

DPN 6998

वैद्य रहस्य VAIDYA RAHASYA

Title :

Run. No. 7723

Cat. No.

Micro. No.

Subject Medicine.

Religion : Hindu / Bauddha

Language : ☒ Skt. / New. / Nep. / ☒ Skt.- New. / Maith.- New. / New.- Nep. /

Size in cms. 25 x 10.5

Folios 102 Lines (in a page) 10
Missing - Folio No. 28.
Chapt. / act /

☒ Compl. / Incompl.

Author / translator

☒ Scribe / donor

Date: NS / SS / VS / KS

Ruler / place BHARGURĀM SHRESHTHA

Script : New. / ☒ Dev. / Bhuj. / Ran. /

Illus. :

Material : palmleaf / ☒ paper / thiyasaphu / one side yellow

Condition : ☒ fine / damaged by worms, rats, water /

Beginning, colophon, post-colophon :

विषय सूची - १ निसं दध तक /

P.T.O.

१. ज्वररूचि व्यास
२. रस
३. आथ
४. तेल
५. चूरा
६. चिकित्सा
७. वटी
८. गुटिका
९. अवलेह
१०. रोगनिदान

Col. इति श्रीमद् वंशीधर तनुज विद्यापति
कृतो भवत् पुराण ग्रन्थ सक्ता भिषगा
नन्दजनकः ॥ ॥ संवत् १८४६ ज्येष्ठ
सुदी ८ सोमवार ॥

इति श्री वंशीधरात्मज विद्यापति कृतो
वंशीधरस्यारव्यचिकित्सा ग्रन्थः पारंपुराणि

20

15

10

5

0 ctms.

5

10

15

20

25

30

ॐ नमः श्रीधन्वंतरये ॥ यत्रामस्मारां समस्तद्विरेतध्वंसावहंपुण्यदंभक्तानामयंकं सुखकरं सर्वा
 र्थसिद्धिप्रदमतंतत्तार्जुनमीश्वरं गुरुकृपावामैः सुसिद्धैर्वैर्योगैर्वै घ्राह्यममघननुतेविद्याप्रतिः कोतुका
 तः ॥ यतः समस्तरोगाणां ज्वरो रजेति विष्कृतः ॥ अतो ज्वराधिकारोत्रप्रथमं लिख्यते यथा ॥ २॥ अंसां प्रा
 यत्र दोषाणां विवेकं नैव शक्यता साधारणी क्रियांतत्र विदधीत चिकित्सकः ॥ ३॥ सामान्यतो ज्वरी पूर्वति
 वीति निलयेव मेतः ॥ निर्वीतमायुषो वृद्धिमारोग्यं कुरुते यतः ॥ ४॥ व्यंजनस्यातिलसृष्ट्या स्वेदमृष्ट्या श्रमापहः
 ॥ तालवृंतमवो वातसि दोषशमनो मतः ॥ ५॥ वंशव्यजनजः सोमो रक्तपित्तप्रकोपनः ॥ चामरो वस्त्रसं
 भूतो मापूरो वेत्रजस्तथा ॥ ६॥ एते दोषजितो वाताः स्निग्धा हृद्याः सुपूजिताः ॥ नवज्वरी भवेद्यत्नादगुरु
 स्मवसनादतः ॥ ७॥ यथै पक्वानीयं पिवेत्किंचिन्निवारयेत् ॥ सर्वैर्षु प्रदेयं हि जलं कूपोद्वंशु मेम ॥
 ८॥ अथ युक्तं सर्वजीवैः पीयते यदेहं निशम ॥ विनापि भेषजैर्वा धिपथ्या देवतिवर्जिते ॥ ९॥ तत्तु पथ्यविही
 नस्य भेषजानां शतैरपि ॥ परिषेकं प्रदेहं श्वस्तेहोत्संशोधनानि च ॥ १०॥ दिवा स्वप्नं वायं च व्यायामं

स्नानादीन् उद्धर्तनादिभिः तैलादीन् विस्त्रिनादीन्

यथायात्राप्ययमैः अङ्गपरिग्रहम्

श्रिताः ४

रामः

विस्त्रिनादिकं स्नानादिभिः अथ सनमस्तु स्यात्परिभोजनम् ३

स्तः ४

स्वसरीराक्षमानि २

शिशिरं जलम् ॥ क्रोधप्रवातभोज्यानि वर्जयेत्तदग्राज्वरी ॥ ११॥ शोषं हृदि मंदं मृच्छं भ्रमं तृष्णामरोचकम्
 ॥ प्राप्नोत्युपश्रुते तावपरिषेकारिसेवनात् ॥ १२॥ मज्जरो ज्वरमुक्तो वा विदाहीति गुरुणि च ॥ अमात्स्यान्मत्रप
 त्रानि विरुद्धा ध्या सतानि च ॥ व्यायाममतिवैष्टं चाम्यंगं स्नानं च वर्जयेत्तत्तेन ज्वरः शमं याति शान्तश्च पुनर्भ
 वेत् ॥ १३॥ अमाशयच्छो हृत्वाग्निं सामो मार्गान्निधाय यत् ॥ विदधाति ज्वरं दोषस्मा स्तं घनमाचरेत् ॥ तद्य
 नेन क्षयं नति दोषसंकक्षितेन ले ॥ विज्वरत्वं लक्ष्यं च क्षुब्धैवा स्योपजायते ॥ १४॥ वातमूत्रपुरीषाणां विष
 र्गो गत्रलाघवे ॥ हृदये ह्यारकं ठास्य शुद्धौ तं द्राक्कमेगते ॥ स्वेदे जाते रुचौ वापि क्षुत्पिपासा सहोदये ॥ क
 तं लंघनमादेशं निर्यथेवांतरात्मनि ॥ १५॥ कफोक्ते शः सहस्रासृष्टीवनं च मुहुर्मुहुः ॥ कंठास्य हृदयाशु
 द्विस्तद्रास्याद्वा तलं घने ॥ पर्वभेदो गमर्दश्च कासः शोषो मुखस्य च ॥ क्षुत्प्रणाशो रूचिस्तृष्णादौ वै तं प्रो
 वनेत्रयोः ॥ मनसः संभ्रमो भीक्षामूर्ध्ववातस्तमो हृदि ॥ देहमिव लहानि श्रुतं घनेति कृते भवेत् ॥ १६॥ वलावि
 रोधिना चेत्तलं घनेनोपपादयेत् ॥ क्लान्धिघ्नान्मारोग्ये यदर्थो यं क्रियाक्रमः ॥ तद्विमारुतदृष्ट्या क्षुत्सुखयो

अथ यथावत्तद्विः अथ यथावत्तद्विः अथ यथावत्तद्विः

हृत्वा वा दोषः अग्निं हृत्वा मार्गान्निधाय यत् अथ यथावत्तद्विः अथ यथावत्तद्विः

राम०
२

२१६॥ निब. साय-६०० पैर्जिनिभाषा प्रातःकाले-इत्यन्तादेकं मोक्षरुक्म

३

येषु हुताशनम् गुडचीपिप्पलीमूलतागैः पाचनस्मृतम् । दद्यादातज्वरे पृथो लिङ्गे समवासरे ॥ प
र्पटो वासकलिकाकैरातो धन्यासकः । प्रियंगुश्चकृतः काथएषां पित्तज्वराय हः ॥ पर्पटादिः ॥ द्राक्षाह
रीतकीमुस्ताकुटकीकृतमालकः । पर्पटश्चकृतः काथएषां पित्तज्वराय हः ॥ तृ ॥ एमृष्टा दाहपित्तात्र
शमनो भेदनः स्मृतः ॥ द्राक्षादिः ॥ पित्तज्वरे तु कटकीकल्कः शर्करयान्वितः । प्रशस्यते पित्तदोषे स
र्वोपश्रवनाशनः ॥ हीवेरचंदनोशीरघनपर्पटसाधितं दद्यात्कृशीतलंवारितुटश्चर्दिज्वराहनुत ॥
हीवेरदिक्कायः ॥ भूतिवातिविषालो धूमसकेन्द्रयवामृताः । बालकंधान्यविल्वचकषायो माक्षि
कान्वितः विड्भेदसासकासोश्चरुः कपित्तज्वरहरेत् ॥ भूतिवादिक्कायः ॥ द्राक्षाचंदनपद्यानिमुस्ता
तिक्तामृतापि च । धात्रीबालमुशीरचलोध्रेन्द्रयवपर्पटाः । परुषकं प्रियंगुश्च यवासेवासकस्त
था । मधुकंकुलकं वायिकिरातो धान्यकस्तथा । एषां काथोतिहृत्येव ज्वरं पित्तसममद्रवम् । तृष्णा
दाहमत्तापंचरुः कपित्तभ्रमं क्लमम् । मृष्टाश्चर्दितथा मूलं मखशोषमरोचकम् । कासस्यासं सद्

राम ०
३

ह्लासं ताशयेत्त्रात्र संशयः । महाद्राक्षादिः । द्राक्षामलककल्केन कवलोत्रहितो मतः । पक्वदा
दिमवीजैर्वा धान्यकल्केन वा क्वचित् । दाहवर्षर्दितं क्षामं निरन्नं तृष्णयान्वितम् । शर्करामधुसंयुक्तं
पाचयेत्त्राजतर्पणम् । स्त्रोष्णिके द्वादशाहेन ज्वरे युंजीत भेषजम् । वासाक्षद्रामृताकायः क्षौद्रा
ज्वरकासहृत् । कटफलं पोष्करं शृंगीकृष्णोचमधुना सह । सासकासज्वरहरो लेहोयं कफनाशनः ।
सिंधुत्रिकटुराजीभिर्गर्दकेन कफेहितः । कक्कनइति शेषः । मृदुपृषोदनो देयो ज्वरे कफसमुत्थिते । गुडचीपप
ये मुस्ताकिरातो विप्रभेषजम् । वाते पित्तज्वरे देये पंचभद्रमिदं मुमम् । मुद्रामलकपूषस्तवातपित्तज्वरहि
तः । पंचकोलकृतः काथो वातश्लेष्मज्वराय हः । दशमूलैरसः पीतः कणाटुः कफवातजे । स्वेदोद्गमे
ष्टकुलस्य चूर्णानि पातवंशस्तमिति ब्रूवन्ति ॥ भूतिं वकारवीति कावचा कटफलजै रजः । एतदुद्धल
तं श्रेष्ठम् । ततस्वेदं संपातयेत् । तलेष्मज्वरे देये शोषधं । तमेह नि । गुड्यादिभेवः काथः पूर्वोक्तश्चान्न
शस्यते । नागरोशीरविल्याहृधान्यमोचरसां बुभुक्षितः काथो भवेद्द्राही पित्तश्लेष्मज्वराय हः । शर्करा

अथ तद्विदुः कवलोत्रे मादिनोक्तः २

पि२

श२

20

4

जाजीकणाभूनिवपपटैः देवदारुवचाकुष्ठवासकटफलनागैः मुस्तानागरतिकेद्रसटीपाठाहरेणभिः
हस्तिपिप्पलीचमपिप्पलीमूलचित्रकैः निवारज्वधत्रायंतीविशालामोमरात्रिभिः विरुंजरजनीदा
वीयवानीद्वयसंयुतैः राजिकारोहिणीचित्रापंचमूलीद्वयान्वितैः समानैः साधितः काथोद्विवाद्रससंयु
तः अभिन्यासंज्वरं हंतितंद्रान्वितं क्षणाज संतिपातं तथा रौद्रं त्रयोदशविधं जयेत् कर्णमूलं च हिकं
चमूलां स्लानिं विशेषतः तंद्राकासं सूत्रकं छुट्टं भंगं शिरोग्रहं दाहज्वरं च शमयेत् तथा शीतज्वरं तुषा
शृणादिः शालयणीष्टुपणीवृहतीद्वयगोक्षरैः विल्वाम्रिमंथय्यानाकपाटलाकाशमरीयुतैः दश
मूलमिति ख्यातं कृत्वा तं जलं पिबेत् पिप्पलीचूर्णसंयुक्तं सत्रिपातज्वरापरुमं भूतिवदाहदश
मूलमहौषधावृत्तिकेन्द्रवीजधनिकेभकराकषायः तंद्राप्रलापवमनाहविदाहमाहश्वासादियुक्त
मखिलज्वरमाशुरुन्यात् इत्यष्टांगः गंधेशोटकमरिचं विषंधतूरजद्रवैः दितं समर्द्धितं मुष्कं पं
चवक्त्रोभवेद्रसः आइकस्पड्वैरौवदातयोरक्तिकामितः संतिपातज्वरं घोरं नाशयेत्त्राचसंश

राम०
५

15

10

5

शालोमाधव
यम४

युः अथ नवज्वरे सामान्यरसः सूतो गंधपुंकराः सोषणश्च सर्वे कल्पाशर्करामत्स्यपित्तैः भूयो
मर्दयेत्तं त्रिगुणं वल्लोदेयः शृंगवेरुवेरातापेशीतं वीजयेत्तं कभकं वृताकां पय्यमेतत्प्रदिष्टम् अ
ह्वेवोयं हंतिसघो ज्वरं तु पिताधिको मूर्द्धितो पंविदध्यात् इत्यष्टकं मंजरीरसः शुद्धः सूतो विषं गंधं प्रत्ये
कं शोणं समं मितः धूर्तवीजं त्रिशगं स्यात्सर्वेभ्यो द्विगुणा भवेत्तद्देमाद्रुकारयेदेयांस्तु सचूर्णं प्रयत्नतः
जंवीरजीरकैर्देयं चूर्णं गुंजाद्वयो मितम् आइकस्परेनापि ज्वरं हंति त्रिदोषजम् विषमं च ज्वरं हन्यात्
वंजीरां च समं यथा मदाज्वरं कुणो नवज्वरे रसं गंधं च दरदं जैपालकं मवर्द्धितम् दंतीरसेन संयुज्यवटी
गुंजामिता कृता प्रभाते सितपासाद्वमशीतान् शितवारिणा एकेन दिवसे नैव शीतज्वरमपोहति ज
यासोयम् पारदं गंधकं चैव विषं हेमवतितथा पंचमंदंति वीजं चक्रमवृद्ध्या नियोजयेत् निवृत्तीरेण
वटिका कर्तव्या माषसंतिभा शीतलेन जलेनैवानवज्वरहरि मता स्यात्तीलावतीनाम्रालीलिया
ज्वरनाशिनी अथ सामान्यज्वरे सतं शुद्धं विषं गंधं धूर्तवीजं त्रिभिस्समं चतुर्णां द्विगुणां योषं च

निधुः श्रीविजयंजी वेनिहकभपिपित्तितम३

0 ctms.

5

10

15

20

25

30

35

रोगं गुंजाद्वयोन्मितम्। आर्द्रकस्पर्शैः किंवा जंवीरस्पर्शैर्युतम्। महाज्वरं कुशस्पर्शैश्च ज्वरघ्नः सन्तिपा-
 त्तो जितः। शुद्धजैपालटंकंतु कंदीटंकद्वयोन्मितम्। गेरिकंटंकमेकं च कन्यानीरेणामर्दयेत्। कला-
 यशदशीकार्यावटिकां च भक्षयेत्। शीतलेन जलेनैषा वटी जीरां जरापदा। आसाधिकारिक्तः
 आसकुठारो रसोतीव्रज्वरे हितः। द्वौ कर्षौ सूतकाद्रु। द्यौगंधकाद्वौ जयेवच। कर्षेकममृतं मर्धदि
 नं हंसपदीरसे। कल्कस्पवटिकां कृत्वा निक्षिपेत्काचभाजने। कूपिकायाः यरौभाजौ वा लकामिः प्रप्र-
 रयेत्। सार्द्धयावदहोरात्रं तावत्तत्र संपचेत्। दीपमात्रो न लोदेयः स्वांगशीतं समुद्धरेत्। तोलाद्वैममृतं
 तत्र क्षिपेत्तावत्तथाषण्णाम्। भक्षितोरक्तिकामात्रो रसस्त्वमिकुमारकः। सन्तिपांतज्वरं हन्याद्वातं मंदाग्नि-
 तामपि। मूलं संप्रहरी। गुल्मे क्षयं पारागुदं तथा। आसकासादिकात्सर्वा नादनेषु विनाशयेत्। ३३ अग्नि-
 कुमारो रसः। तालुकं शुक्तिकाचूर्णं तुल्यं तत्रोभयोरपि। नवमांशं चतुस्रं स्यात्तर्दयेत्कन्याकाडवैः। तत्तु
 संशुष्कमुपैलेव न्येगं जपुटे पचेत्। शीतरुंजा मितं शीतज्वरघ्नं सितया सह। पथ्यं सीताद्वियुतं भक्त

भाषायां जि० ६१

विधम ४

भाषायां शीरी

राम०

६

मधुदिने पुनः। वांतिर्भवति कस्यापि भूतभैरवसंज्ञकः। एककर्षं भवेत्तालं द्विकर्षं तु ज्यकं भवेत्। षट्क-
 र्षं भूषुक्तीनां चूर्णमेकत्र कारयेत्। धत्रपत्रस्वरसैर्मर्दयेधाममात्रकम्। निधाय भाजने लोहे संमर्ध-
 कमशोबुधः। उपर्यग्रेः स्थापयित्वा तदंशोषयेद्विषक। पुनः पर्युषितं प्रातर्दृहीत्वा किंचिदग्निजः। कोम-
 कृत्वा कल्कमेतत्ततो वधः प्रमादितः। चणकप्रमितास्तासामेकशर्कस्या सह। शीतज्वरं निहन्त्येव सवेत्ता-
 त्पत्रसंशयः। द्वितियोः भूतभैरवः। रसं गंधं मृताभ्रं च मृतं ताम्रं कटत्रिकम्। त्रिफलाजयपालं च द्रो-
 णापुष्पीदलद्रवैः। संघृष्य यामयुग्माभ्यां शोषयेदातपरवैः। द्विरैकैरक्तिर्वीर्यतेस्पपथावलम्-
 । ज्वरमष्टविधं मूलमजीरां समवातकम्। हिक्कं हलीमकं हन्याद्विना मणिरसस्त्वयम्। रसो गंधः कणा-
 मूलं वदंशजयपालकम्। योपंचवाणालवः। रां विषं चंद्रलं वैक्षिपेत्। तां वूलरागतो मर्धदितं तां वूल-
 यत्रयुक्। दत्तो न वज्रं हंति तापेशीतक्रियो चित्। मधुज्वरे सन्तिपाते ददीतामुद्विगुंजकम्। आरोग्यरागी-
 न्यमापरसः परमदुर्लभः। त्रयुसंभक्षयित्वा येन क्रमस्तपिवेदनु। तत्ते दुतांशं सेवेत प्राहते वातयं स्फु-

कोकोर

७

तमः ततः प्रसिद्धसर्वगोयातिशीतज्वरः क्षयम् अपथ्यदोषाद्यदिमंप्रवृत्तो भवेत्तज्ज्वरश्चेद्वलितश्चपुंसः
हिते पुनर्लघुतमादिशुंति संतोष्य दोषस्य तु भेषजानि यदि चानिर्दत्तमलः पुनरेभवेत्तज्वरः मलं च नि
हेच्छेद्यंततः संपद्यते सुखं शुक्रवल्गुभमृद्धी कापक्कास्ती कापहृषकेः स्वरसैः शर्कराद्यैश्च
ययेन्मधुजेज्वरे पित्तज्वरे कंयत्कर्मतत्सर्वं चात्र दृश्यते अपथ्यजे मद्यसमुद्भवे च हेतुं ज्वरे पित्त
मुदाहरंति दाहश्च शैत्यं च शिरो व्यथा च कोष्ठाभिद्विः कटितोदकं दुः मलातिपातस्त्विति वदुता
च आपत्पदोषेण भवेत्तज्वरेण किराततिक्तकंतिक्तामुस्तपर्यटका मृतोः निःकाथ्य पीतानि कलिंग
काष्ठपटोलस्य पत्रं कटुकरोहिणी १ यटोलसारिवायुस्तपाठा कटुकरोहिणी २ निवंपटोलं त्रिफला
मृद्धी का मुस्तपर्यटके ३ किराततिक्तममृता चंदनं विश्वभेषजम् ४ गुड्यामलकी मुस्तमृद्वं स्तोत्र
समापनाः ५ कषायाः शमयन्त्यामुपचुपंचविधं ज्वरम् ॥ त्रिभिर्धपरिवृद्धे पंचभिः सप्तभिर्वा दशभि
रपि विवृद्धं पिप्पली वृद्धं मातम् इति पिवति पुमात्पत्ते स्पनश्चासका संज्वरजठरगदाशोवातरक्त

राम०

७

यास्म्युः ताः क्षीरपीष्ठाः क्षीरोदनाहारेण पातव्याः तत्र सक्रतः पिप्पली वा क्षीरपिष्ठाः पंचाभिवृद्धा
दशाभिवृद्धा वापिवेत् क्षीरोदनाहारे दशरात्रम् दशरात्राद्वयश्चापकर्षयेत् तथा च वागभटोपि
कमृद्वा दशाहानि दशयैप्यलिकंतिदम् वृद्धयेत्ययमासौर्द्धतयेव यतयेत्पुनः पिप्पलीनां सह
स्य प्रयोगो यं समापते पिष्ठास्तवलिभिः पेयाः शृता मध्यवलेनैरेः चूर्णिता हीनवलितो हिताम
धुसमायुता कामाजी र्णा रुचिश्चासहृत्पाण्डुकिमिरो गिराम मंदाग्निविषमाग्नीनां शस्यते गुडपिप्प
ली पंचदोसमदशवापिप्ल्यः क्षौद्रसर्पिको लीढाज्वरं स्वासका संहृदो गंयां बुकामलां प्रदर्शय
मेहं च हन्यादत्र किमदुतमाहरीतकी त्रिवृद्धदरकां तां पृथक् भवेत् पलद्वयं कणा मुंठी गुडवीणाक्ष
रो वरी महदेवी विरुंगे च प्रत्येकं पलं संमितम् मधुनावटिकां कलाखाहे ज्वरमपोहति कासं श्वासं म
लसं भवं वृद्धिमांघं नित्यं च ॥ क्षुधाया कमुंठी भिर्गुडची मस्तपृथक् रक्तचंदनं भूनिचपटोलवृष
पौष्करैः कटुकेन्द्रयवारिष्ठभागी पप्यटके समैः कुर्यात्प्रातर्निषेवेत सर्वशीतज्वरापहम् निवृद्धं

रक्तक्षुद्रादि

दशपलं त्र्युषणं च पलत्रयम् । त्रिफला त्रिपला चैव पलं त्रिलवणं भवेत् । क्षारयोर्द्विपलं चैव यवानी
 पलपंचकम् । सर्वमेकीकृतं चूर्णं प्रत्यूषे भक्षयेत्तरः । एकादिकं द्वादिकं च त्र्यादिकं च चतुर्थकम् । सततं
 वेद्यो रं त्रिदोषोऽयं चरं जयेत् । इति निवादिचूर्णम् । क्षौद्रादिगुणितं सविघ्नतादिगुणपिप्पली सितार्चद्वि
 गुणातस्याः क्षीरं देयं चतुर्गुणम् । चातुर्जातं क्षौद्रतुल्यं पित्ताकुर्याच्च मोदको न । धातुस्तोऽसृज्वरान्
 वान्त्वा संकाशं पादुताम् । धातुक्षयं वद्विमांघ्रिपिप्पली मोदको जयेत् । तिलतैललवणयुक्तः कल्को
 लसुनस्य सेवितः प्रातः । विषमज्वरमयं हरति व्याधीनशेषांश्च । कलाजाजीतुसगुडा विषमज्वरना
 शिनी । पित्तमरिचवृणो नितुलसी यत्र जोरसः । दोषापुष्पीरसो वापि निहंति विषमज्वरान् । गरं
 उस्पतुपत्राणि लिप्त्वा भूमौ तिधाययेत् । दाहादिज्वरिणो देहेतानि पत्राणि धारयेत् तिननश्रपति
 दाहोऽसृज्वरश्चैवोपशाम्यति । सुवर्चिकानां गरकुष्ठमूर्वालाक्षानि शालाहितयष्टिकाभिः । सिद्धं
 हरेत्स्वदुगातकं पक्वं तैलं च दाहसमन्वितं च । इति षट्कतैलम् । रुद्रजेटागोष्ठं विटाल

राम०
८

विष्टो रगस्पतिमोकि । मदनफलभूतकेश्यौ वंशत्वकुरुद्विर्भूतनिर्माल्यम् । घृतयवमयूरचं
 द्रकृष्णगलकलेमानि सर्षपास्सववाः । हिंगुगवास्त्रिमरिचाः । ससमभागाश्चूरागमूत्रसंपिष्टाः ।
 धूपनविधिनाश मयं ये ते सर्वज्वरान्नियतम् । ग्रहाकिनी पिशाचप्रेतविकारानयं धूपः ।
 हे श्वरो धूपः । तिदिग्धिकानां गरकामृतानां क्रायं पिवेन्मिश्रितपिप्पलीकम् । जीर्णो ज्वररोच
 ककासमूलश्वासाग्निमांघादितपीनसेषु । त्रिकंठकक्रायः । शिवाग्निपिप्पलीपथ्याभूमितो संधवैः कृ
 तम् । चूर्णं सर्वज्वरहरं दीपनं पाचनं सरम् । द्राक्षा मृतशटी शृंगी मुस्तकं रक्तचंदनम् । नगरं कटकापाठा
 भृतिवंसदुगलभः । उशीरं धान्यकं पत्रं बालकं कण्टकारिका । पुष्करं पिचुमंदश्च दशाष्टांगमिति स्मृतं
 म । जीर्णो ज्वररुचिश्चासकासस्य यथुनाशतम् । द्राक्षादिका योजीर्णो ज्वरे । विषभागद्वपदग्धकपर्दः
 पंचभागिकः । मरिचं नवभागं स्याच्चूर्णं वस्त्रेण धेयेत् । आर्द्रकस्पर्शेतास्य कुर्याद्वह्निभावं वटी
 म् । वारिणावटिका युग्मं प्रातः सायं च भक्षयेत् । अयं रसो ज्वरं योऽप्यस्तस्मिन्नुज्जले जपेत् । अजीर्ण

20

६

धानविष्टं भृशलेषु खासकासयोः इति दुर्जलजेतारसः कलावेदांकचंद्रांशैः सर्वांशसितयायुतैः श
 काशनरजो जातीफलशुक्रैः सुमेलितैः ज्ञानोदयो भवेदेषसाधकानंदसिद्धिदः सेवितस्मात्पतोया
 ही जलदोषाय नोदने वातश्लेष्मा मयध्वंसी ज्वरती सारनाशनः भोजनादौ सदा श्रीयतां शुं वृजाज्जभ
 यो स्थितं चूर्णं च शमयेद्द्वारिदोषं सर्वप्रदेशजम् किराततिका त्रिवृदं वृषिप्यली विटुंगविश्वकटुरोहिणी
 रजः तिहं तिलीटं मधुना तिसत्वरं सुदुस्तरं दुर्जलदोषं जंज्वरम् इति किराततिकादिचूर्णम् अथ ज्व
 रे श्वासो चतुर्भाद्रिकोष्ठाणावलेहो दातव्यो आर्द्रकस्पर्शैर्न स्पृष्टव्यो माचरेत्रः श्वासकुठारनस्पम
 पि भरुचौ दाडिमचूर्णं ससेध्वम् कथिगुड्यास्समधुः सुशीतः शीघ्रं प्रशान्तिं वमनस्पकुर्या
 त विरामक्षिकाणां मधुना खलीटा संबंधनाशकं रेयान्वितावा शीतं पयः क्षौद्रयुतं निपीतमाकंठमा
 श्वधृतुद्वैमेव तथैव कर्षप्रशमाय वक्त्रे दध्ना द्वादशौद्रवयाग्नलाजानंदं तशठवीजपूरकदाडिम
 वदरैः सुवृक्कैः कल्कः सघोजयति पिपासामथ रजतगुठी मुखान्तस्थः अथ ज्वरे तिसारचिकि

राम०
६

15

10

5

वि

त्सा लंघतमेकं मत्तकान्वात्पदस्तीह भेषजं वलितः समुदीर्यो दोषनिचयं शमयति तत्पाचयत्यपि
 च वत्सादनी वत्सकवारिवाहा विष्टं भरणं विष्टाः सविश्वः ज्वरे तिसारं त्वरितं जयति विश्वामृता
 वत्सकवारिवाहा पाण्डुतापेर्पटमुस्तविश्वकिराततिर्के इयवान्विपाच्य पिवन् हरत्येव हहेन सर्वज्व
 रतिसारानपि दुर्निवारान् अथ ज्वरे विडुहचिकित्सा पथ्याग्धतिका त्रिवृदामकैः शृतंतोयम्
 जीरो ज्वरे विवंधे दद्यादश्वे चंडूहः शाम्यते हरीतक्यादिगुष्टिकामामलक्यादिचूर्णकम् विडुहे संप्र
 योक्तव्यं भेषजं तास्मत्तः परम् अथ हिक्काचिकित्सा अश्वत्थकल्कलं शुष्कं दध्निर्वपितं जले
 तज्जलं पानमात्रेण हिक्कां छर्दिञ्च नाशयेत् शुष्कस्याश्वपुरीषस्य धूपो हिक्कां निवारयेत् अथि स
 र्वान्मिकं चैष योग्यो गदयमीरितः जीवकस्य सेवापिनस्पतो हंति हिक्किकाम् अथ ज्वरे कासस्पचि
 कित्सा विभीतकं घृतापक्वं गोशकृत्यरिवो हितम् खिन्नमग्नौ हरेत्कासं क्रवमास्यविधारितम् वि
 भीतकज्वड्नरिचलवंगं सर्वस्मान्खादिरस्मसारं धवूलजकोथकृतावटीयं मुखान्छिताकास

त

जीरसिधु

१०

हरीक्षणेन अष्टांगावलेहिकापिदातव्या। अथ कर्णमूलस्यचिकित्सा। अशिशिरजलपरिमृदितं मरिचक
राजं जलविरितम्। तस्य विधिमेवितं ननु कर्णरुग्नाशकं दत्तम्। कृष्णामार्गवीजाभ्यां न स्पृश्यात् कटुफलो
द्रवम्। पुषणोषणतुंवीनां न स्पृश्यात् मयं हरेत्। विषतिनुकनागरकटुफलकैरसिता विधज्जीरिकायामिलि
तैः। कृतलेप उपैति विनाशमत्। अतिमूलगदं निजदिष्टमतः। लेपैर्यदि न शम्पेत कर्णमूलमवोग
दः। जलोकापातनं शस्तं पक्वे जराविकित्सितम्। अथ मुखोषवैरस्यचिकित्सा। शर्करादादिमाभ्यां
च द्राक्षादादिमयोक्तया। कल्कं विधारयेदास्पेशोषवैरस्यनाशनम्। आलुवुरवारासंज्ञं हि फलं तादृक्
मीरितम्। भृशं न विजयाचूरां मधुना निशिमक्षयेत्। निद्रानाशेति सारे च ग्रहणं पावकक्षयेत् गुणं पि
प्लिमूलस्य चूर्णं तालेदितं लिहन्। चिरदपि च सन्नष्टं निद्रामाप्नोति मानवः। काकजं घाजं तानि द्रां
जनयेद्विरसिच्छित्। केशं माजनीत द्विषग्भिः समुदीरितम्। निद्रानाशे तु कर्तव्यं पादयोर्मृदुलेपन
म्। पुष्पतेलारनालाभ्यां चुक्राट्येन विशेषतः। सुखित् कोमलं रात्रौ कृष्णं दत्तं कजं फलम्। प्रातर्मेधु

अथ निद्रा
नाशः ४

राम०

१०

युतं खादेच्छीघ्रं निद्रामवाप्नुयात्। यं तु तैलमतसी तैलं कां स्पृश्यात् विधर्षयेत्। अंगुल्यां चां जयेत्तेन निद्रां
संजनयेत्परां। शतपुष्पां च विजयाच्छीघ्रं क्षीरेण येषयेत्। लिपेत्पादौ कवोसेन निद्रां संजनयेत्प
रां। छागीक्षीरेण च रणो मुखं समर्दयेद्दुधः। दाहश्चैवोपशम्पेत निद्रां संजनयेत्परां। कस्तू
रिकं जतं कायं स्तनपयसा यव। चिरदपि च सन्नष्टं निद्रामाप्नोति मानवः। अथ शिरोर्तौ चि
कित्सा। कुष्ठमेरुं जं मूलं लेपात्कां जिकपेक्षितम्। शिरोर्तिवातजाहत्यात्पुष्पं वा मुचुकुदजम्।
चंदनोशीरयस्यगृह्वलाद्याघ्नस्वात्पलेः। क्षीरपिष्टः प्रलेपस्याद्रकपित्तशिरोर्तिनुर। मुंठीकुष्ठप्र
पुंनारदेवकाष्ठैः कफार्तिनुर। अथ तैद्राचिकित्सा। मरिचवचार्द्रकं न स्पृश्यात् मुग्धनेत्रज्वरं जपति निद्रां संजय
पालस्यवीजं स्यादृशशार्ङ्गकम्। मरिचं पिप्पली मूलं शारंगमात्रं विचूर्णयेत्। जंवीरनीरं सकृत्समाह
न्ययेद्दृढम्। रसोयं संजनेदन्नः संनिपातं नियच्छति। जयपालाघ्नं जतम्। सूतकं गंधकं कल्पं धतूरफ
लजं द्रवैः। संमर्द्यदि न मेकं तु तनुल्यं मूषणं क्षिपेत्। उन्मत्ताख्यो रसश्चायं न स्पृश्यात् संनिपातं जित्। ताल

सोषणविषयिपुलितुगः कर्षामिद्वद्वास्क्रटिः कर्षाद्वाल्गपिप्रकामधवल्लाद्वात्रिंशकर्षामिता ॥ ताली
 साधमिदंसुचूरांमरुचावाधानमंदानलम्बासुधैतिसारशोषकमनस्तीहज्वरेशयते ॥ तालीसाधं
 र्णम् ॥ व्यायाममनवनमवायहरिताः सात्पान्नविष्टंभक्तपिष्टान्नानिगुरुपज्जंगलपलंमुष्काणिशका
 निच ॥ वर्ज्यान्पावललभतोनेसहसामर्वात्रिभुग्नि ॥ ज्वरः स्याद्वन्नेवहिदुर्वलंप्रतिगतो नूनज्वरेनात्मक
 म ॥ गंभीरिवलवानसाधउदितोयोदीर्घरात्रस्त्रितः सप्तासभ्रमणक्तमप्रलपनोदृक्कुल्युप्रक्तद
 क ॥ व्यामूढोविहतेन्द्रियः कृशतरोत्रिदृश्येनार्दितः सोतिक्षीरावलात्पवद्विधिशितंस्यातीव
 तीव्रो ॥ ज्वरः ॥ विष्टुंसहस्रमूर्द्धानंचराचरपतिप्रभुम् ॥ स्तवन्नामसहस्रेणज्वरसर्वान्यपोहति ॥ इति
 किंचिज्ज्वरस्योक्तं संप्रदायचिकित्सितम् ॥ मयोदेर्धमयादस्पग्रंथस्पवुदोनोदितम् ॥ इति ज्वरचिकित्सा
 ॥ अथातीसारचिकित्सा ॥ हितंलघनंवातजिवातिसारेसचानाहमूलप्रसकीनुवायः ॥ चित्तयेविदग्धा
 त्रसंमूर्छितास्तेनसंस्तभनीयाअतीसारदोषाः ॥ लघनमेकंमुक्त्वातचान्यदस्तीहभेषजंवलितः ॥

राम०
 ११

समुदीर्णदोषनिचपंतत्वाचयेत्तथाशमयेत् ॥ आमपक्वक्रमंहित्यानाऽतिसारेक्रियायतः ॥ अतोतिसारे
 सर्वस्मिन्नामपक्वंचलक्षयेत् ॥ संसृष्टमामेदोषैस्तुन्यस्तमसुनिमज्जति ॥ पुरीषंभृशदुर्गंधिपिच्छिलं
 चामलक्षणां ॥ एतामेवतुलितानि विपरीतानियस्येव ॥ त्नाधवचविशेषेणतनुपक्वं विनिर्दिशेत्तान
 वसंग्रहणंदद्यात्पूर्वमामातिसारिणो ॥ अकालेसंगृहीतोहिविकारात्कुरुतेवदूत ॥ देहेकालसकाध्या
 नग्रहणयेर्शोभगंदरान् ॥ शोथपाराडामयसीरुगुल्ममेहोदरज्वरान् ॥ ३ ॥ भस्त्रः स्त्रविरस्त्रश्रुवातपि
 त्नात्मकश्चयः ॥ क्षीराधातुवल्लसाधिबुद्धदोषोतिविश्रुतः ॥ आमोपिस्तभनीयस्यान्पाचनान्तरांभवे
 त् ॥ अतीसारेवलवतेलघनभेषजंप्रमज्जलमष्टावशेषंचततोवाप्यधिकंशृतम् ॥ लघनैः कथितैस्तोयैर
 तीसारंविपाचयेत् ॥ लघनेएवदुः सहपिपासायादोषपाकार्यषडंगविधिनार्द्रमृतंयेयचतुष्टयमाह ॥ धान्यंमु
 ष्यांमृतंतोयंतृष्णादाहातिसारिणो ॥ ह्रीविष्टुंगवेराभ्यांमुस्तपर्यटकेनवा ॥ मुक्तोदीचमृतंशीतंपदातवंपिपासं
 वि ॥ वत्सकातिविषादित्वमुस्तवालकजंशृतम् ॥ अतीसारंजयेत्सामं चिरंरक्तमूनजित् ॥ वत्सकादिः ॥ धान्यंवि

नागरं च बालकं सुस्तकं तथा। कायोपपाचनः शूलविबंधा माशिमं घजित। धान्यपंचकम्। त्रिकंठकैरगु
विलैः साधितायवकांजिके। आमातीसारशूलानि जयेत्सोद्विगुणशिव। केवलावातयो सिन्नामकनाश
हिणीमता। **मधुरीतकी**। महौषधं सूक्ष्मचूर्णकृत्वा तोयेन घषयेत्। ततस्तगोलकं कृत्वा लेपयेत्तदनंत
रम्। वातारि मूलकल्लेन श्रीपत्रैर्वेष्टयेत्ततः। सूत्रवर्द्धमृदालिसंमृदुवहो विपाचयेत्। सुसिन्नगोलकं
तत्तुस्फोटयित्वा समुद्धरेत्। शीतीभूतं मधुयुतं स्वादेदुःखयोनिन। अथ तत्रेण गयेन सह देयं पलेन च।
योगेयं कफवातोस्पृष्टातीसारनाशनः। सोफकासहरः कांतिकृष्णवर्त्मविवर्द्धनः। **मुंठीपुटपाकः**।
प्रकारंतरमाह। मुंठीचूर्णघृताभ्यक्तं किंचिदेरंडं यत्र केः। वेष्टितं विपचेत्सं दशशिखिना पुटपाकः। तः।
तच्चूर्णमितया युक्तं मांशशूलानि सारतु। **आमातिसारचिकित्सा**। मुस्तावत्सकवीजं मोचरसो विल्वधा
तकीलोध्रम्। गुडमथितं संप्रयुक्तं गंगामयिवेगवाहिनीं हृध्यात्। वत्सकतल्लगद्गुडमिफलसंभवा
त्तकचत्तगुगलपलमानं विपचेदष्टांशं समिते तोये। अष्टमभागं शेषं कायं मधुना पिवेत्पुरुषः।

राम०
१२

रक्तातीसारमुल्लरामतिशयितं नाशयेन्नियतम्। वत्सकदारिमादिक्रायः। अजाजीनिर्यासः क
मतहजो जातिजफलाहिफेनोलेलीतः करकरसपिष्टः करकजे। पुटेकृत्वा पाचः पुटपचतव
तंडुलजलेः सुपक्वः संलीढो धरणमितमस्त्रातिषु। **अजमोदामोचरसंशृंगवेरंधातकीकुसुमम्**।
जोमथितं संप्रयुक्तं गंगामयिवेगवाहिनीं हृध्यात्। **मुस्तमोचरसंलोध्रंधातकीविल्वकोरजम्**। अ
हिफेनरसं गंधसूक्ष्मचूर्णनिकारयेत्। वल्त्रमात्रमिदं रवादेदुःखतक्रसमन्वितम्। अतीसारे प्रवा
हे च ग्रहणां च विशेषतः। **इति गंगाधररसः**। मुंठीजातिफलं चाहिफेनं द्विगुणमतिमात्रं। अपक्वदा
रिमीवीजं सर्वतुल्यं प्रदापयेत्। अपक्वदारिमीवीजकोशे क्षिप्त्वा खिलेहितेत्। पुटपाकविधानेन पक्वा
कोशसमन्वितं। पिष्ट्वा कल्कं विधाय अगुटिकाः संप्रकल्पयेत्। वदरास्थिप्रमाणेन तत्रेण सह दापयेत्।
पक्वातीसारशमनीदारिमीवटिका मता। **दारिमीवटी**। अहिफेनं सुसंभृष्टं खर्यरे मृदुवहोनापक्वा
तिसारशमनं भेषजं नास्मृतः परं। मुक्ताभस्मतिना मेदं देष्टुं प्रदापयेत्। गुजार्द्रमेकं गुजं वा कर्ष

रेणसुवासितं। जातिफुलादिसंयुक्तं रहस्यं परमं मतं। जातिफलं च वर्ज्यं अहिफेनं तथैव च। समभाग
निसर्वाणि नागवल्लीरसनच। वल्लमात्रावटी कार्या देया तक्रानुपाततः। अतिसांजयेद्यौ वैश्वानर
इवाहुतिं। जातिफुलादिवटी। जातिफुलोषधशिवाविदुहिं गुजीरं गंधं द्विशो मयित कलिकुतराजि
कंच। अंगारभर्जितमरिष्टमुपिष्टमिष्टते क्रेणकोलमितमा मगदग्रहणयोः। शोयघ्नी द्रवपापा
विदुंगातिविषाघनाः। कथिताः सोषणाः पीताः शोयाती सास्नाशनाः। अह्लास्यमध्यमालूरफल
कायः समाक्षिकः शर्करा सहितो हृत्पाच्छर्धती सारमुत्तरां। कषायो भृष्टमुद्रस्पमलाजमधुशर्करा
निहृत्पाच्छर्धती सारं हृत्पादाहृत्पादं भ्रमं चर्धती सारे। नवात्रोष्मगुरुस्निग्धभोजनं तापसेवने। व्याया
मंमैथुनं चिंतामती सारी विवर्जयेत्। इत्यती सारविकित्सा। अथ ज्वराति साराधिकारः। ज्वराति सारयोरुक्तं
भेषजं यत्तृथ कृष्टयक्। नतमिलितयोः कार्यमन्योन्यं वृद्धयेत्। तं घनमुभयोरुक्तं मिलितं कार्यं वि
शेषतस्तदनु। दशांशेषां दशांशं वा शतं शं वा शृते जलं। सुशीते पाचनं ग्राहिदीयतं दोषनाशनं यथाय

राम०
१३

चनम्। सारं हृत्पाती सारं सज्वरम्वाथविज्वरम्। ह्रीवेरादिः। गुडश्चतिविषाधान्यभ्राष्टी विल्ववाल्नकैः। पाठाभ्रनिचकुण्ड x 3
याशृते तोयं ज्वराती सारिणो भवेत्। दीपनं पाचनं ग्राहिश्चारेण्यत्वं तथा तथा। नगरतिविषामुसभूति
वभृत्तवत्सकैः। सर्वज्वरहरः कायः सतीती सारनाशनः। ह्रीवेरातिविषामुसविल्वधान्यकनागरेः। पि
वेत्तिष्ठा विवंधं प्रभृत्तदोषामयत्वं रतोशीरपञ्चकैः। कषायः शीतलः पेयो ज्वराती सारशान्तये। हृत्पा
सारोचकश्चर्धपिपासादाहनाशनः। वृहद्गुडश्च। उशीरं वालकं सुस्तं धान्यकं विल्वमेव च। समगंधा
तकीलोध्रं विप्रं दीपनपाचनम्। हृत्पारोचकं पिष्ठा मन्निबंधं सति वेदनम्। सशोशितमती सारं सज्वरं
वाथविज्वरम्। उशीरादिः। विल्ववाल्नकभूतिं वयुडुची धान्यनगरैः। कुटजाव्युतः कायो ज्वराती सा
रशूलनृत्। इति विल्वदिः। इति ज्वराती साराधिकारः। अथ संग्रहणधिकारः। ग्रहणीमाश्रितं
गमजीर्णवदुपाचरेत्। लघुनैदीपनीये श्वसदाती सारभेषजेः। दोषसामं विरामं च विंधात्तत्राति सारवत्।
अती सारोक्तविधिना तस्यामं पाचयेद्बुधः पेयादिपटुलघ्वन्नं पंचकोलादिभिर्युतम्। दीपनानि च तत्रैव
ग्रहणायोजयेद्विषकः। दुःसाध्यो ग्रहणीरोगो भेषजेनैव शाप्यति। सहस्रशोपि विहितैर्विनातक्रस्प

राम०
१४

मोदकम् । अथ शशाङ्गः कपित्थस्य षट्शराणाः शर्करा स्मृता । अजमोदचपि प्यल्यः श्रीफलं धा-
तकी तथा । दादिमंति त्रिरी कंच प्रत्येकं स्यात् त्रिशराणां कम् । सौचर्वलं यवान्नीचग्रंथिकं बालकं तथा । म-
रिचं जीरकं धान्यं वाक्ताजीतं सवित्रकम् । महौषधं च प्रत्येकं ग्राह्यमेकैकशराणां कम् । कपित्थाष्टकं
मेदं चूर्णं हृत्पादुला मयान् । अतीसारं क्षयं गुल्मं ग्रहणी च व्यपोहति । इति कपित्थाष्टकं चूर्णम् ।
पलद्वयं दादिमस्य व्योषस्य च पलद्वयम् । त्रिगंधस्य पलं चैकं खंडस्याष्टपलानि च । सर्वमेकीकृतं चू-
र्णं प्रशस्तं दादिमाष्टकम् । दीपनं रुचिदंकराभं संग्राहि ग्रहणी हरम् । इति दादिमाष्टकम् । दादिमस्य
पलान्यष्टौ पलं सौगंधिकस्य च । अजाजीनं पलं चार्द्धं पलार्द्धं धान्यकस्य च । पृथक्पलांशकात् भाग-
त्रिकटुग्रंथिकस्य च । लवकक्षीरी बालकं चैव दद्यात् कर्षसमं भिषक् । शर्करायाः पलान्यष्टौ तदेकं
विचूर्णयेत् । आमातीसारशमनं कासहृत्पाथैश्चूलनम् । दृशोगमरुचिं गुल्मं ग्रहणी मग्निमार्दकम् ।
प्रयुक्तीनां शयन्येषां चूर्णं यदादिमाष्टकः । इति तन्नातरे दादिमाष्टकम् । रसगंधविषयो षट्कं गोलोह-

भस्मच। अजमोदहिफेनोचसर्वतुल्यमृताभ्रकम्। चित्रकचक्रपायेणामर्दयेद्याममात्रकम्। मरीचा
 भांवटीकृत्वासादेदेकांजयेदसौ। चतुर्विधांचग्रहणीरहस्यतदिदं स्मृतम्। इत्यभ्रकादि। गंधपादम्
 भ्रकंचदरदं लोहंचजातीफलं बिल्वं चारुं संविधं प्रतिविधां व्योषं तथा धातकीं। भृष्टास्यमयांकयित्वा
 जलदोदीप्यात्तलोदारिमंटकादुष्मकलिंगकंकनकजंवीजंचयक्षेक्षणम्। एतत्तुर्धमफेनमेतद्वि
 लं संमर्द्य संचूरीयेद्वत्तूरुषट्जैरसैश्चमतिमान्कुर्यात्मरीचाकृतिम्। दशासाग्रहणीगदंसहधिरंसामस
 शूलं चिरातीसारं विनिहेति जूतिं सहितं तीव्रं विस्वचीमपि। इति ग्रहणीकपाटः। पाल्मद्विगुणो गंधस्ताभ्या
 तुल्यं कटुत्रिकम् अजाजीटं कण्ठान्धं हिं गुजी रजवानिकाः। प्रत्येकं द्विगुणं सूतादुचकंच चतुर्गुणम्। स
 वैधांच समादेयादग्धासु तैर्वरटिका। सर्वमेकीकृतं चूर्णमाषद्वयमितं ततः। तत्रेणालोद्यमतिमान्क्ष
 येत्सतंतनरः। ग्रहणीकपाटकोषेषु हितस्याद्ग्रहणीगदे। द्वितीयो ग्रहणीकपाटो ये लक्षणेः सिध्यति
 नाति सारस्यो देसाधो ग्रहणीगदोपि। वृद्धस्य जायेत यदा गदो यदेहं तदा तस्य विनाशमृच्छेत्। पिष्टि

राम०
१५

लानिकठोरणिगुरुग्यत्रातिपातिव। आमकृतिनसेव्यानिग्रहणीरेणिभिः क्वचित्। इति ग्रहणीचिकि
 त्सा। अथार्थश्चिकित्सा। अर्शोति सारग्रहणीविकाराः प्रायेण चात्पोत्यनिदानभूताः। सत्रेन लेपेति न संति
 दीप्तेरक्षेदतस्तेषु विशेषतो मिस। यद्यप्यौरतुलोम्यापयदभिवलवृद्धये। अत्र पातौषधं सर्वतसेव्यं नित्यम्
 शैसैः। अर्शसामोषधैः क्षारैः शस्त्रेण च तथाग्निना। चिकित्सा स्याच्चतुर्द्वैवं मुख्यं तत्रौषधं विदुः। अर्शोसि
 भिन्नवर्चोसिवातातीसारवद्विशेत्। उदावर्तविधानेन गठविद्वाणपुपाचरेत्। गुदजान् शोणितवहान् यत्न
 शोणितनाशनैः। यो ग्रहपाचरेत्तत्रैविदुर्धेतुप्रशस्यते। यवान् विष्टसंयुक्तं तक्रमणो निवर्हणम्। घृते संभ
 र्जितं पथ्यापि प्यलीगुडसंयुताम्। भक्षयेद्वा त्रिवृद्धं तीसंयुतं चानुलोमिनीम्। द्वितीयं सौरं कंदं पक्वां नोपु
 टपाकवत्। अथात्सैललवणं दुर्नीमविनिवृत्तये। पथ्यादलस्य गुरुराः पलपंचकं स्यादेकं पलं च मरिचाद
 पिजीरकाच्च। कृष्मातदुद्धवजयचविकाभिः शुभ्यः कृष्मादिपंचकमिदं पलतः प्रवृद्धम्। एतैरुष्करपला
 ष्टकसंयुतैः स्यात्कंदस्वरुष्करफलाद्विगुणः प्रकल्प्यः। स्याद्यावत्कुकुडवार्द्धमतः समस्ताद्यो गुडो द्वि

मृ४

१६

गुणितोवटकीकृतश्च। कांकायनेनमुनिनागदितः किलायंश्रेयश्चरेणावटकोत्रगुदामयधुः। इति कांकाय
 नगुडः। देवदालीकषायेराशोचमाचरतं नृणां। किंवातद्वमसेवाभिः कुतः स्फुर्गुदजां कुराः। सिंधुत्पदेवद
 ल्याश्ववीजं कांजिकपेषितम्। गुदां कुरात्स्लेपेन पातयत्पुल्लेखानपि। शूरणाघोडशभागावद्वेरेष्टोमहोषध
 स्यात्। अद्वेनभागयुक्तिर्मरिचस्पततोपि चोद्वेन। त्रिफलाकरणासमूलातालीसाहकरकुमिघ्नानाम्।
 भागामहोषधसमादहनं शातलमूलीच। भागः शूरणात्कल्पोदातवोद्वद्वदारकस्यापि। भृंगैलेमरीचं।
 शोसर्वराणैकत्रसंचूर्ण्य। द्विगुणोनगुडेनयुतः सेवोयं मोदकः प्रकामधनैः। नाशनः शस्त्रक्षारान्निभिवि
 नाप्यशसामेषः। हिक्काकासश्वासं सरजयक्ष्मप्रमेहोश्च। ह्रीहातंचतथो ग्रंहत्याद्रसायनं पुसाम। वृ
 हशूरामोदकः। भस्त्रातकानि त्रिफलादेतीचित्रकमेव च। समभागानि सर्वाणि संधवं द्विगुणं भवेत्। क
 यालपुटसंपक्वं मृदुनागो मयाग्निना। कल्पाणामलवरां श्रेष्ठमशो विकारिणाम्। कल्पाणालवरा
 म्। कासीसं संधवं कृष्णमुंठीकुष्ठं च लंगली। शिलाभिदश्चमारं च कृमिहृदंतिचित्रकौ। हरितालं च

नरकाधिपत्रमभननसिमायनमुच्यते।

राम०
१६

थास्वर्गोक्षीरीचैतैः पचेत्समैः तैलं सुधां कपयसागवं मूत्रैश्चतुर्गुणैः। एतदधुनंगतिर्नासिद्धारवत्पा
 तयेद्वम। क्षारकर्मकरोत्येतन्नचदूषयते वलिम्। क्षारतेलम्। मृतसूताभ्रलोहाकं विषगंधं सममम
 सर्वतुल्यां शभस्त्रातफलमेकत्रकारयेत्। द्रवैः शूरणाकंदोत्थैः स्वत्वेमर्धो दिनत्रयम्। माषमात्रं लिहेदाज्ये
 रसाध्याशीसिनाशयेत्। रसो नित्योदितो नाम मृत्फणैः कुलांतकः। इति नित्योदितोरसः। शुद्धसूतं पलेके तु
 शुद्धगंधं पलद्वयम्। मृतं ताम्रं मृतं लोहं द्वयमेतत्पलत्रयम्। मूषणां लंगलीदंती विल्वं चैव पचित्रकम्। प्र
 त्येकं द्विपलं योज्यं यवक्षारं चटंकराम्। उभौ पंचपलौ ग्राह्यौ संधवं पलपंचकम्। द्वात्रिंशत्पलगो मूत्रं सुदीक्षी
 रं चतस्रमम। मृद्वग्निना पचेत्कल्पायावत्तत्पिराउतां व्रजेत्। खादेन्माषद्वयमितरसमशः कुठारकम्। इत्य
 शः कुठारोरसः। मरिचं पिप्पलीकुष्ठं संधवं जीरणागरम्। क्वाहिं गुविटुं गानि पथ्यावह्यजमोदकम्। एतेषां
 कार्ये चूर्णां चूर्णां स्पृष्ट्विगुणं गुडम्। खादेत्कर्षमितं चापि पिबेदुष्मं जलंततः। सर्वाशपशीसिनस्पतिवातजानि
 विशेषतः। इति तु नाम कुठारः। वृक्षारकभस्त्रातमुंठीचूर्णो न योजितः। सगुडो मोदको हन्यात्सुद्विधार्शः कृतो

20

15

10

5

१७

नोकरतिमाधायाम

रुजाम्। वृद्धदाम्। दकोयमातुषंकारिकसत्त्वपशकासनदलान्धितम्। समचूर्णीकृतं पायोधूपोष्णोष्णस्तुत
 क्षणात्। पंचांगमार्कमनलेविधिवद्विदधंक्षारंप्रकल्पविबुधैः सममस्योऽप्यम्। सिंदूरमुत्तमपिदं द्विशिखं
 युक्तं लेप्यं तिष्ठुष्यदुदजातिसुषुप्तेरेण। तेषामुपयुपरिभक्तदधिप्रतिपेदुदघाटयेद्वतवतित्रितयेदिनानाम्। एवं
 पतंतिगुदजात्यचिरेणानृतं दृष्टं मया वदुशस्यतदन्यथास्ति। विष्णोपकृत्योषणानागपत्रकंत्वजेलिकाच
 र्णितमुत्तरोत्तरम्। विवर्द्धितं तु त्यसितं प्रभक्षणादप्योष्णमांघासुचिगुल्मेदृद्दम्। सप्तासकं ठामयमामवाते
 हन्याद्यथासिंहं प्रमत्तम्। लाक्षाहरिद्रामकं कंमं जिघातीलमुत्पलम्। अजाक्षीरेण संपीतं रक्तजाशेवि
 नाशनम्। रक्तौघशान्तये देयं गुदे कर्पूरधूपनम्। विष्णुमुष्टिभवं वीजं वटवासमाष्टवापिच। चूर्णितं ससितं भ
 क्षेद्रक्ताशेविनिवारणम्। महप्रमेहशमनं च देवकिमिनाशनम्। चैदनकिराततिक्तधन्यवासाः सनाग
 राः कथिताः। रक्तार्शसांप्रशमनादीन् वीजगुशीरनिवावा। चंदनादिदार्प्यादिक्वाथौ। नवतीततिलाभ्यासात्
 शरनवतीतशर्कराभ्यासात्। दधिसरमथिताभ्यासाद्दुदजाः शांप्तिरक्तवहाः। दिवंधेशसिचोत्सनेकं डू

कुविला ४

रु ३

विष्णुमुष्टिभवं

राम ०
१७

मद्रक्तवाहिति। जलोकापातनादत्यः प्रयोगो नास्तिकश्चन। कुटजत्वकपलरातजस्तद्रोरोविपाचये
 त्। अष्टभागावशेषंतुकवायमवतारयेत्। वस्त्रपूतं पुनः क्वाथं पचेत्स्नेहत्वमागतम्। सुतं मोचसंलोक्षक
 पित्त्यफलधातकी। भस्त्रातकं विडंगा नित्रिकटुत्रिफलास्तथा। रसांजनं चित्रकश्चकुटजस्य फलानि
 चावद्यामतिविषादित्वं मत्पेकं च पलंपलम्। त्रिंशत्पलंगुडस्यात्र चूर्णीकृत्य निधापयेत्। मधुनः कुडवं
 दघाद्वुतस्य कुडवं तथा। एषलेहः शमयति अशोरक्तसमुद्भवम्। वातिकं येनैकं चैव श्लेष्मिकं सान्नियतिक
 म्। येचदुर्गमजारोगस्तान् सर्वान् शयत्ययि। अस्त्रयित्तमतीसारं पांडुरोगमरोचकम्। ग्रहणीमार्दवं काशं
 श्वयथुकामलामपि अनुपातं दृष्टं दद्यात्सकतकं जलं पयः। रोगातीकविनाशाय कौटजोलेह उच्यते। कु
 टजलेहः। गुडचिकामत्त्वसमोरसेन्द्रांघौ समं शोनिखिलेन वर्वरः। विमर्दयेच्छात्मलिकाभवादिः स्या
 द्दोस्तवद्वोमकयुक्त्रिमासः। रक्तार्शसां नाशक एष सूतः पित्तार्शसां पित्तजविद्रवैश्च। रक्तप्रमेहस्य चापि
 शांप्रवाहस्य मर्गदरस्य। इति वोलवद्वारसः। खर्यं मानुषी मूत्रे स्त्रिंशत्तद्वसं त्रिसप्तकम्। विलेकतद्व

रु २ कुड २

0 ctms.

5

10

15

20

25

30

35

मरिचं नवनीतिनमदयेत्। शतधा भावयेत्त्रिंश्रु सैस्याद्रसके ^{क४} **शरः**। पिप्पली मकयुग्दत्तं समितं चाप्यभोजनम **ज्व**
 र्वाक्तं गते पित्तं भ्रमं पिता स्वजा नादान्। रक्तातीसारग्रहणी दुर्नामास्त्रं निवारयेत्। अनल्मदधिवा दुग्धं यथ्यं चास्मि
 न्नयोजयेत्। **लघुमालिनी वसंतः**। त्रिफला पंचलवरां कुष्ठं कटुकरोहिणी। देवदारु विडंगानि पिचुमंदफलानि च।
 वलाचातिवलाचैव हरिद्रेक्षु वर्चला। एतत्संभृतं सभारं करं जलसेनक। पिष्टुं च गुटिकां कृत्वा वदरास्त्रिंश्रु
 मां बुधः। एकैकांतां समुद्रचरोगे रोगेष्टु थक। उष्मेन वारिणा पीताम्। ते मग्निं प्रदीययेत्। अश्लीसिंहं
 तित केरा गुल्ममस्तेन तिहरेत्। जंकज संकतो येन त्वदोषं खदिरं बुना। मूत्रकृच्छ्रं कतो येन हृद्रोगं ते
 लसंयुता। इंद्रस्वरसंयुक्ता सर्वज्वरविनाशिनी। मातुलिंगरसेनाथसंघः शूलहरी स्मृता। कपित्थं तिंदु
 कांतां तु रसेन सह मिश्रितं विषाणि हंति सर्वाणि पानाश्च न प्रयोगतः। गोशकृदसंयुक्ता हन्यात्कुष्ठानि सर्व
 शः। श्यामा कषायसहिता जलोदरविनाशिनी। भक्तं छंदं हि जयति भक्तस्योपरि मक्षिता। अक्षिरोगेषु सर्व
 पुमकता घृष्ट्य चोजयेत्। लेपमात्रेण तारीणां संघः प्रदरेनोशिनी। व्यवहारे तथा घृते रुं ग्रामे मृगयादिषु।

राम०
 १८

समालम्पनरोप्येनं क्षिप्रं विजयमाप्नुयात्। **तामार्जुनयोगः**। कर्षा समज्जालकन स्वर्जिकाक्षारहिं गुक
 म। घृतेन कोलमानादि गुटिका शोदिता शिनी। शालिगोधूमवार्जकमुद्रकंदकठिल्लकान्। जंगला
 मिषवात्कुमारिषं वा शोहे हितम्। यथा गुडा न्विता सेव्या नित्यमश्ली विकारिभिः। अश्लीसितेन शाम्पति नम
 रो हंति वापरे। **इत्यर्थोऽधिकित्वा**। अथामिमांघे। समाप्तेः पालनं कुर्याद्विषमे वा तशोधनम्। तीक्ष्णोऽपि तत्र
 मने मंदे श्लेष्मप्रतिक्रियाम्। तीक्ष्णोऽपि तत्र निषेवेत गुरुस्निग्धं च यद्वेत्। यच्च श्लेष्मकरं फल्कादिवा निद्रा च
 रास्यते। आमाजीर्णवमिः कार्या वचालवरा वारिणा। धान्यनागरजः क्वाथः पेयो वा जीर्णशूलहृत्। खेदं कु
 र्याच्च विष्टं भेपिवे द्वा लवरां दकम्। रसशेषे दिवा निद्रां लेघनं च समाचरेत्। व्यायामस्त्री भारध्वं क्तां ता न शूल
 त्वादितान्। श्वासातीसारहिकान्तक्षीणान्क्षीणा कफान् शिशून। दृढान जीर्णानोरात्रा बुद्धिद्रात्मदपीदि
 तान्। आहाररहितान् वातपीडितान् स्वापयेद्दिवा। ईषत्पक्वानि पिष्ट्वा निगुरुण्यन्ना निभोजयेत्। भस्मके श्लेष्म
 कृत्स्नोऽद्रमा हिषे च पेया घृतम्। हरीतकी करणा चूर्णं सौवर्चलयुतं यिवेत्। क्षौद्रेनोष्मां बुना वा पित्राऽत्यादेष

भाषायां कोऽन

अतिरिक्तं

20

१८

रथक

15

10

5

0 c tms.

5

10

15

20

25

30

3

गतिबुधः। अमिमांघमजीर्णाति तथा ध्यानमरोचकम्। शूलं च वातगुलं च शीघ्रमेव व्योहति। हिंसां गंध
 चपलां शृंगेरं पवनिका। पथ्याचित्रककुष्ठानि भागवृद्धि यथोत्तरम्। चूर्णममिमुखं नाम पिवेत्कोष्मेन वा
 रिरा। दध्ना वामस्तना वापि सर्ववातहरं परम्। अजीर्णमुदरं चैव गुल्मशूलं गुदां कुरान्। उदावर्तं क्षयं कासे
 श्वासं चाशु विनाशयेत्। इत्यमिमुखं चूर्णम्। जरराहचक्रं मुंठी पिप्पली तीक्ष्णविलं सलवणमजमोदा हिं
 पथ्येति कर्षम्। पृथगथपलमेकं स्पृष्ट्व चूर्णमेवांजननमुदरवहेः पाचने रचमं च। लवंगपथ्ययोः क
 थः संधवेनावधूलितः। पीतः प्रशमयत्युग्रमजीर्णं रचयत्यपि। विदुंगंतागरं कृष्णपथ्यामलविभीति
 काः। वचागुडुवाभस्त्रांतं विषं चात्र प्रयोजयेत्। एतानि समभागानि गोमूत्रेणैव पेषयेत्। गुंजाभागुटि
 का कार्या दद्यादईकजद्रवैः। एकामजीर्णयुक्तं स्पृष्ट्वैविसृज्यं प्रदापयेत्। तिस्रो भुजंगा दष्टस्पृचतः सन्नि
 पातिनः गुटिका जीवनीनाम्नां सजीवयति मानवं। सजीविनी गुटिका। त्रिकटुकमजमोदा संधवं जीरेके
 द्वे समधरणा धृता नानासमो हिंसा भागः। प्रथमकवलभुक्तं सपिषा चूर्णमेतज्जनरतिजरभिं वातगु

राम०
 १६

लंति हंति। हिंसादिचूर्णं मुंठी वारामिता करणार्णवमितादिप्याजवात्यो क्रमाद्वागतात्रितयंद्वयं च लव
 णादृणः शिवेते रसमा। कोष्ठाये परगामगुल्ममलदृष्ट्रो लिवराजोदितश्चूर्णोऽदीनयिभस्यसात्प्रकुरु
 ते किं भोजनं भोजनम्। तेलं लिं वराजचूर्णं ताली मयं थि धात्ये भवरविडकणा के समजीरक दाम्नां सामुद्रवि
 अजीरोपणमथ रुचकं चक्रुटिदाडिमं तैः विंशत्यष्टत्रिपंचैकचतुरवयवैर्भास्करोत्रेयवास्ते गुल्मा मा
 र्शोर्तिका समग्रहाजठरदृष्ट्वा दष्टोप्यवाते। लवणमास्करं चूर्णम्। अत्र दाडिमं सर्वसंयाद्यं चक्रुचभा
 गपंचकं। गंधकं मरिचं बुक्रं सौवर्चल समवितं। टंकप्रमाणगुटिका वद्धकोष्ठाग्निदिपनी। शुद्धं सूतं
 धकं चपलमानं पृथक् पृथक् हरीतकी च द्विपलानागरत्रिपलः स्मृतः कृष्णचमरिचं तद्वत् सिंधू स्य
 त्रिफलं पृथक्। चतुष्पलं च विजया मर्दयेत् त्रिबुक्कद्रवैः पुटानि सप्त देयानि घर्ममध्ये पुन पुनः। अजी
 र्णारि रं प्रोक्तः सद्यो दीपनपाचनः। ति। वृकस्पृसाभावे बुक्रं स्पृष्ट्वैव जया समं। इत्यजीर्णारिः। एलातलवं
 गमरिचकृष्णमुक्तिसमवितं। चुक्रनागरसिंधू स्य मूषकं पलपंचकं। एषां चूर्णं वस्त्रपूतं कृत्वा दात्राति

20

20

रिचते इति कथादकल्पः ॥ एतात्तुः नागपुष्पाणां मात्रोत्तरविवर्द्धिता ॥ मरिचं पिप्पलिं मुंठी चतुःपं
चषडुन्नराः द्रव्याण्येता नियावन्ति तावतो शितशर्करा ॥ चूर्णमेतत्प्रयोक्तव्यमभिसंदीपनं परं ॥ समशर्करा
चूर्णं ॥ क्षारत्रयं सूतगंधौ पंचकोलं मिदं समं ॥ सर्वैस्तुल्याजया भृष्टातद्वर्द्धा शिशुजाजटा ॥ एतत्सर्वजया
शिशुवर्द्धिमाकं वज्रैर्द्रवैः ॥ भाव्यते त्रिदिने घर्मेततो लघुपुटे क्षियेत् ॥ सप्तधा द्रवैर्घृष्टो रसो ज्वालानलो भवे
त् ॥ निष्कोऽस्य मधुना लीढो नुपानं गुडनागरं हृन्त्य जीर्णमतीसारं ग्रहणीमग्निमादवं ॥ श्लेष्महृत्स्ना
सवमनमालस्यमरुचिं जयेत् ॥ ज्वालानलो रसः ॥ सगंधो वसमभागं त्रयं विषात ॥ कषदः स्वर्जिको क्षा
रो मागधी विश्वभेषजां पृथक् कर्षमात्रे वसुभागमिहोषणां ज्वीराम्लैर्दिने घृष्टं भवेदग्नि कुमारकः ॥ वि
सृष्टिश्च लवाता दिवहि मांघप्रशान्तयो ॥ अमिकुमारो रसः ॥ पारदासृजतलवंगं धकं भागयुग्ममरिचं
मिश्रितं ॥ तत्र जातिफलमर्द्धभागिकं तित्तिरिफलं सैनमर्दितं ॥ वह्निमांघदशवक्रनाशनो रामवाणा इ
ति विश्रुतोरसः ॥ दीयते च चणकानुमानतः सघणवज्रशामिदीपनः ॥ रामवाणारसः ॥ शुद्धं सृजतं विषगंधं

पृथक्

राम०
२०

10

5

मज्जमोदां फलत्रयं ॥ स्वर्जिक्षारं जवक्षारं वह्निर्सेधवजीरकं ॥ सर्वैर्वलं विडंगानि ॥ सामुद्रं जूषणं समा
विषमुष्टिः सर्वतुल्या ज्वीराम्लेन मर्दयेत् ॥ मरिचाभां वटी स्वादेदमिमांघप्रशान्तयो ॥ पष्पाशुं गुरुं चतु
पलादं भक्षयेत्सदा अमृतुं डी वटि स्याता सर्वरोगकुलांतक ॥ अमृतुं वटि ॥ योषसिंधूत्यवलिभिरेक
द्विविल्वैः स्मृतः निचंबुमर्दितं गटं नाम्ना कुद्वोधको रसः ॥ टंकराकरासृजानां सहिं गुलानां समाभा
गाः ॥ मरिचस्य भागयुगलं निवृनी र्वटी कार्या वटिकलाय शहशी ॥ एकां देवासमश्रीयता ॥ सत्वरमजीरणां
त्येव हेर्द्वौ कफधूसैः ॥ अजीरकं टंको रसः ॥ रसगंधं सृजतं शुल्बं सृजतमभ्रं फलत्रिकं ॥ जूषणं जयपालं
च समं खल्वे विमर्दयेत् ॥ द्रोणापुष्पैरसैर्भावं शुष्कं तद्वस्त्रजालितं ॥ चिंतामणिरसो घृष्टं अजीरौ शस्य
ते सदा ॥ जरमष्टविधं हति सर्वशूलहरः परः ॥ गुंजैकं वा द्विगुंजं वा आमवातहरः परः ॥ चिंतामणिः ॥ व्याल
ष्टकराधर्मपन्नरजः कर्षकं कंचाद्रकं प्रस्थं संधवसं पुनंदधिलप्रस्थेन संपेषितं ॥ निवृकस्परसस्त
मस्तुलितः ॥ कच्चादनामारसो विष्टं भोदरगुल्मशूलहरणं ॥ वह्निप्रदो चकः ॥ मस्तुनिवूरसप्रस्थं हती

मरिचस्य भागयुगलं निवृनी र्वटी कार्या वटिकलाय शहशी ॥

चिंतम

अविश्वरूप

यांशार्द्रकान्तिं। वरांगैलापलंदेवपुष्पं पंचदशस्मृतं। टंकं वदिसहितं पलार्द्रकटुं टंकं। वरांशार्द्रप
 लं सर्वं पिष्ट्वा संशोधय वाससा। द्रवः क्रमादसंज्ञो यं राजा मप्रकाशितः। प्रभृणां रुचिदो देयः सम्पगा
 लोयुमात्रया। विडरुचकजवानी जीरेके द्वे च प्यात्रिकटुकद्वयं तमुष्णवितसा म्लाजमोदेः। समविहि
 तरं जोमिर्धन्यकंति त्रिडीकं जयति नगकटं काकया भोजनस्य। गंधकं मरिचं शुठी सै च वं यवल ३४
 वं नीवूरसेनवरिकाचणामात्राभिदीपति। हरीतकी हरिहरतुल्यषड्गुणा चतुर्गुणा चतुरविलाश
 पिप्पलि। द्विचित्रकं वरदवैकसैधवं सायनं कुरुत्पवरवहिदीपनां च केपत्रसंस्पृश्यं प्रस्यं धनु
 रकस्य च। श्वेतसुहीरसंस्पृश्यं सोभां जनाइसात। कुष्ठसैधवयोः कल्कं पलेद्वेद्वे प्रमारातः तैलप्रस्यं
 कांजिकेन पचेत्तद्विनासमं। खल्ली विसृचिकां हंति पक्षायातं च गृध्रस्य। त्रिकदुत्रिफला वैव
 त्यालवराण्य च कं। क्षारत्रयं सोगंधा द्विभागं पूर्ववद्विषं आर्द्रकं खरसं नेवगं जाभवं स्कीकं तोच्य
 जीरो द्विवटी स्वादेह्यवगैः पंचसप्तभिः। क्षुधासागरनाम्रीयं वटी सूर्येण निर्मिता। क्षुधासागरवटी।

राम०
२१

पिपासायां तथोक्ते शैलवंगस्यावुशस्यते। जातिफलस्य वासीतशृत्तं भद्रघनस्य वा। सरुखानद्वमुदरम
 स्तपिष्ठैः प्रलेपयेत्। दाहहैमवर्तकमुशतादृा हिं गुप्तैधवैः। व्योषं करं जस्य फलं हरिद्रे मूलं समावाप्य च मा
 तुलुग्याः। श्याविशुक्कावेटिका विधेया ह्याद्विसृचीनयनां जनेन। पलंचुके कुष्ठं पिचुपुगमितं सैधवक
 रोतद्वे प्रत्येकं करतलमितं जातिफलकं। कटोस्तैलं किंचित्कुडवमितं मया वधि शृत्तं तदेतच्च कंधं श
 मयति विसृचींश्च मगदाः। श्यामोष्ठं दंतनखं रं द्युतां तर्जतातितामाक्षं। मुक्तं गंधं महेज्यादी
 मानत्री र्णां तै। तके समुत्सेयशिवाशतानितदी जमुद्रुत्पचकोशलेन। षड्वरां पंचपटनिही गुक्षाराव
 जाजी मजमोदकं च। षड्वरां देह्युद्वर्द्धभागा मूलां स्पृष्ट्वां वरगालितस्या। विभाज्य चुके रारं जास्प मूषा
 क्षिपेच्छिवादी जनिवासगर्भे। समर्थं यमे च विशेष्यता सां हरितकी मत्पतमां निषेवेत्। अजीर्णं मंदानलं
 जाठरामयान् समुल्लग्नं लग्रहणी गुदां कुर्यात्। विबंधमातो हरुजो जयत्यसौ ससामवा तां स्वसृता हरीत
 की। इत्यमृता हरीतकी। सर्वा द्वंद्वे देवपुष्पं मरिचमगंधयोस्त्रिचर्षयवान्योरष्टावष्टा मितो पित्रिपदुरस

पलंमंथिकं संसंकर्षां मुंठी पय्यादशाक्षामलककुलिफलाजाजिचव्यातिषट्षसुत्रामप्रीतिपात्रं नख
 मितमः खिलंचुरितं वस्त्रपूतं **त्रिभिर्व्यं चार्कस्पद्रवमभि विधिवन्माषयुग्मममाणावद्वाचुकेरासिद्वाम**
 भवतिगुटिकासौलवंगामृताख्याभुक्तानक्तावुयुक्तासकलसुखकरीदीप्तममिं विधेतेष्ट्यापुष्पाऽमयनि
 चयहृतिस्वातिमुख्याविभाति **इतिलवंगामृतगुटिका** **एकंचदिद्वादशभागमानं योज्यं विधेतेकरामृषां**
च **हुताशतोनामुहुताशनस्पकरोतिवृद्धिकं फवातहंता** **इतिहुताशनोरसः** **उद्धारशुद्धिरुत्साहोवेगे**
त्सर्गोपयोचितः **लघुताक्षुत्पिपासाचर्जागाहारस्पलक्षराम** **इतिअजीर्णविकित्सा** **अथकि**
म्पधिकारः **विदंगव्योषसंयुक्तमंत्रमंडपिवेत्रः** **दीपनं किमिनासापजहुरागिविद्वये** **पारसीक**
जवानीकाः पीताः पयुषितवारिणाप्रातः **गुडपूर्वाः** **किमिजालंकोष्ठगतं पतयंत्वाशामुक्ताख्यरीफ**
लदारुशियुक्तायः सकृद्व्याकृमिशत्रुकल्कः **मार्गद्वयेनायिचिरप्रकृतान्कृमीन्निहेतिके मिजोश्चरो**
जान् **रसेद्रोसमायुक्तो रसो धनूपत्रजः** **तांबूलपत्रजो वापिलेपात्पूकानिवारणः** **हिंमुलंकर्षमानं**

रामा०
२२

स्पातदंतिवीजंतद्वर्कम **चर्कक्षीरेण संमर्द्य दपयेद्वावतादश** **माषमात्रं प्रदातव्यं चर्कमूलरसंपुनः**
प्रपिवेत् **हिंमुसंयुक्तं कृमिजालनिपातनम्** **ककुभकुसुमं विदंगं लंगलिभल्लातकं तयोशीरं श्रीवेष्टस**
र्जरसंचंदनमयकुष्ठमष्टमंदघात **एषमुगंधो धूयो मशककृमीनो विनाशकः प्रोक्तः** **शप्पासुमकुणा**
नां शिरसि च गात्रेषु युकानां **क्रमेण वृद्धेरसगंधकाजमोदा विदंगं विषमुष्टिकाचपलाशवीजचविचूरी**
मस्य निष्कृप्रमारां मधुना वलीढं पिवेत्कषायं दूतजंतदध्वं रसो यमुक्तः **कृमिमुद्गराख्यः** **कृमीन्निहेत्या**
तकृमिजोश्चरो गतसंदीपयत्यग्निमयंत्रिरात्रात् **इति कृमिचिकित्सा** **अथ पांडुरोगचिंत्सा वासा मृ** कि
तानि ववरी किरातकट्टी कषायः समधुर्निपीतः **सकामलंपांडुमथास्त्रपित्तहंन्योदतोम्याश्च हलीम**
कादीन् **त्रिवृद्रजः समाक्षिकं फलत्रयोदकेन वा** **निपीतमेव कामलामलं विजेत्तुमीरीतम्** **सप्तरा**
त्रंगवं मूत्रे भावितं चापसोरजः **पांडुरोगप्रशान्त्यर्थं पयसा प्रपिवेन्नरः** **गोमूत्रसिद्धं मंडूरचूर्णं सयु**
उमश्रुतः **पांडुरोगं क्षययति पक्तिशुल्लेचदारुणां त्रिफलाया गुड्यावादा मीनि वस्पवारसः** **प्रातर्मा**

लोहशुभ्रं च

२३
 शिकसंयुक्तः शीलितः कामलापहः **अंजने** कामलात्तनां द्रोणपुष्पीरसोहितः **पंचकोलं** समरिचंदेवदारु
 फलत्रयं **विडंगमुस्तयुक्ता** शुभागास्त्रिपलसंमिताः यावन्त्येता निचूर्णानि मंदुरं द्विगुणं ततः पक्काचाष्ट
 युगमूत्रे घनीभूते तदुदरे ततो क्षमात्रात् वटकान् पिवेत्तत्रैराभक्तमुक् **पांडुरोगं** जयत्तमेषमंदमित्त्र
 मरोवकं **अशंसि** ग्रहणी दोषमूरुस्तंभमथापि वाक्कुमिली हातमुदरं गले रोगं च नाशयेत् **मंदुरवज्रनामा**
 यं रोगाती कप्रणाशनः **मंदुरवज्रवटकः** शालिषष्ठिकगो धूमयवमुद्रादयोहिताः रसाश्च जांगल भ
 वामसूराः पांडुरोगिणाम् **संयूषणा** तिसफुलत्रिकचित्रकानि संभोधराणि सविडंगफलातिचस्युः कर्षा
 रिलोहरजसंश्च नवेति चूर्णमेतन्नवायसमिदं मधुनावलीढं तस्युः प्रमेहयिडिकानघपांडुरोगः स्थौल्यं
 ततोः स्थविरतानचशीघ्रमेति नो कुष्ठतज्जहरेताठरस्येनैव नाग्रे पाटवमनेन नवायसेन **इति नवा**
यसं चूर्णं **इति पांडुरोगचिकित्सा** **अथ रक्तपित्तचिकित्सा** **पित्तासंस्तंभयेत्** नादौ प्रवृत्तं वल्लिनां ततः हृत्पा
 डुग्रहणी रोगाद्गीहगुल्मज्वरादिकृता **ह्रीवैरमुत्पलं** धान्यं चंदनं यष्टिका मृता **अशीरं** च दृष्ये पांक्तायं समं क

राम०
 २३

शर्करं पाययेत्तेन सघोहिरक्तपित्तं प्रणाशयति **रक्तपित्तं** जयत्तु मंत्रं तस्मादाहं ज्वरं **धात्या** कधात्री वासा
 नां द्राक्षापर्यटयोर्हिमः **रक्तपित्तं** ज्वरं दाहं तस्मांशोषं च नाशयेत् **धातुका** दिहिमः **मृद्धी** काचंदनलोघ्रं
 प्रियंगुं चेति चूर्णयेत् **चूर्णमेतत्** पिवेत्सौद्रवासारससममन्वितम् **नासिका** मुखपायुभ्यो योनिमे
 दाघवेज्जिनां **रक्तपित्तं** स्ववद्वंति **सिद्धि** सिद्धयप्रयोगराट् **रक्ताति** सारप्रदरे रक्ताश्रमिचिकित्सितं
 अधोगेरक्तपित्तं च कार्यमुक्तं भिषग्वरैः **मालिनी** वसंतरसो बोलवद्वपर्यटी रसश्चात्र देयो **नासा** प्र
 वृत्तेरुद्धिरेजलनस्यं प्रशस्यते **तस्ये** दादिमपुष्पोत्थो रसो दुर्वा भवोपि वा **आम्ना** स्थजपलांडुर्वीना
 सिकास्त्राविरक्तजित् **तस्यं** शीतलामलनकलेकनशतधौतघृतेन च **मुंडपित्ता** शिरोलेपः कारणीयः
 पुनः पुनः **पुनरां** पीनमानीयकुष्मांडस्य फलं दृढं तद्वीजाधारवीजत्वकशिराश्रुत्वं वकारयेत् **ततस्त**
 स्य तुलांतीत्यापचेज्जलतुलाद्वये **तस्मिन्नी** रेद्वशिष्टतुल्यतः शीतलीकृते **तानि** कुष्मांडपंडानि
 पीडयेद्दृढाससायलतस्तज्जलंतीत्यापुनः पाकाय धारयेत् कुष्मांडं शोषयेत्तद्यमेताम्रपात्रे ततः क्षिपेत्

शालिषष्ठिकगो धूमयवमुद्रादयोहिताः रसाश्च जांगल भवामसूराः पांडुरोगिणाम्

20
 15
 10
 5

वे.र.
२४

क्षिप्वातत्रघृतप्रस्यंकुष्मांतेनमर्जयेत्। मकवरौतदलोकातज्जलंतत्रनिक्षिपेत्। सितापाश्वतुलां
तत्रक्षिप्वातल्लेहवत्पचेत्। सुपक्वेपिप्पलिशुटीजिराणां द्वेपलेष्टयकृष्टयकपलाद्विधाभ्याकपत्रेलाम
रिचत्तचाम्। चूर्णमेषांक्षिपेत्तत्रघृताद्वैक्षौद्रमावयेत्। एतत्पलमितेखादेदयवामिवलयया। खंडक
ष्मांडकोलेहोरेकपित्तविनाशयेत्। पित्तज्वरं हृषांदाहं प्रदं कंशतां वमिं। स्वरभेदं स हृद्रोगं कासं श्वासं
क्षतक्षयं। नाशयत्तेव वृषोयं हं हणोवलवर्द्धनः। खंडकुष्मांडावलेहः। पंचाशच्चपलं सित्रकृष्मांडा
तप्रस्यमाज्यतः पक्वं पलशतं खंडं वा साक्षात्कायाठकेपचेत्। शुभाधात्रीघतेर्भागी त्रिसुगंधैश्चकार्षिकैः
तालीसविश्रुधाभ्याकमरिचैश्चपलांशकैः। पिप्पलीकुडवंचैवमधुमांतीप्रदापयेत्। कासं श्वासं श्वा
सं ज्वरं हिक्कारं कपित्तहलीमकं हृद्रोगमम्लपित्तचपीनसंचययोहसि। इति वासाकुष्मांडः। एलापत्र
त्वचोद्दीक्षापिप्पल्यद्वैपलंतथा। सितामधुकषर्जरमृद्धीकाश्चपलोत्तिताः संचरण्यमधुनायुक्तागु
टिकाः संप्रकल्पयेत्। अक्षमात्रांततश्चैकांभक्षयेत्तांदिनेदिने। कासं श्वासं ज्वरं हिक्कारं हिंस्रहृत्स

राम.
२४

न

दंभ्रमं। रक्तनिष्ठिवतंतस्मां पार्श्वशूलमणेचकम्। शोषं स्मीहायवातंचस्वरभेदं क्षतक्षयं गुटिकां
पेणीवृष्यारक्तपित्तविनाशयेत्। एलादिगुटिकाः। मध्वाठरुषकरसौयदितुल्यभागौ कृत्वानरः पिवति
पुरापतरः प्रभाते। तत्र रक्तपित्तमतिदारुणमप्यवश्यमाशुप्रशाम्यति जलैरिव वट्टिपुजः। इति रक्तपित्त
चिकित्सा। अथ राजयक्ष्मचिकित्सा। वलितो बहुदोषस्य पंचकमीरिकायेत्। यक्ष्मिणः क्षीणदेहस्य
तत्कृतं स्याद्विषोपमं। मलायेतं वलं पुंसं शुक्रायतेतु जीवितं। तस्माद्यत्ते स रक्षेद्यक्ष्मिणो मलरेतसी।
सितोपलानुगंधिरीपिप्पलीवृहत्तात्वचः श्रृंगपाद्वै द्विगुणिता चूर्णिता मधुसर्पिषा। लेहयेद्वा ज्वरोग
तं। कासं श्वासं ज्वरातुरं। पार्श्वशूलितमल्पाग्निं सुमज्जिद्वै रुचिष्ठातं। हस्तपादांगदाहे च ज्वरैरक्तेतथोद्द
गे सितोपलादिखलेहः। रसमस्मा मृतामलं लोहमकृष्टताधितम्। अमृते श्वरनामायं षड्गुणो राज
यक्ष्मजित्। अमृते श्वरसः। त्रयोशामारितास्तृतादेकोशो हेममस्मनः। एकोशो मृतताम्रं पशिला
गंधश्च तालकं। प्रत्येकं भागयुग्मं स्यादेतत्सर्वं विचूर्णयेत्। वराटीः पूरयेत्तेन छापी क्षीरेणाटं करां। पिष्टुम्

मित्री चरानेन

वे. १.
२५

स्पमुखं रुद्धा मृदां देताश्च धारयेत् । ततो गुजपुटे यत्का चूर्णयेत् सांग शीतलं रसो राजमृगां कोपंचतं गुजः स
यापहः । मरिचैको न विंशत्या करणाभिदेशमिस्तथा । मधुना सर्पिषा वापि दद्यात् तद्रसमिषकः । अनेन न
स्पतिक्षिप्रं वातश्लेष्मभवः क्षयः । **राजमृगां कोरसः** । कर्पूरचोर्ध्वकं कोलं जातीफलदलाः समाः । लवंग
नागमरिचकृष्णामुंठो विवर्द्धिताः । चूर्णसितासमं द्रुं रोचनं क्षयकासनुता वैश्वेयश्वासगुल्मार्यस्थ
दिकं ठामयापहम् । प्रयुक्तं चान्नपानेषु जह्वे विणामयिकं पूर्य चूर्णं । पारदं शोधितं गंधमभ्रकंच समं स
मं । तद्वर्द्धं ददं दद्यात्तद्वर्द्धं च मनःशिलासर्वर्द्धि मृतलोहं च खल्बमध्ये वितिः क्षियेत् । द्विसप्तभावना देया
शतावरी रसेन च । ततः सिद्धो भवत्येष कुमुदेश्वरसंज्ञकः । सितयामरिचेनाथ गुंजा द्वित्रिप्रमारातः । भ
क्षयेत्सात रुत्या यपूजयित्वेष्ट देवताः । यक्ष्मारा मुग्धं हं त्येव वातपित्तकफमयान् । ज्वरादीन् सिलान्
रोगान् यथा दैत्यान् जनादेतः सतताभ्यासयोगेन वली पलितनाशमः । **इति कुमुदेश्वरो रसाः** । आनाह
रक्तवमिषाश्चैरुगं शताघतस्य मंददहनस्य हतस्वरस्य विद्वेदिनश्च परिवर्जित एष शोषोप्यल्पो

राम०
२५

गदौषधवत्ताक्षमर्द्वलस्य । **इति राजमृक्षमचिकित्सा** । अथ कासचिकित्सा । कर्षः कर्षशौपलं
पलद्वयं स्यात्ततो द्वे कर्षं च मरिचस्य पिप्पलीनां दाडिमगुडया वशुकानां । सर्वौषधै रसाभ्याः कासाये
वैधमिमुक्ताः अपि पूयं कर्दपतांतेषां मिदमौषधं पण्यां । मरिचादिगुटिका । सपिप्पलिपुष्करमुलप
ण्यामुंवी सटी मुस्तकं सूक्ष्मवूरौः । गुडेन युक्ता गुटिका प्रयो ज्ञ्याश्चासेषु कासेषु च वर्द्धितेषु । लघु
मृष्टकंठकारी स्वरसं वपलारजो मिश्रं । यः पिवति तस्य कासाः सश्वासानां शमुपयांति । हरितकी करण
मुंठी मरिचं गुडसंयुतं । कासप्रामोदकः प्रोक्तः । परं चान्न लदीपनः । त्वक्क्षीरि पिप्पलीलाजाद्राक्षा
जलदशर्कराः । सप्यमं ध्वले होयं पित्तकाशविनाशनः । स्वरसः शृंगवेरस्य पीतः क्षौद्रसमं चितः
। कफकाशप्रतिश्यायश्चासानोष्ठनिवारयेत् । वर्द्धमानपिप्पल्यपि देया । ज्वरो यद्रवप्रसंगेन का
सघोषो ज्वराधिकारयेव क्ता सपि विधेयाः । सामान्यकासे । कक्षलं मुस्तकं तित्ता सटि शृंगी च पु
ष्कर । वूरौ मेघां मकयुते शृंगवेर रसेन वा । लिखातज्वरहरं कंषका सश्वासारुबी जयेत् वा पुष्पदि

तथा शूलं क्षयं चैव यो हति कल्लादि चूर्णां। शृंगि प्रति विषा कृष्णा चूर्णिता मधुना लिहेता शिशुकाश
 ज्वरश्च दिविषो पविषं हरेत्। **शृंग्यादि चूर्णां**। ज्वराधिकारोक्तं तालिसाद्यं चूर्णां देयं। **व्योषा** म्लवेत संचयं
 ताली संचित्रकं तथा। **जिरे** कंति त्रिरीकं च प्रत्येकं कर्षभागकं। त्रिमुगंधं त्रिशारंगं प्याडु डः स्यात् कर्षविंश
 तिः सर्वमेकत्र संकुचवटिका कर्षसंमिता। **भक्षये** त्प्रातरुत्थाय सर्वका सान्ध्ययो हति। पीनसंश्वासम
 रुचिं स्वरभेदं व्यपो हति। **व्योषादि** गुटिका। लवंगं शिप्यलीजातिफलं कर्षमितं पृथक्। **कर्षद्वयं** च म
 रिचं शृंठिषो दुशकोषिका। **सिता** सर्वैः समा देया चूर्णां का सज्वरं हरेत्। **प्रमेहा** रोचकश्चासवहिमान्घा
 मयानपि। ग्रहणी गुल्मरोगांश्च हंति शिघ्रं न संशयः। **इति लवंगं** दि चूर्णां। **देरदं** मरिचं मुस्तं ठं करां च वि
 षं समं जं विराट् च समं धकुर्यात् मुहनि भां वटी। **आद्रिकं** स्वरसेनेव का संश्वासं व्यपो हति। **मरिच** मुस्तं वं
 ष्टवचं विषसुपरिविष्य विवर्द्धितं मतिमात। **विमल** की डं सेन वटी कृता कसन शूलक फामय
 नाशीनि। **प्रसूति** रोगं ग्रहणी नाशयेच्च राकोपमा। **कास** के सरिरसः। **पारदं** गंधकं शुद्धं मृतं लोहं च

३१०

राम०
२६

करां। **रास्वा** विडंगं त्रिफलदेवदारुकटुत्रयं। **अमृता** पत्रकं क्षौद्रं विषं तुल्यानिः चूर्णयेत्। **त्रिगुंजः** स
 र्वका संध्रा ज्वररोचकमेहेनुत्। **पारदा** दि चूर्णां रंगकृष्णा भयाक्षारुषभायः क्रमोत्तराः। **तत्समं** खादि
 रंसारं वच्चूलकाय भाविते। **एक** विंशतिवारं च मधना का सकर्तरी। **कासं** स्वासं क्षयं हिक्कां हंतेषा कासक
 र्तरी। **कर्पूर** मर्द्धं कर्षं मृगमदमपि देवकुसुमपुगं। **मरिच** कणाक्षकुलं जतमेकैकं मुक्तिपरिमाणं। **आदि**
 मफलवत्कलपलमखिलसमखदिरसारमवचूर्णयेत्। **वटिका** मुडुसमाना कृता धृता स्पेकफघ्नी स्या
 त्। **कफघ्नी** वविमुल्लं सतसमं द्वयोरपि समो गंधस्तद्वैः पुनः तालश्चाद्विशिलायुतो विरचयेत्पिष्टे
 तितक्तुल्लं। **लिष्यात्ता** म्रदलानि मार्तिकदणमन्त्रे निधाया यतत्या चं सैकतयंत्रके द्विदिवसं शीतं स्व
 तो निहरेत्। **तत्का** सस्वसनाग्निमांघ्र्यदुदजाने कार्ति पांडुमप। **झी** होरः प्रतिरोधकोष्ठमरुतो युत्सा
 जयेद्योजितम्। **वस्त्र** द्वे द्वमितं करणमधुपुतं क्षारद्वयं पिवायुतं सर्वकफामयघ्नमचिरघ्नसोमना
 यामिधम्। **द्रुति** सोमनायताम्रम्। **मेथुनं** स्निग्धमधुरं दिवा स्वायं पयोदधिपिष्टा नपायसादिनी कासीधु

३६५०

वै.र.
२७

संविजयेत इति कासचिकित्सा ॥ अथ हिक्का ॥ प्राणवरोधतर्ज्जुनविस्मायनभाषिकाभिश्च ॥ रोद्रेः कथा
प्रयोगः शमयेद्विक्कां मनोविधानैश्च ॥ हिक्का तस्य पयः श्वागं हितं नागरसाधितं मधुकं मधुसंयुक्तं पिप्पलि
शर्करागुचीना ॥ नागरगुडसंयुक्तं हिक्काघ्नं नावनत्रयं ॥ धूमो माषति शारजो पुनः शारात्त्वकं संभवो हं त्यलं
सोर्ध्वानिलकासहृलरुजो हि ध्यास्म सस्ताप्यपि ॥ कटुत्रिकयवासकदफलककारपौष्करैः सशृंगि
भिरिति दुतं मधुपुतो वले हो जयेत् ॥ सहिर्धर्मकसनं कफसु सनं मंभसा सिंधुजं प्रदत्तं मपि नावनेरुति
सर्वहिक्कायहं ॥ हरेण तां करानां च कोथा हिं गुसमन्वितः ॥ हिक्का प्रसमनश्रेष्ठो ध्वं तं रिचो यया
चंद्रसूरस्पवीजा निक्षिपेदष्टगुणो जले ॥ पदामृदु निगृहीयात्तनी वाससि गलयेत् ॥ हिक्कातिवेगविक
लस्तज्जलं पलमात्रया ॥ पिवेत्पुनः पुनश्चापि हिक्कां शीघ्रं पुनस्याति ॥ इति चंद्रशूरसः ॥ इति हिक्काधि
कारः ॥ अथ सासधिकारः ॥ हिक्का सासातुरे ध्वं तैलाक्ते स्वेदन् ध्यते स्तिग्धैर्लवणयोगैश्च मृदुवातानुलो
मुनः ॥ ऊर्ध्वोर्धः शोधनं शक्तेर्दुर्बलेशमनं मतम् ॥ यारदं टंकरागंधं विषं व्योषं फलत्रयं जालकं च समं

राम०
२७

लीमधुसंयुता ॥ अथ प्रयोगात्समाहा किं नरैः सह गायति ॥ फलत्रिकमूषरायावशुकचूर्णानि ह
न्नात्स्वरभेदमाप्नु ॥ किं वा कुल्लिजं वदनं तारस्य स्वरमयं हं त्यथ रोष्करं वा ॥ प्रोच्चभाषरासंभूते स्वरभ्रं
शययः पिवेत् ॥ मधुरैस्सममयक्षौद्रसितायुक्तं घृतं पिवेत् ॥ चव्याम्लवेतसकदुत्रयति त्रिडी कता
लिंशजीरकतुगादहनैः समंशैः ॥ चूर्णगुडं त्रिगुणितं त्रिसुगंधयुक्तं वैश्वर्यपीनसकफा विषुतं प्रश
स्तं च व्यादिचूर्णं ॥ रसभस्मार्कलोहस्य भावितस्य त्रिसमधा ॥ रुद्राफलरसैर्मुहुत्तुल्या कार्या वटी शुभा ॥
मुषस्याहरतेशीघ्रं स्वरभंगमसंशयो गोरक्षनाथैर्गदिता स्वरभंगिकृपालुभिः ॥ इति गोरक्षवटी ॥ इति
स्वरभेदचिकित्सा ॥ अथ रोचकचिकित्सा ॥ त्वड्भुस्तमेलाधान्यातिमुस्तमामस्तकत्ववः ॥ त्वकूवदावीयवा
न्यश्च पिप्पल्यस्तेजवत्पि ॥ यवान्नीति त्रिडी कश्चपंचैते मुखशोधनाः ॥ श्लोकपादैरभिहिता सर्वा रोचक
नाशनाः ॥ विडचूर्णमधुसंयुक्तो रसो दाहिमसंभवः ॥ असाध्यमपि संहन्यादरुर्विवक्रधारितः ॥ देपले दाहि
मादष्टौ खंडात् व्याघात्पलत्रयं ॥ त्रिसुगंधिपलंचैकं चूर्णमैकत्र कारयेत् ॥ दिपि नरोचनं हृद्यपिनसस्वस्कोस

वे.र.
२६

जित्वा **दरिमाध्वं** भोजनाये सदापथ्यं लवणार्द्रकमक्षरं रोचनं दीपनं वहेर्जिह्वाकांठविशोधनं
 शृंगवेरसं वापिमकना सह योजयेत् अरुचिश्चासका सद्यं प्रतिश्यायक फापहं पक्वा म्लीका सिताशीत
 वारिणा वस्त्रगालिता एला लवंग कर्पूर मरिचै रवधूलिता यान कस्यास्पगं द्रवंधारयित्वा मुखे मुहुः
 रुचिनाशयत्येव पित्तं प्रसमयेत् तथा अम्लिका पानकम् लवंगकं कोलमुशीरं चंदनं तं सनीलोत्पलम्
 ह्मजीरकं जलं सनतं तगरं विचूर्णीतम् सुरोचनं तर्पणमग्निदीपनं वस्त्रमदं वृष्यतमं त्रिदोषजित् उरो
 विबंधं तमकं गलग्रहं सकास हिक्कोरुचिपक्ष्मपीतसम् ग्रहापती सारमुरः क्षतं तृषांतया प्रमेहा त्रिखि
 लां त्रिहंति हिस्तिमद्ये लवंग नूराः इति शूरो वकाधिकारः अथ छर्दिचिकित्सा हितं तुल्यं घनं पुरावमी
 शुभाहता दृते अथापि वामयेदं मुं विरेचयेत् यथा हेतुः वराकणौषधां जनेः सलाजकीलमज्जुभिः वि
 चूर्णीतैर्मकजुतैर्वमिर्विराममृच्छति हन्यात् क्षिरोदकैर्पीतं छर्दीपवनसंभवां मुद्रामलकयूषो वा ससर्पि
 श्कः ससेधवाक्षीरोदकं नाशीत स्पक्षी रस्पउदकम् मसूरमुद्गलाजानां जवागूर्मकसंयुता भुक्तमा

राम०
२६

त्राहरेदायुर्वमिंपित्तसमुद्रवां पिवेत् धात्रीरसोपेतं मकयुक्तं सुचंदनं अक्षमात्रः जपेत् तेन छर्दिमुयात्
 नामपि गुरुचित्रिफलानीव पटोलेः कथितं जलः पिवेत् मकयुक्तं तेन छर्दिर्न स्पति पित्तजः हरीतकीनां
 चूर्णां तु लिह्यात् माक्षिकं संयुतं अधोमागी कृते दोषे छर्दिशीघ्रं निवर्तते गुरुच्चारचितं हंति हिंसं मक
 समन्वितम् इति वारमपि छर्दित्रिदोषजनितां वलात् एतल्लवंगगजकेसरकोलमज्जालाजप्रियं पु
 यनचंदनपिप्पलीनाम् चूर्णां निमाह्निकसितासहितानि लीढ्वा छर्दिनिहंतिकफमारुतपित्तजाताम्
 अश्वत्थवल्कलं शुष्कं दध्निर्वापितं जले जज्जले पानपात्रे राक्षीर्दं जयति रुस्तगं कोलामलक
 यज्जालो माक्षिका विटसितामकसकृष्णांतुलोलेहः छर्दिमाशुष्यपोहती आम्नास्थिविल्वनिर्महः
 पित्तः समकशर्करः निह्न्यात् छर्दीतीसारं वैश्वानरद्रवाहुतिम् आम्नास्थादिक्वाथः मयूरपीथुति
 दग्धातद्रस्ममकमिश्रितम् लीनिवारयत्याशु छर्दि सोपटवामपि पुराणोणी भस्माभो मधुयुक्तं
 तिपिपतु छर्दि छिन्नं तिमनुजस्तृण्यामिबहुतोशनः वमिः शकृन्मूत्रविगंधिरसविट्पूय रुक्खास

20

वे. १.
३०

युतासकासा। सचंद्रिकाचातिनराप्रसक्तासोपद्रवाचेतिविवर्जनीया। इति **छादिचिकित्सा**। अथपिपा
सा। विधिर्वीजपित्तापमायशुः पिपासासुशीतेवहिष्वांतरैव। सुशीतं चेदियं जलं क्षौद्रयुक्तं प्रतप्ताप्रम
लोष्ठादिसिक्तं च भौमं। वातोष्ण्यां पिपासायां पिवेदधिगुडाचितं। मृद्वीकाचंदनोशीरखर्जरकपित्तजलं
। पिवेत्क्षौद्रेण संयुक्तं पित्ततृष्णानिवृत्तये। शीपरीनलदमधूकधान्यशितैः सक्षौद्रैरतिशिशिरः सिताम
सेतः। तृदाहभ्रममदमोहहातुफंरोवक्रस्यहरति तृषं वपष्टिसंज्ञम्। क्षौद्रान्वितं शीतजलं निपिमप्र
काममाशृद्धमतः पिपासा नश्यत्यथास्पेविध्नावटीमांहरत्यवशं रजतोपजाता। खर्जरमृद्वीमधुकं
ससंडं पृथक् पलं मागधिकात्रिगंधे। तथा द्वैविले मकनोगुटियं तरामोहपित्तास्रजयेऽतिशक्ता।
गदांतरातिर्जितं विचेतनं वमिष्यता। वहिरस्रमुद्धतात्पाविनाशयेन्नरम्। इति **तृसाचिकित्सा**। म
देषु मूर्च्छासु च वातपित्तहरतं हि प्रायदूहतिमात्रं। पित्तततः शीतविलेपमेकान्तादिंशस्तं व्यज
नानिलाश्च। मूर्च्छामदं च हन्यान्नस्पेयुक्तं तथास्तन्यम्। समकस्तिफलातिशिमयुक्तासगुडंप्रातर

राम०
३०

15

10

5

चतुर्थीश-रुणालोडित-गलम४=

याईकंतयेवदिनसप्रकृतोजपत्यवरशंपमदमूर्च्छापकशोफकामलादिन्। पिवेत्तदुरालभाक्कायंसष्ट
तंभ्रमशान्तये। मुंठीकृष्णाशताहानां साभयातां पलं यत्नां गुडस्पष्टपलात्पेपांगुटिकाभ्रमताशीनी।
तासं दुरालभाक्कायेऽपीतं तु घृतसंयुतां निवारयेद्द्रुमिंशीघ्रं तां यथाशं भुभाषितं। इति **मूर्च्छाधिका**
रः। अथमदात्पयाधिकारः। मथः। खर्जरमृद्वीकावृक्षास्त्रास्तीकदाडिमैः। परुषकैः सामलकैर्पुक्तो
मघविकारनुत्। चूणोक्तपूरकमहोषधिरिगुदीप्यसौवर्चलैः सचविकैर्मदिरानिपीतः। कृष्णाधान्य
परुषकामारुणीजिरैः सतागोषणैः संपन्नं ससितं मधूकसहितं युक्तं दधिस्पष्टवैः। कर्पूरेण सुवासितं
मरुगदार्पितं जयेत्यानकं दृघं रोचनमग्निदीपनमिदं पूर्वमिधिरग्निः स्मृतम्। पीत्वा तु मघमचिरादतु
लीढासर्करासघृता। अतितीक्ष्णमघजातां मादकतामप्ययाकुरुते। अतीवशीतार्तममंददाहं तैल
प्रभासं रुधिरमनेत्रं। आपीतनीलाभरदोषु जिहं मदात्पयः क्षीरातमं वहन्यात्। कृष्णां डजोगुडः पु
तः स्वरसोतिहंति पीतस्तुकोद्रवमदससितं पयस्तु। खर्जरजं मदमयाकुरुते ययोगमाहमिपितम

0 Ctms.

5

10

15

20

25

30

3

वै.र.
३१

तिशीतजलक्षणेन। आघ्राणातोतिहत्याद्वन्पकरीयंतुपूगमदंतवरांतथाशितावाश्रिताहत्यादसुंत्वि
रात्। ज्ञातीफलमदंशीघ्रं हंतिपथ्यातिवेविता। शीततोयावगाहोच्चशर्करादधियोजिता। धात्रीस्वाम
निपीतारसगंधककज्जलीसितासहिता। हरतिमदात्पययोगात्पुगुरुत्मानिवोरगान्सहसा। कज्जली
रसः। इतिमदात्पयाधिकारः। शतधौतघृताभ्यक्तंदिद्यातुयवशकुमिः। कोलामसकयुक्तैर्वाधानाम्हे
रपिवुद्विमान्। आदयेत्तस्यसर्वांगमारुतार्द्रवाससा। पित्तज्वरेषुयत्प्रोक्तमन्त्रलेपनमौषधान्तश्च
सर्वप्रयोक्तव्यंदाहार्तस्यभिषक्वरैः। रसवलिघनसारचंदनानां सततदसेव्यपयोदजीवनानाम्। अ
पहरतिगुटीमुखस्थितेयंसकलसमुत्पितदाहमाश्रमेयं। इतिरसादिगुटीप्रत्यक्तोत्तमादायसूतं
ताम्रतथाभ्रकादिगुणांगंधकंचैवकृत्वाकज्जलिकांमुभां। सुस्तादादिमतोयेनकेतकीसूक्ष्मवारिणा
सहदेवाः। कुमार्याश्चपर्यटोशीरमागधी। श्रीषडंसारिवाचैषांसमानंचूर्णकंसिपित्। द्राक्षाफलक
षोपराससंधायारिभर्षयेत्। आयाशुक्काविधेयायवठीकार्याचणोपमा। सहचंद्रकलानामारस

राम०
३१

द्रोयन्निरूपितः। अस्तिपित्तप्रशमनः प्रदरध्वंसकारकः। अंतर्वायुमहादाहविध्वंसनघनाघनः
ग्रीष्मकालेशरत्कालेविशेषेणप्रशस्यते। रसमृष्टीरक्तपित्तज्वरदवान्तलः। मूत्रकृश्राणिसर्वाणि
प्रमेहानपिदुस्तगन्। हारत्येषामोदुनंमहाचंद्रकलाभिधः। इतिदाहचिकित्सा। अथोत्तादः। वाति
केस्रेहयानंप्राक् विरेकः। पित्तसंभवोक्कफजेवप्रतंकार्ययरोवस्थादिकः क्रमः। जलाभिद्रुमसैलेभ्यो
विषयेभ्यश्चतंसदारक्षेदुत्तादिनंचैवसयः प्राणहरंहितत्। ब्राह्मीकृष्णांटीफलपडुंथाः शंखपुष्पिका
रुमाः। बुत्तादहरादष्टाष्टयगेतेकुष्ठमकमिश्राः। ब्राह्मीरसः स्यात्सवचस्मकुष्ठसर्पश्वपुष्पः ससुव
रावृणाः। उत्तादिनामुत्तदमानसानामपस्मृतोभतहतात्मनांच। कसधूतरजैः विजैः पंचभिः पर्यट
रसः। साजोयोज्यः प्रशांत्यर्यमुत्तादस्याशुनखनोइतिनस्पं। सूतगंधशिलातुल्यंस्वर्गावीजंविचूर्णये
त्। भावयेदुग्रगंधायाः क्राथेनमुनिशः पृथक्। ब्राह्मीरसेनसमेवभावयित्वा निचूर्णयेत्। रसः संजाय
तेत्तमुत्तादगजकेशरी। आस्पमाषः ससर्पिकोलीकंहंतिहठारुदं। उत्तादाख्यमेवस्मारंभृतोत्ताद

मपिज्वरं इति उन्मादगजकेशरीरसः। अमुची तन्त्रपानातिनदिहृद्वावचापि। प्रासादात्तशास्त्रिनो
 स्वागिसेवेतोत्मादवात्रना इत्युन्मादचिकित्सा। अथ अपस्मारविकारः। तैलेतलमुनेसेयः पपसा
 चशतावरी। ब्राह्मीरसश्चमधुना सर्वापस्मारमेषजं। यः स्वादेतक्षीरभक्ताशी मोक्तिकेरावचारजः।
 पस्मारमहाघोरं सुचिरोत्थयेद्वं। कुष्मांडकफलोत्थेनरसेन परिपेषितं। अपस्मारविनाशाय य
 ध्याहानां पिवेत्तुहं। कुष्मांडकरसे सर्पिरष्टादशगुरोपचेतयध्याहृकल्कतत्पानमपस्मारविनाश
 नमः। द्वौकीटमेषौ विधिवदानी यरविवासरे। कंठे भुजे वा संधार्य जयेदुग्रामयस्मृतिं। उल्लंघितनरभी
 वापाशदध्वाकृतामसीशीतां बुनासमापीताहं त्यपस्मारमुद्धतं। शंखपुष्पीक्वात्राक्षी कुष्ठमेषांसे
 सह। भस्मसूतः पर्पटीवासे व्यापस्मारशांतयो। इत्यपस्मारचिकित्सा। अथ वातव्याधिविकित्सा
 शिरोग्रहे तु कर्तव्या शिरोगतमरुक्रिया। दशमूली कषाये रामातुलंगरसेन च। शृतेन तैलेन भ्यं
 गः शिरोवस्तिः प्रयुज्यते। मुंठी पिप्पलूषरां दीप्य कश्च सिद्धं त्वेति सवेष्टयगवा। तद्वपं वा सह

राम०
 ३२

श्मवूर्णा कृतं वा ज्जभाभंगस्तत्कतः स्यात्तदेवाज्जभावेगे समुत्पन्नशोभने शयनेतरं। स्वापयेत्तेन नियमाज्ज
 भावेगः प्रशाम्यति। ज्जभावेगः क्षयं याति कटुतैलेन मर्दनात्। भोजनात्त्वादुभोज्यातां तथा तां वृत्तमक्षणा
 तः। सवृत्तं चिबुकं स्निग्धं चित्रमुन्नमयेद्विषकं। विघ्नं न मपित्वा तु कुर्यात्प्राप्तामिह क्रियां मिषेलीमार्द्र
 कं वापि संचर्य वमुहं मुहुः तिष्ठिवेत्तसतो येन शोधयेद्दन्तान्तरं निष्कुल्य तलमुने सम्यक् संछिद्य तिलतै
 लवत्। सैधवेता त्वितं खदेद्वनुस्तं भार्दितो नरः। रसोनगुटिकां माषविदलं परिपेष्य च योजयेत्पिष्टिकां
 कातां सैधवार्द्रकहिं गुभिः ततस्तक्वटकं कृत्वा तिलतैलेन मवेष्ट्यैः भक्षयेत्तान् पथावद्दिहनुस्तं भीमुखीम
 वेत्। जिह्वा संमेषथा च स्थं वातव्याधिविकित्सीतं। सामान्योक्ता क्रियावाचादिता स्यापि हितामता। सहि
 द्रावचकुष्ठपिप्पली विश्वमेषजस। अजाजीवाजमोदाचयष्टी मधुकसैधवं। एतानि समभागानि सूक्ष्मचू
 र्णानि कारयेत्। तद्वर्णी सर्पिपालो प्रप्रत्यहं भक्षयेन्नरः एकविंशतिरात्रेण भवेत्। श्रुतिधरो नरः मेघदंड
 मिनिर्घोषो सत्तको किल निस्वनः। कल्याणकावलेहः। सतगरवरति कारेवतां भोदतिकानलदतुरजं

20

वे.र.
३३

गधाभारतीहारहृगः। मलयजदशमूलीशंखपुष्पाः सुपक्वाः। प्रलयनमयहृत्पुः पानतोनातिदूरात्तरति
 कोत्रपर्यटः। धर्येज्जिह्वांजडासिंधुश्रृषणोः साम्लवेतसैः। किराततिक्तकः कंदीकुटजस्यफलैश्चघाह्मी
 फलंचपास्ताशंरजिकाकृष्णजीरकंयिपलीपिप्पलीमूलंचित्रनागरमूषणं। एषांकल्कैर्मुहूर्धयेज्जिट्टि
 कामार्द्रिकारसैः तेनसम्पञ्चिजानाभिरसनासकलान्तरसान्। कल्कः किराततिक्तादिर्जिह्वायाः शृत्यतंह
 रत्। सुप्तेवातेतस्यश्लोक्षंकारयेद्दृशोमिषकः। दिष्टाच्चतवराणागारधूमैस्तैलसमन्वितैः तैर्हनानिवन
 स्पंचभोज्यात्यनिलहृतिव। उपनाहश्चशस्यंतैस्त्वेदंनवस्तयोर्दिनैः। रसोनकल्कंतिनैस्तैर्मिश्रवादे
 त्रयोर्दिनैरोगयुक्तः। तस्यार्दितेनाशमुपैतिशीघ्रं हृदंघनानामिववायुवेगात्। कुक्कुटांरुट्टवैरुसैः
 सैंधवाज्यसमन्वितैः ग्रीवांसंमर्दयेत्तेनसत्यास्तंभः प्रशाम्पति। प्लाहुशेषपिवेदुत्कासार्प्येकल्पारा
 कंमहत्। वत्सामूलसुतंतोयसैधनेनसमन्वितं। परमौषधमवाहुकमन्यास्तंभोर्द्विजत्रुगतरोगे। शीत
 सज्जलेननस्पतदुपशमैज्जिगितीचपुरः। माषवलाशुकशिबीकट्टेगारास्ताश्चगंधैरुवूकाराणां। क्वाथो

राम०
३३

10

5

नस्पतिपीतोऽमठलवणाखितः कोष्मः। अपहरतिपक्षवातंमन्यास्तंभंसकर्णरुजं। दुर्ज्जेयमर्दितवा
 तंसमाहाज्ज्यतिचावस्पं। मूलंवल्लयास्त्वयपारिभंद्रातथात्मगुमास्वरसंपिवेदा। पुंजीनयोमाषसेन
 नस्पभवेदसोवज्ज्वसमानवाहुः दशमूलीवल्लामाषकाथंतेलाज्ज्यमिश्रितं। सायंभुक्तापिवेत्त्रस्पंवि
 श्याच्यमपवाहुके। माषसिंधुवल्लारास्तादशमूलकहिगुभिः। वचाशतजटाख्याभिः सिद्धंतेतंसना
 गरं। बध्वंभक्ताशनाद्वन्याद्दुशोषायवाहुकेविश्वाचीमुद्धतंवापिपक्षाघातंतथार्दितं। अर्दितेशो
 फसंयुक्तेकुर्याद्वास्तृग्विमोक्षराभागादेशविश्वायास्तुत्योवृद्धद्वारकश्चापिपथ्यातत्पंचभागाच
 तुरंशर्दिगुसंभृष्टं। एकः सैंधवभागस्तुत्यंचित्रकंचात्रसहृद्धमूद्धवातंहन्मात्रचूर्णीतंभुक्तं। कर्पमा
 त्रामृवेत्कृष्णात्रिवृतास्यात्पलोन्मिताखंडापिपलं ग्राह्यं वृक्षमेकत्रकारवैत्। मधुनाक्षमितंलिष्टा
 च्चरीमाध्याननाशनं। रास्तावातारिमूलंचवासकंवदुगलभा। सटीदारुवज्जसुस्तात्रागराऽतिविषाभयाः
 स्वदेष्टुयाचिघातश्चमिसिर्धानंपुनर्नवाश्रमगंधाऽमृताकृष्णाहृद्दोरुः शतावरीवचासहचरश्चैवचवि

0 Ctms.

5

10

15

20

25

30

3

वै.र.
३४

काष्ठहृतीद्वयं। समभागाऽन्वितैरैतैरात्रिगुणभागिकः। कषायंयामयेत्सिद्धमष्टभागावशेषितं शुं
ठीचूर्णसमायुक्तं। आभात्येनचसंयुतं अलं वृषाचूर्णयुक्तं पिप्पलीचूर्णसंयुतं। यथादोषं यथा व्याधिप्रक्षे
पकारयेद्द्विषकः। सर्वेषु वात रोगेषु संधि मज्ज गतेषु च आनाहेषु च सर्वेषु सर्ववातानुकंपने कुञ्चके वाम
ने चैव पक्षायाते तथा दितै जातु संघा स्थि पीडा सुगन्धस्यां च हनु ग्रहे प्रशस्ते वातरक्ते स्यादुरु संभेतथा
शशिः। विश्वाची गुल्मद्वेगविशुची कोष्ठशीर्षके। रास्त्रादिः। अभयारवधोधात्री दिंती तिका सुहीत
वृत्। मुस्ता प्रत्येकमेतानि माह्यारि पल मात्रया। तानि सक्षुध सर्वाणि जलाटक पुगे पचेत्। तत्र ते। ये
षु संभागे कषायमवशेषयेत्। निस्त्वज्जैपालवीजानि नवानि पल मात्रया। तनुवस्त्र धृतान्येव तस्मिंश्चा
ये शनैः पचेत्। ज्वालयेदनलं मंडं पावत कायो धने। भवेत्। ततः खल्वेक्षियेद्भागान्घ्नौ जैपालवीज
तः। भागात्स्त्रीत्रागरादौ च मरिचादौ च पारदात्। गंधकादौ च तानीह यावद्यामे विमर्दयेत्। रसो नाराच
नामाय भक्षितो रक्तिको भितः। जलेन शीतलेनैव रोगान् तात्विनाशयेत्। आध्मातं शुलमानाहं प्रमा

राम०
३४

आनंत येव चाउदावर्तेतया गुल्ममदरागिरुत्पसौ। वेगेशंते च मुंजीत शर्करा सहितं दधि। तत
स्तत्सैंधवेनापितो दधोदनं मनाकः। महानाराचोरसः। लघुशुंठी कृतं चूर्णं पलसप्तमितं बुधैः
तत्समं गोघृतं दत्वा भर्जयित्वा ततो बुधः। अंठी समं रसो नं च पिष्ट्वा तत्र विनिःक्षिपेत्। पलसप्तमितं
देपं सकृदभ्रं प्रयत्नतः। सर्वमेकत्र संयोज्यं पल मात्रां तु भक्षयेत्। पक्षाघातं हनु संभकटी भंगं
येव च। वाहपीडां जयेत्तीघ्रां वात रोगं वनाशयेत्। ज्योतिष्मती चंद्रसूरकाला जाजी जवानिकाः मेथी ती
लांश्च संयोज्यं त्रैलोक्यं समुद्धरेत्। अभ्यंगात्मा रुत व्याधिरुसमस्तान् तत्प्रणाशयेत्। पारदं गंधकं चैव हरि
तालं मतः शिला। समभागा नि सर्वाणि सूक्ष्म चूर्णा न्कारयेत्। त्रिदिनं तु प्रयत्नैकं। त्रिकेन विमर्दये
त्। हस्तमात्रं ततो वस्त्रं संप्रसार्य विलेपयेत्। वर्तिकात्ततो धीमान् तं तुभिः परिवेष्टयेत्। वामहस्ते धृतं
वर्तिकात्ततो वस्त्रं संप्रसार्य विलेपयेत्। वर्तिकात्ततो धीमान् तं तुभिः परिवेष्टयेत्। वामहस्ते धृतं
चतुर्गुणं। पादशेषं ततो ज्वालततः सिद्धं प्रजायते। हस्तबहु शिरो ग्रीवाजंघा जातु युक्तं पञ्जः। मर्दनादेव

वै. १.
३५

नशंतिवृत्रमिद्राशतिर्यथा। **विजयभैरवैतलं।** पलत्रयं हरीतकाः चित्रकस्पपलत्रयं। एलातृकपत्रमुस्ता
नाभागे द्वे पल्लिको भवेत्। **रेणुका द्वे पला प्रोक्ता तद्वै नागकेशरं।** व्योषं वपिप्यलीमूलं विषं च पलमात्र
कम्। लोहचूर्णं पलं चैकं लवकक्षीर्यं पलं स्मृतं। **रसं पलं तथा गंधः सूक्ष्मवूर्णानि कारयेत्।** पुरातन
शुडे पके तु लाद्वैतद्विनिः क्षियेत्। हिमस्पर्शं च गृहीयात् घृतेना कृतं तोबुधः। प्रकुर्याद्गुटिकां वैद्यो विज
यां वदरास्थिवत्। शुभे हनि प्रयुं जीतवटी मेकां यथा वलं। घृतेन भोजयेत्तावत्तया वदस्पवलं भवेत्।
ज्ञात्वा वलस्योपचयं पुनर्द्वै प्रयोजयेत्। अथ वगुटीका सार्द्धं यथानपरिपीडयेत्। मासद्वयेन श्लेष्मा
नं पित्तं चैव त्रिभिर्हीतं। चतुर्भिर्वा युदोषांश्च नाशयत्तात्र संशयः। मासैस्तु सप्तभिर्द्वै ज्ञातान् रोगा
न् व्यपोहति। सर्वव्याधिविनिर्मुक्तो वधेनैकेन जायते। वर्षद्वयप्रयोगेण वलिपलितवर्जितः। जी
वेद्वर्षशतं चैव नात्र संदेह्यद्विमात्। **इति वृद्धिजयादिविधिः।** अष्टिलयाः क्रियाकार्यगुल्मस्योत्तर
विद्वधेः। कारयेद्वालुकाखेदत्रिकमूलं प्रयत्नतः। षट्पदं स्नात्करीषान्निधारेयत्सततं नर। आभास

राम०
३५

गंधाहपुषागुडचिशतावरीजोक्षुरकश्चरास्त्रा। श्यामाशताद्वा चशटीययानी सतागरवेति समं विचूर्णा
। सर्वैः समंगुगुलुमत्र दद्यात्क्षिपेदिहा ज्वंचतद्वै भागं। तद्वै दक्षयैद्वै पिचुप्रमाणं प्रभातकाले सुरयो
यपूषेः। मद्येन वा कोष्मजलेन वा यक्षोरैरावासां सरसेन वापि। तिकग्रहे ज्ञातुग्रहे च वाते भुजस्थे च रणा
स्थिते च। संधिस्थिते वा स्थिगते च तस्मिज्जास्थिते स्नायुगते च कोष्ठे। रोगान् द्वे द्वे जतकुफानुविदां वाते
रितान् दृढवयो निर्दाषात्। भस्मास्थि विद्वेषु च खंजतायां सगृध्रसीके खलु यक्षवाते। महोषधं गुगुलुमे
तमाहुस्त्रयोदशां गंधिषजः पुराणाः। **त्रयोदशंगोगुगुलुः।** वला मूलं च चशूरीं समितं कर्षं सन्नि
तं। धिवेत्कुडवदुग्धेन मुहूर्त्तत्राशांतये। पृथ्वा विभीतधात्रीणां चूर्णं चूर्णं मृतायसः। मधुना सह संलीढं
मुहुर्मृत्राशांतिकृतं। यवक्षारस्पचूर्णं तु संयोज्यं सितया सह। भक्षयेन्निपतंतं स्पृशाम्मे मूत्रनिय
हः। कृष्णं रुकस्पृवीजानि वीजानि त्रयं सस्पृच। वस्तौ संधारयेत्तेन प्रशाम्येतात्र नियहः। आमलक्याश्च
वस्त्रेन वस्तिभागं प्रलेपयेत्। तेन प्रशाम्यति क्षिप्रं नित्यमात्मूत्रनियहं मेहनस्याथवा योनेर्मुक्कस्याभ्यंत

20

वे.र.
३६

रेशनेः। घनसारयुतां वार्तिवारयेन्मूत्रनिग्रहे। गृध्रस्यांतुनः सम्पकृरेकेन वमने ववा। ज्ञानानिरामंदी
 माग्निं वसिभिः समुपाचरेत्। तैलमेरुजं प्रातर्गोमूत्रेण पिवेन्नरः। मासमेकं प्रयोगे यं गृध्रस्यांतुग्रहापहः
 सिंहास्पदं तीक्ष्णमालकां पिवेत्कषायं रुबुतैलमिश्रं। योगृध्रसीनष्टगतिः प्रसुप्तः सशीघ्रगः स्याद्भि
 किमत्र विना। शोफालिकादलेः काथे मृद्वभिपरिपाचितः। दुर्वीरं गृध्रसरिगं पीतमात्रः प्रणाशयेत्। रा
 स्नामृतारग्वधदेवदारुत्रिकं टकेरं पुनर्तवान्। काथं पिवेत्तारचूर्णमिश्रं जंघोरुष्टृत्रिकपाश्वमृ
 ली। रास्नासमककाथः। पथ्याविभतामलकीफलानां शतं क्रमेण द्विगुणाभिवृद्धं। प्रस्येन युक्तं च
 पलं कषाणां दोराजले संस्थितमेकरात्रं। अर्द्धविशेषं कथितं कषायभांते पचेत्तत्पुनरेव लोहे। अमृ
 विवहरेव ताप्यं दद्यात्तद्व्यागि संचूर्णं पलाहृकानि। विरंगदंतित्रिफलायुडचीकमातृवृत्रागरकोष
 णानि। यथेष्टवेष्टस्य नरस्य शीघ्रं हिमां वुपाती निवभोजनानि। निषेयमाशीः विनिहंति रोगान् स गृध्र
 सीदत न खंजतां च। ह्नीहानमुग्रं जठराणि गुल्मं पंडुत्वकंदूवमिवातरकं। पथ्यादिको गुणुनुरेषताम्ना

राम०
३६

15

10

5

ख्यातः क्षितावप्रमितप्रभाक्। वलेन नागेन समं मनुष्यं जवेन कुर्यात्तुरगेन तुल्यं। आयुः प्रकर्षविद
 धातिचक्षुर्वलंतयापुष्टिकरे विषघ्नः। क्षतस्य संधानकरो पिशेषाद्रोगेषु शस्तः सकलेषु तदज्ञैः। यथ्या
 दिगुणुलुः। वातरक्तक्रमं कुर्यात्पाददाहे विशेषतः मसूरविदलेः पिष्टैः श्रुतशीतेन वारिणा। चरणौ लेप
 ये सम्यक्पाददाहप्रशान्तये। इति पाददाहनाशमलेपः। नवनीतेन संलिप्तो बद्धिना परितापितो। सु
 चेतो चरणौ क्षिप्रं परिताया सुदारुणात्। इति द्वितियलेपः। वातारिबीजं दुग्धेन पिष्ट्वा पादौ प्रलेपयेत्।
 करावापि महादाहं शमयेत्तात्र संशयः। दंडापतानकादौ महाबलात्तैले बुक्तं। वाद्यायामंतरायामे वि
 धेयार्दितवक्रिया। वाद्यायामंतरायामे हनुसंभे च कुज्वके। योज्यं प्रसारणी तैले तैतये शमो भवेत्। वक्रो
 क्तं महासाधादितैले शार्ङ्गधरोक्तं माषादितैले मध्यमनारायणात्तैले च सर्वस्मिन्वातव्याधौ हितं। नाग
 रं पिप्पली मूलवम्यमृषराचित्रकं। भृष्टं हिं वज्रभोदाचमर्षयो जीरकद्वयं रेणुकं दृजं वायाडा विरंगं
 गजपिप्पली। कटुकानि विषाभाद्रीवचामूर्वाचयत्रकं। देवदारुकराकुष्ठरास्नामुस्ताचसंधवं। सलात्रिकं

0 Cms.

5

10

15

20

25

30

3

टकः यथा धान्यकंच विमीतकं ॥ धात्रीवत्तु गुशीरं च ययवक्षारोखिलात्पि ॥ एतानि समभागानि शुद्धं
 चूर्णानि कारयेत् ॥ रावंत्येतानि सर्वाणि तावदेवात्र गुग्गुलुः ॥ समर्धमर्षिषा पञ्चात्पर्वसंमिश्रयेच्च तत् ॥ ए
 कं पिंडं ततः कृत्वा धारयेत् घृतभाजने ॥ गुटिकाष्टकमात्रास्कावादेताश्च यथोचिताः ॥ गुग्गुलुयोगा राशो यंम
 हात्सुखो रसायनं ॥ मैथुनाहारयानानां नियमानां विधेते ॥ सर्वांश्चातासया हृत्पादामवातमपस्मृतिं ॥
 वातरक्षतथा कुष्ठं तथा दुष्टव्रणानपि ॥ अशंसिग्रहणी रोगं ह्रीहगुल्मोदरो रगपि ॥ आनाहसमि
 देवश्चासंकोसमरोचकं प्रमेहं नाभिभूलं च कृमिक्षयं मुरेग्रहं ॥ मुकदोषं रजो दोषमुदावर्तं भगंदरं ॥
 इतियोगाजो गुग्गुलुः ॥ पक्वकंदरसो तस्य गुलिकानि स्तुषीकृताः ॥ पाटपित्तावतमध्यदूरीकुपति
 देकुरुं ॥ निशुप्रगंधनाशाय दध्ना सत्री परक्षयेत् ॥ ततः प्रक्षाल्य संशोष्य शिलाया परिषेचयेत् ॥ कल्क
 स्पष्टं च मंभां चूर्णमेषां विति क्षियेत् ॥ सौवर्चलं यवानी च भर्जितं हिं गुस्मेधवं ॥ कटुत्रयं जीरकं च सम
 भागं विचूर्णयेत् ॥ सादे कर्षमिते प्रातः किंवा दोषाघये क्षया ॥ अनुपानं प्रकुर्वित वातारि सृतमन्वहं ॥

राम०
 ३७

सर्वांगैकांगजं वातमर्दितं वापतंत्रकं ॥ अपस्मारं तथोन्मादमूरुस्तं भं च गृध्रं सी ॥ उरः पृष्ठकटी पार्श्वकुक्षि
 पीडं कृमिहरेत् ॥ मधुमांसं तथा स्तं च रसमेवेत तित्यशः ॥ व्यायाममातपण्यमतिनीरं गुडं स्त्रियं ॥ रसेन स
 मनुपुरुषस्तपजे देत चिरं तरं ॥ वर्जयेत्तदनी सारी प्रमेही पांडुरोगवान् ॥ अरोचकी गर्भिणी च मृष्टा रोग
 संयुतः ॥ रक्तपित्ती च शोषी च यक्ष्मी छर्द्यद्वितीतरः ॥ पित्ते तु पथ्यया कुर्यात्प्रयोगांते विरेचनं ॥ अन्यथा
 तस्य जायंते कुष्ठपांडू मयादयः ॥ सोताष्टकं ॥ रसो गंधं वरावहिर्गुग्गुलुः क्रमवर्द्धितः तत्रैकभागः सूत
 स्य गंधको द्विगुणस्ततः त्रिभागत्रिफला योज्या चतुर्भागस्तु विवकः ॥ गुग्गुलोः पचभागा स्पूरुवुतैले
 तमर्दितं क्षिप्यात्तत्रोदितं तेन तैलेन मर्दयेत् ॥ गुटिकां कर्षमात्रां तु भक्षयेत्प्रातरे च हितागरे रंडमू
 लानां कषायं प्रपिबेदुत् ॥ अभ्युपैरं रूतैलेन स्वेदयेत्पृष्ठदेशकं ॥ विवेकपरिणामितुस्त्रिगुधमुष्टं
 च भोजनं ॥ वातारि संज्ञकं दोषरसो निर्वातमेवितः ॥ मासेन मरुतो रोगान्दूरेत्सुरतवर्जितः ॥ इति वा
 तारोगो वातारि रसः ॥ शुद्धगंधं विषयोषरसं कान्तं समं शकात् ॥ भावयेत्समेधा भृंगरसेन स्यात्समी

20

वै. र.
३८

रहा ॥ आर्द्रवेराचालोऽखंडोषेरायोजितः ॥ महावातान्जयस्याथनसाध्यातः सुसंज्ञकृतः ॥ समी
पन्नोरसः ॥ तवाहिफेनं कुचिलं नवानि मरिचातिचे ॥ समभागानि सर्वाणि रक्तिकाप्रमितानि च ॥ दे
यानि प्राप्ते तानि पुनस्तं वूलचर्वणं ॥ कुञ्जे च संजवाते वसर्वजगृध्रसीदगे ॥ अपवाहौ प्रयोक्तव्यः शो
फेकं पेप्रतातके ॥ विश्रुत्या मरुचौ देयश्चापस्मारे विशेषतः ॥ इति समीरगजके मरीरसः ॥ इति वातव्या
धिविचिकित्सा ॥ अथो रुस्तंभे ॥ स्नेहासृक् स्रवचमनं वसिकर्मचिरेचनं ॥ वर्जयेदाय्यवाते नुयतसे
स्तस्य कोपनं ॥ त्रिफलाग्रं स्पिकव्योषचूर्णं लिप्तासमाक्षिकं ॥ उरुस्तंभविनाशाय पुरं सूत्रेण
वापि चेत ॥ भस्त्रातका मृता सुंठीदारुपथ्याः पुनर्नवा ॥ पंचमूली द्वयोन्मिश्रा उरुस्तंभनिवर्हण
भस्त्रातकादिकार्यः ॥ दोषशर्षपवल्मीकमृत्तिकासंयुते भिषक् ॥ गोठमुत्सादनं कुर्याद् उरुस्तंभे
वेदने ॥ पिवेत्सटचरणं चूर्णं उरुस्तंभे मृतावनापि प्यली ॥ प्यली मूलभस्त्रातकाथष्टवच ॥ क
ल्कोषासमधुः पेय ॥ उरुस्तंभविनाशनः ॥ इत्युरुस्तंभविचिकित्सा ॥ अथ आमवातचिकित्सा ॥ लेघ

लेपनम्

राम०
३८

10

5

नं स्वेदनेति कूदीपनानि कदनिचा ॥ विरेचने स्नेहने च वस्तयश्चाममरुते ॥ रास्त्रामृतारग्वधदेवदारुत्रिकं
टकैरं पुनर्नवानां ॥ कायं पिवेन्मिश्रितसंवेरं जंघोरुपाश्र्वत्रिकष्टमूली ॥ रास्त्रादिकार्यः ॥ दशमू
ली कषायेण पिवेद्वातागरं भसा ॥ कुक्षिवस्तिकटीशस्ते तैलमेरं संभवं ॥ अजमोदमरीचपिप्यलि
विडंगं मुरदारुचित्रकशताक्षाः ॥ सधवमागधिमूलं भागानवकस्य पलिकाः ॥ स्पुः शंठीदशप
लीका स्थाप्यलान्तितावति वृद्धदारुस्य ॥ अभयापलानि पंचशूलक्षणाचूर्णं विधापयेदेषां ॥ संमगु
वटकानदतश्चूर्णं वाकोस्पवारिणापिवतः ॥ नश्यंत्यामानिलज्जाः सर्वरोगाः ॥ स्पुदारुणाः शीघ्रं
आनाहश्चलंतूनी प्रतितूनी गृध्रमिगुल्माः ॥ कटिष्टष्टपरिस्फुटनं स्फुटनं चैवास्ति कुजं घयोस्ती
व्रं ॥ स्वयं युस्तकां गसंधिषु ये वा न्येष्यामवातजारोगः ॥ सर्वप्रयानि शांतिं तं मद्रवसूर्यापुविष्यसं ॥ अ
जमोदादिमोदकश्चूर्णवा ॥ विश्वोषधपलान्यष्टौ सर्पिषः पलविंशति ॥ प्रस्पृष्टं पंचगोक्षीरं शर्करा
बुलातया ॥ त्रिकुटुत्रिसुगंधं च मत्पेकं च पलं पलं ॥ साधयेत्स्नेहविधिना सम्यक् सुंठीरसायनं ॥ तान्नासो

20

वे.र.
३६

भाप्यशुद्धीयंवयुः सोभाग्यदायिनी। आमवातं होही दाशुचचिकांतिं प्रयच्छति। धातुवृद्धिं वलं बुद्धिमापुशुकु
रुतेचिरं। वलीपलीतनाशं च कुर्याद्वं भावनाशं न। इति सोभाग्यशुद्धी। निस्तयस्परमानस्यतयेत्पत्तशतं बुधः। ति
लातं कुं? वचात्रप्रक्षिपेन्नपलं पलं। प्रत्येकं अथगोहिगुक्षारोदोशतपुष्पिका। लवणानिचयं चैव कुष्ठप्रथि
कचित्रकं। अजमोदायवानीचधान्यकंचविचूर्णितं। एकत्रपिठितं सर्वघृतभांडे विनिक्षिपेत्। यावत्सुषुषोऽष्टश
हानिततसैलं वकांजिकं। प्रस्थाद्विचष्टयकदेयं खदेत्कर्षप्रमाणकं। जलं चानुपिवेत्तस्य जयेद्वातामयो
स्ततः। आमवातं वसर्वाभावातमेकांशमारुतं। अपमार्तं तयोन्मादं क्षासंश्वासामयं तथा। भमवातं त
थाशूलं विनिहंति न संशयः। इति सोनपिठः। पिठितं गुग्गुलोः प्रत्येकं टुनैलपलाष्टकं। प्रत्येकं त्रिफला
प्रस्थं सार्द्धं दोणजले पचेत्। पादशेषं ततः पुनपुनरावधिष्येत्। त्रिकटुत्रिफलामुसविडंगं सुरदा
च। गुरुव्यभिष्टवृद्धीवचासूरगामाणकं। पारदं गंधकं चैव मेकं भुक्तिर्हमेतं। शुद्धं सहस्रप्रस्थं
यजपथं लफुलं बुधः। त्वगुं कुरविनि मुक्तं सिद्धे संचूर्ण निक्षिपेत्। ततो मद्यं जघ्वापि वेत्त तज्जला

राम०
३६

10

5

दिकं। अग्निचक्रुते दीदां वडवामलसन्निभं। धातुवृद्धिं वयोवृद्धिं वलं सुविपुलं तथा। आमवातं शिरोवातं
ग्रंथिवातं भगंवरां जातुजंघाश्रीतं वातं कटीवातं तथैव च। शोथं वृद्धिं च मूलादिगुदजानि विनाशयेत्।
वाधिशार्दूलोणमुत्तुः। अभयासैधवंश्यामाविशालाविश्वभेषजं। इंदुवारुणिकामज्जातया सर्वविमर्द
येत्। लोहं भांडे विनिक्षिप्य दद्यादग्निशनेः शनेः। वदामप्रमाणोत्तवटिकार्याभिष्वगैः। उज्जोदकां यु
पानेन भुक्ता दोषाघपेक्षया। पथ्यं घृतोदनं देयं आमशोभविनाशकृतं। इत्यामारिवटी। मेथिकायाः
पलायघोशं द्याअष्टपलानि च। तयोश्चूर्णं पट्टपूतं दुधे मृच्छगिना पचेत्। दुधाठकयुगं अघृतम
ष्टपलं क्षिपेत्। तत्रावत्संपचेद्यावद्भवेदतिघृतं पयः। पुनः पचेद्युनेस्तत्र दत्वा ठकमितां मितं। ततः
पाके सुविज्ञाते ज्वलनादवतारयेत्। मरिचं पिप्पलीशुंठीकराभूलंसचित्रकं। जवातीजीरकोधान्यं
कारवीसतपुष्पिका। जातीफलं सटीत्वकचयत्रकं भद्रमुस्तकं। गृहीपात्पलमेतेषां सर्वेषां चष्टयक
ष्टयकं। षडक्षं नागरतत्रमरिचं च षडक्षकं। एषांचूर्णापरिक्षिप्य सर्वसंमिश्रारक्षयेत्। एतनुभेषजं प्रो

६

0 ctns.

5

10

15

20

25

30

3

वै.र.
४०

कर्मैथिकापाकसंज्ञकं ॥ मक्षयेत्यलमात्रं तद्यथावाग्निवलंतथा ॥ आमवातेति हंत्येतत्सर्वं श्वपवतामयान् ॥
ज्वरं श्वविषमानं हेतिपांडुरां सकामलं ॥ हंसुकादमपस्मारं प्रमेहं वातशोणितं ॥ आम्लपित्तं शितपित्तं शिरः पी
डां दृगामयं ॥ प्रदरं सूतिकारोणं हत्यादेतं न संशयः ॥ वयुषः पुष्टिं हृत्पुं वीर्यं वृद्धिकारं परं ॥ इति मेथिकापाकः ॥
॥ सामान्यवापातमाधिविचिकित्सायां लिखितं रसो नाष्टकमामवाते तीव्रगुणादं दिधि मत्स्यगुडक्षीरयो
तकीमाषपिष्टकं ॥ वज्रं येदामवातात्तीगुरु संसमनूपजं ॥ इत्यामवाताधिकारः ॥ वातशोणितिनोरक्तं
स्निग्धं स्पृष्टं शोहरेत् ॥ अल्पाल्पं रक्षयेद्वायुं यथादोषं यथावलं ॥ रुग्णागदाहतो देषु जलोकाभिर्विति
हरेत् ॥ शृंगतु वैश्वि मचिमाकं दुरुज्वेदनाच्चितं ॥ मधुं घृतेन शिराभिर्विदेशाद्देशान्तरं व्रजेत् ॥ मंजि
ष्टायावरातिक्ता निशानि वाम्बुतामरैः सत्रिवृत्तवदिरैः कायः सर्वकुष्ठानिलास्त्रज ॥ इति लघुमंजिष्टादिः ॥ गुड
वीचक्रमर्दं श्ववाकुचीपिचुमंदकः ॥ हरीतकी हरिद्रावधात्री वासाशतावरी ॥ बालनागवलायष्टी मधुकंदार
कोपिच ॥ पटोलस्पलतोशीरमंजिष्टारक्तचंदनं ॥ गुड्यादिरयकाथोवातरक्तकारकः ॥ कुष्ठानां सप्तः स

राम०
४०

हृत्तीकं दमंडलखंडनः ॥ गुड्यादिः ॥ वतमहिषलोचनोदरसन्निभवर्गस्पर्शगुणुलोः प्रस्थं ॥ संशोष्यतोपरा
शोप्रत्येकं त्रैफलं प्रस्थं द्वात्रिंशच्छिन्नं रुहापलानि सर्वाणि संक्षुब्धं ॥ क्षत्वापवेत्समलोदर्यासंघदयन्मुहुर्व
घः ॥ अर्द्धक्षयितुं पावने ॥ पंस्यात्तत्पवेत्तावत् ॥ अवतार्य वस्तु पूतं पुनरपि संसाधयेदयः पात्रे ॥ सांद्रीभूते
गुग्गुलुमग्रेरवतार्यधारयेदभूमौ ॥ शीतेक्षिपेच्च तस्मिन्पानिद्रयानिताम्याह ॥ पारदगोरीरजसोक
ज्जालिकां विल्वपरिसारां ॥ त्रिफलं पृथग्द्वयं पलां प्रत्येकं त्रिकदुवित्वाद्धं ॥ विल्वार्द्धकं विडंगं कर्षकं र्षतुद्धं
त्याः ॥ पलमेकं च गुड्याः ॥ संचूर्ण्य प्रक्षिपेत्सर्वं ॥ आदौ शोणान्तिनं स्वादेततः ॥ शाराद्वयोन्तिनं ॥ ततः शारात्रयो
न्तानं गुग्गुलुं भक्षयेत्सदा ॥ उपयुज्यवानुपेयं क्षीरं पूषं सुगंधिसलिलं च ॥ इच्छाहारविहारी भेषजमिति सर्व
कालीनं ॥ तनुरोहिवातशोणितमेकउमयसर्वजं हरितित्राकासगुल्मकुष्ठश्वयपुदरपांडुमेहोश्च ॥ मंदं प्रि
विविधं प्रमेहपिडिकाश्च नाशयन्प्राप्नु ॥ सततं निषेयमानः सर्वान् रोगान् हरत्येषः ॥ अभिभूयेज्जरादोषान्क
रोतिकेशोरकरूपं ॥ इतिकेशोरगुग्गुलुं ॥ निमज्जेति जले यास्तु भस्त्रातकेयश्च ताहिताः ॥ ताश्च सर्वाधिधातवा

20

वै. २.
४१

सद्यस्त्रमुखमुद्रिकाः तासां प्रस्थद्वयं शिवाजलद्रोणपरिक्षिपेत् ॥ प्रस्थद्वयं गुह्याश्च क्षुण्णं तत्रां न सिक्षिपे
त् ॥ चतुर्थी शवशेषतुकषायमवतरयेत् ॥ तत्र क्षेप्यानि वृणीति वृमो विल्वमितामृता ॥ वाकुचिचक्रमदृष्ट
पिवुमंदोहरीतकी ॥ धात्रीरात्रिश्चमं जिष्टा मरीवं नागरं करणा ॥ यवानी सैधवं मुस्तं त्वगेला नागकेसरं ॥ पेष्य
ठः पत्रकं बालमुशीरं चंदनं तथा ॥ गोक्षुरस्य च बीजातिकर्षुरोरक्तचंदनं ॥ पृथक् पत्नार्द्धमानानामेषां च
र्णमिह क्षिपेत् ॥ सम्पकं संमिश्र्य तद्रक्षे भ्राजते मन्मये नवे ॥ प्रभाते भक्षिते जीर्णः स तमह्नातकाभिधं
॥ अवलेहं समष्ट्रीयात्पलमात्रं जलेन हि वातरक्तसमुद्भूतान्विकारानाशुनाशयेत् ॥ कुष्ठानि सकला
न्नेव उर्वीमातिहरेदं ॥ विसर्पं मंडलं कउसमये देषसे विते ॥ विकारान्वातजान् सर्वं स्तथा रुधिरं संभवान्
॥ हरत्येव प्रयोगोपयत्नतः सेवितस्सदी ॥ व्यायाममातयं बहिर्मूलं मांसं दधिक्षिप्य ॥ तैलाभ्यंगं तथाभ्या
नं नरो भक्ष्यात्कीत्यजेत् ॥ अमृतमह्नातकावलेहः ॥ उमादुग्धपिष्टाय वै रंडवीजं पलेयेन वातास्त्रदाह
र्तिहारि ॥ वातरक्तेलेपः ॥ गोपीसर्ज्जमधूस्पैर्मं जिष्टां संयुजैः सिद्धं ॥ तैलं समीर रुधिरं हस्पादभ्यंजनात्स

राम०
४१

10

७

परि ॥ चतुरंगुलामृतलतावृषजातः कथितो पुरोणारुवुतैलसमेतः ॥ अखिलांगसंगतमुदग्रत
रर्तिजयतिहापं पवनशोणितरोजं ॥ मूत्रमदचरार्तेः स्वप्ने यद्वा तशोणितं वर्ज्यं ॥ युक्तं शिरोग्रहोद्भू
त्वासेः सस्फोटकोयसंकोचैः ॥ इति वातरोगविक्रित्सा ॥ अथ मूलाधिकारः ॥ वमनं लघनं खेदपाच
नं फलवर्तयः ॥ क्षारचूर्णानि गुटिकाः ॥ शस्यते शुलशांतये ॥ विज्ञाय वातमूलादिस्त्रिहस्त्रैरुपाचरे
त् ॥ यवानी सैधवं हिं गुक्षारसौवर्चलाभयाः ॥ पिवेत्कोष्मोवुतावातो भवमूलनिवृत्तये ॥ जवात्पादि
चूर्णं ॥ सौवर्चलाह्लिकाजाजी मरिचैर्द्विगुणोत्तरे ॥ मातुलुंगरसेर्वद्वा गुटिकावातशूलहृत् ॥ सौव
र्चलादिगुटिका ॥ मुंटीहरीतकी कृष्णात्रिवृत्सौवर्चलंतथा ॥ समभागानि सर्वाणि सुक्ष्ममेकत्र चूर्णये
त् ॥ ज्ञेयं पंचमं नाम सर्वशूलहरं परं ॥ आध्मानजठराशो घ्नमा मवातविनाशनां ॥ इति पंचसमं चूर्णं ॥
कर्पसः स्थिकुलत्पकानिलयवैरं उमूलान् सीवर्षाभूशरावीजकांजिकयुतैरेकीकृतेर्वीष्टयक् ॥
खेदः स्यादथ कर्परोदरशिरः स्फुजानुपादांगुलीगुल्फस्कंधकटीरुजो विजयतेतिः शेषवातातिह

॥ विश्वमेरं उजं मूलं कायविस्वास्तं पिचेत् ॥ हिं गुसौ वचलोपेतं सधः शुलनिवारणम् ॥ विश्वजलं हवते
 लविमिश्रं हिं गुप्तं रुचकेन च युक्तं ॥ पीतमतिविरितं विनिहन्त्या शुलममूलमिदं हि यथा स्पर्शः ॥ शंखरजो
 लवरां च सहिं गुप्तं त्वहिं मां वनिपीतं ॥ शुलवदमरं विनिहन्त्या त्राभिविलेपननामदन्तं च ॥ ग
 लुहत्तमुष्मिश्चाज्जाजीवचोषणां हिं गुभिर्विविधैर्भृगद्रावेर्गुटी हरिमंथवत् ॥ हरति विविधं भुक्ता
 शूलं तथा निलमूढतामनलविरतिं सैषा भास्वद्वटी भुवि विश्रुता ॥ शंषदग्धं करं जवहिं गुप्तामृषासंध
 वं ॥ एतच्चूर्णं कृतं सर्वपिवेद्योमेनवारिणा ॥ सर्वशूलहरं चूर्णं शं विख्यातोरसमागरे ॥ यूलनाशनचूर्णं
 ॥ चित्रकं मठं पाठावोषलवणपंचकं ॥ अज्जाजीवात्मकं हिं सादीप्यकं यथिकं तथा ॥ एतानि समभा
 गानि सूक्ष्मचूर्णानि कारयेत् ॥ जं विस्परमेनैव वटकाकारयेद्बुधः ॥ द्व्युलं पाश्च जं शूलमामशूल
 मरोचकं ॥ अशीतिर्वीतजारोगभक्षणात्रशंतिनक्षत्रात् ॥ हरितकीत्रिकुटुककुचिलगंधहिं गु
 चं ॥ सैधवं च सकां सर्ववटी कुर्यात् सुषावहं ॥ लघुकोलप्रमाराणां तं भक्षयेत् प्रातरवाह ॥ एकाएव वटी

राम०
 ४२

भुक्ता जन्मशूलनिवारिणी ॥ ग्रहण्यांतामतीसारे साजीर्णं मंदुपावके ॥ नुष्मोदूकानुयानेन मुख
 माप्नोति नित्यशः ॥ इति शूलताशिनी वटी ॥ कर्षकं च कुवेरक्षं कर्षकं वमहोषधं सौ वचलं च कर्षाद्विके
 याद्वं भृष्टहिं गुक्तं शिगुमूलं सनेवरसो नस्परसेनक ॥ पिष्ट्वा सर्वं मयत्नेनेत्स्वच्छांगरे विपाचयेत् ॥
 भुक्ता तेन विनश्येत् शूलमष्टविधं तथा ॥ इति कुवेरजवटकः ॥ त्रिफलोद्भूतं चूर्णं ज्येष्ठीम
 धुकमेव च ॥ मधुमर्प्ययुतं लीढाशुं हंति त्रिदोषं ॥ इति विदोषशूलहरोत्तेहः ॥ शुद्धं सूतं वि
 र्गंधं प्रत्येकं पलमात्रकं ॥ मरिचं पिप्पली शुंठी हिं गुचैव पलद्वयं ॥ पलाष्टकं पंचलवणं चिचक्षारं पला
 ष्टकं ॥ समवारं दग्धं शंखं जीरं म्लेनं सेचयेत् ॥ पलाष्टकं च संयोज्य तत्सर्वं निबुकद्रवैः ॥ दिनं मर्द्यं कोलमा
 त्रं भक्षयेत् सर्वशूलनुत् ॥ शूलदावानलोनाम्ना शूलरोगनिहंततः ॥ इति शूलदावानलप्रतापलकेश्व
 रः ॥ दशाप्रत्रकं हं मवती समिता त्वित्रातुषोदे विषतिंदुः वीजात् ॥ कटुत्रिकक्षारयुगत्रिदीप्यकि
 मिष्टहिं गुचिपुत्रिविचं ॥ पृथक् स्तुतं जं भजले वटी यमगात्पपूर्वावदं प्रमाराणां ॥ शूलानि गुल्मकिमि

वै.र.
४३

मंदवद्विस्तीहामवातांजयतिप्रसह्य **कासीसात्यलघुदूधसूषकचतुर्विधंविचूर्णं** सोयेत **कृष्णाकाच**
मुवीदमीयनलिकाप्रोतांतरामित्युभे **विन्यस्पज्वलनेयदध्वनलिकावक्रास्त्रवेत्तस्फुटंशंसद्राव**
इतिस्मुतंजलमिदंवल्लोत्पितंसर्पिषा **लिखायेरसनांनिधायनलिकायंत्रेग्रसन्नस्पृशेदंतेरेत**
दुदग्रशूलविविधस्त्रीहादिदुष्टोदरी **गुल्मीतृत्तियुगोर्ध्ववातगुदजाजीरानिलायापयुक्त्वादेत**
स्पनिषेवणदुविरतौनैषांपुनर्भोजनं **षट्पलसूषकतः सहपाक्यात्सिंधुभवः कुडचद्वितयचा**
मृत्कडवाद्वैमतेनवस्यात्स्वद्वैविभागइदंदरपिष्टं **पूर्ववदैवविपाच्यतुयंत्रेवाप्यजलंतुततो**
निपततेय **मूलमतेकविधंगुरुगुत्संहंतिहिबल्लमिंतंविधिपीतंगंधाद्वैमुद्वसूतंप्रद्वरयुगलकं**
मर्दयेद्वदंतुल्यंमुलंशुद्धंतिहृद्वलवरापरिगतेमार्त्विआधायभांडे **पक्वातत्त्वागशीतंमृदीत**
मथमिंतंवल्लतोनागवल्लीपत्रेणाघात्समूलद्विपहरीरुदितोदंतिशूलंसमूलं **अजाजीकीष**
रांसराप्रोयगंधिकं **विचूर्णकार्षिकंवेदशीतवारिणानुच** **पलेकंनिफलाचूरीपलाद्वैगंध**

राम०
४३

कस्यतु **लोहमसतुकर्षकंसर्वसंचूर्णमिश्रयेत्** **कर्षाद्वैमधुसर्पिभ्यांलेहयेत्सर्वशूलनुत्** **वा**
तविस्फोटकान्तिसेवनात्त्रिमासतः **गताः केशाः पुनर्योतिगंधकस्परसायनात्** **गंधकरसायनं**
गुडामलकपथ्यानांचूर्णप्रत्येकशः पलं **त्रिपलंलोहकिट्टस्पतत्सर्वमधुसर्पिषा** **समालोड्यततः स्वा**
देदक्षमात्रप्रमाणतः **आदिमध्यावसानेषुभोजनस्पनिहंतितत्** **अत्रद्वंजरत्पित्तमम्लपित्तंमुग**
रुणं **परिणामसमुत्थंचशूलंसंवत्सरोत्थितं** **गुडाघंमदूरंविडंगंचित्रकंचयंत्रिफलाचूषणानिच**
नवभागानिचैतानिलोहकिट्टसमानिच **गोमूत्रंदिगुणंद्वातमूत्राद्वैकगुणंत्वितं** **शनैर्मृद्वमिनाप**
त्कासुसिद्धंपिंडतांजतम् **स्निग्धभांडेविनिक्षिप्यभक्षयेत्कोक्तमात्रया** **प्राड्ग्राध्यातेक्रमेणोवभोजन**
स्पप्रयोजितः **योगोयंशमयत्पाशुपक्तिमुलंसुशुद्धंरुणं** **कामलांपांदुरोगंचशोथंमंदाग्नितामपि**
अंशशिग्रहणीरोगकृमिगुल्मादरणिच **नाशयेदक्षपित्तंवस्योत्पंचेवापकर्षति** **वर्जयेच्छूक**
शकानिविदाद्यलकट्तिच **पक्तिशूलान्तेकोत्थेषुगुडामरादुरसंजितः** **मूलान्तांतांकृपाहेतोःतार**

वे. र.
४४

यापरिकीर्तितः। **तारासंज्ञा** गुडः। यथाटंकराविश्वहिं गुमरिचं बंद्हि विटं गंधकं तुल्यं सैवं वसं युतं तु कुवि
लासैर्वैः समंसं मता। शूलो धानविं वंशुल्मकसनश्चेत्तामवातापहाजीरागोल्यामुदरा रुविज्वरहरीण
लद्विपघ्नीवटी। **इति शूलगजराके सरीगुटिका**। करंजरिं गुसौ भाग्यवरनागरं जंजः। तमोदकेन सं
पीतं महशूलनिवारणं। विरुद्धान्पत्रपानानि जागरं विषमाशतं। रुक्षतिक्तकषायगिराशितेलानी
गुरुणि च। व्यायामं मैथुनं मद्यैर्दलं लवणं कटु। वेगरोधं शुचं क्रोधं वर्जयेच्छनवात्रः। **इति शूल**
विक्रिप्ता। **अथोदावर्तविक्रिप्ता**। सर्वघ्नेषु धिक्विटुदावर्तेषु कृत्तसः। वार्योः क्रियाविधातव्यास
मार्गपुतिपक्षये। **तृहृत्कृष्णाहरीतक्यो** हि चतुः पंचभाजिकाः। गुटिकागुडतुल्यास्पाद्विद्विंधगदा
पहाः। **तृहृत्तद्विगुटिका**। खंडपलं तृहृतासं ममुपकुल्या कर्षवृणितं सूक्ष्मं। प्राग्भोजनस्य मधुना वि
डाः पलपदकं लिहेत्मातः। एतद्भाटपुरीषवातेपित्तकफेव विनियोज्यं। तृपयोम्यमिदं स्वादुचूर्णना
राचकं नाम। जैपालेन समैः सूतयोषटकराजं धकेः। नाराचः स्पाइसोनामा माषः सर्पिः सितायु

राम०
४४

नः। हंस्पुदावर्तमाताहमुदरा नाहगुल्मकं। **इति नाराचरसः**। वचाभयाचित्रकयावशुकान्सपि
प्यलिकातिविषान्सकुष्ठान्। उष्मां बुतानाह विमृष्टवातान् पीत्वा जयदाप्सुरसोदनाशी। **इति वचाध**
चूर्णी। राटधूमविट्वाषगुडमूत्रैर्विपाविता। गुदे गुष्टसमावर्तिर्विधेयानाह शूलनुत्। **इति उद**
वर्तनाहविक्रिप्ता। **अथ गुल्म**। गुल्मे प्रायशश्छाः स्नेहाः स्वेदाश्च वातघ्नाः। संतप्येणानितद्वत्ति
ग्धोष्मात्पत्रपानानि। स्वर्जिकशरामां नास्पातसं देवगुडं भवेत्। उभयोर्वटिकां स्वादे दुल्मा मपविना
शिनी। पलाशवज्रिशिखरीचिंचाकानिलनालजाः। यवजः स्वर्जिकाचेति क्षारश्चैव प्रकीर्तितः।
गुल्मशूलहरोः क्षारः अजीर्णस्पचपाचना। **क्षारशुक्ल**। सामुद्रं सैंधवं काचं यवक्षारं सूवचलं। टं
करां स्वर्जिकोक्षारस्तुल्यं चूर्णं प्रकल्पयेत्। वज्रिक्षीरेरविक्षिरे रातपभावयेत्तहं। वेष्टयेदकं पुत्रेण
रुध्वाभांटे पुटे पुचेत्। तत्र क्षारं चूर्णयेत्पश्चात्पूषां त्रिफला तथा। जवानी जीरेको वह्निश्चूर्णमेषां
चकारयेत्। सर्वचूर्णं समः क्षारः सर्वमेकत्र कारयेत्। तच्चूर्णं टंकयुगले मलिलेन प्रयोजयेत्। गुल्म

वै.र.
४५

शूलेतथाजीर्णशोथे सर्वादरेषु च ॥ मंदवहाबुदावर्ते ल्मीद्रिवापि परं हितं ॥ वाताधिके जलेः कोष्मे
हितं पिताधिके घृतेः ॥ गोमूत्रेण कफाधिके कांक्षिकेन त्रिदोषजे ॥ वज्रक्षारदन्निख्यातः प्रोक्तपूर्व
स्वयं भुवा ॥ सेवितो हरते जीर्णतथा जीर्णभवान्गदान् ॥ वज्रक्षारः ॥ सुवर्चिकाटेकमितासारा मा
नामताद्रिका ॥ उमौ भुंजीत युगपद्गुल्मापनिवृत्तये ॥ शुक्तिवाचूर्णागुटिकाटेकमात्रां सवेष्टयेत्
॥ गुटेन शारा मनेत तं भिलेत् गुल्मरोगवान् ॥ गुल्मीकुमारिका मांसं कर्षार्थं नित्यं ॥ गिलेद्वो
षामया सिंधुसूक्ष्मवूर्णावचूर्णितं ॥ इति गुल्मगुटिकाः ॥ वज्रक्षारमूलकं मांसं शुष्कशकानि वेदन् ॥ नखादे
द्वान्तं गुल्मी मधुराणि फलानि च ॥ कुटकेन सुनादि शुष्कशुद्धादिपचेत्तदीरजलेष्टभागवृद्धं ॥ अपि वेद्यं
पयोवशेषमेतत्स्वतिगुल्मज्वरमुलविग्रधिघ्नं ॥ संरुद्धं हि शंठीकृष्णमूलोद्भवः काथः ॥ विटसिंधुहि
गुपुक्षो विष्टमाना हशूलप्रः ॥ जवानि जीरकं धान्यं मरिचं गिरिका ॥ अजैमादोपकुंची च चतुःशा
राष्टयकृष्टयक ॥ हिं गुषदशाणिकं कार्यं क्षारैलवरापचकं ॥ तृष्टदष्टमितैः शोणैः प्रत्येकं कल्प

राम०
४५

पेत्सुधीः ॥ दंतिसटिपोष्करं च विटं गंडादिमंसिवा ॥ चिजो लमेवेतसः शंठीशोषोः षोडशभिः पृथक् ॥
विजपूरसेनैषां गुटिकां कारयेत्तमिषक् ॥ घृतेन ययसामघेरुस्ते रुष्मोदकेन वा ॥ पिवेत्कां कायनप्रोक्तां
गुटिकां गुल्मनाशिनीं ॥ मधेतवातिकं गुल्मं गोक्षीरेण च पेत्तिकं ॥ मूत्रेण कफगुल्मं च दशमूले सिद्धे
षजं ॥ उष्ट्रीदुग्धेन नारीणां रक्तगुल्मं निवारयेत् ॥ देशगं ग्रहणी शूलं कृमीनशं सिनाशयेत् ॥ कांका
यनवटी ॥ भास्करतवरां ॥ अन्यदपि शंसद्रावादिदेयं ॥ समतीतसूतिकालानारी गुल्मे सते सिग्धं ॥
स्विजाचतज्जपापस्नेहविरेकं भजेद्युत्कपा ॥ तिलकार्यः ॥ यभागी द्वागुटघृतकरणा विश्वमरिवैरुतः
पीतो गुल्मं रुधिरभवमेको विजयते ॥ करणभाट्टी मूला मरुकरं जो भद्वरजा सिलकौथेः पुष्पप्रतिहति
मसृगुल्ममपि च ॥ शिलातालताप्यानि गंधोथ शूलं मृजं शुद्धं तस्मिन् तुल्यं शमेतत् ॥ करणावारिणाववि
नीरेण मर्दीद्वैकं रसोयं तु विद्याधराख्यः ॥ तमद्भिनिष्कमात्रकं विलिख्य सारघेण तु ॥ पिवेच्च गोजलं नरः
सुतीव्रगुल्मशूनवान् ॥ विद्याधराख्यः ॥ पारदं करणं गंधं त्रिफलाव्योषतालकं ॥ विषं ताम्रं च जैपालं भृगु

४०
 ४६
 स्वरसमर्पितं गुंजामात्रावटीकार्पाशार्द्रकस्यसालितः गुल्मकुटारकः सोक्तः सर्वगुल्मनिवारणः ॥ इति गुल्मकुटारसः ॥ परीणातीकूर्मोन्नतघनशिरानद्वमनज्वराध्मानश्वासानिस्तुतिकसनोपद्रवयुतः ॥ प्रतिश्याहृत्सासानुगतपुरुहिध्मोर्तिरुदितः सशोको गुल्मोयनियतमिति वर्ज्यस्तु भिषजा ॥ इति गुल्मचिकित्सा ॥ अथ स्त्रीहचिकित्सा ॥ पातयोयुक्तिः क्षारः क्षीरेणोदधिमुक्तिजः तथा दुग्धेन पातयः पिप्लवः स्त्रीहशान्तये ॥ सार्द्रपलं सैंधवमष्टगुणोज्ज्वलप्रक्षिप्य चतुर्थीवशेषंतज्जले पिवेत् गुल्मस्त्रीहादिशमोभवति ॥ अर्कपत्रं सलवरां पुटदग्धं सुचूर्णितं ॥ निहंति मस्तनापीतं स्त्रीहानमतिदारुणं ॥ हिंनुत्रिकटुककुष्ठं पवक्षारश्च सैंधवं ॥ मातुलंगरसोपेतं स्त्रीहशूलहरं रजः ॥ पलाशक्षारतोयेन पिप्यलीपरिभाविता स्त्रीहगुल्मार्तिशमनी वह्निमौघहरी मता ॥ रसेन जंवीरफलस्य शोखनामे रजः पीतमवश्यमेव ॥ शाराप्रमारांशमयेदशेषं स्त्रीहामयं कूर्मसमानमाशु ॥ शरपुंखामूलकल्कस्तक्रेणा लोडितः पीतः स्निहानं यदि न हंति शैलोपिते दाजले क्षवते ॥ सुपक्वसहकारस्य रसः क्षौद्रसमन्वि

राम०
 ४६

४०
 ४६
 तः पीतः प्रशमयत्येव स्त्रीहानं तेह संशयः ॥ सुस्त्रिंशज्ज्वलीपुष्पं निशाययुषितं नरः ॥ रजिकाचूर्णसंयुक्तं खादेत् स्त्रीहापशान्तये ॥ ज्वानिकाचित्रकया वशकपट्टं थदंति मगधोद्वानां ॥ चूर्णोदरे स्त्रीहगदंति पीतमुष्णवुनामस्तसुरामवैवी ॥ अथ यकृद्द्रोशचिकित्सा ॥ स्त्रीहोद्विष्टाः क्रियाः सर्वाः यकृत्यपि समाचरेत् ॥ कार्यं च दक्षिणोवाहौ तत्र शोणितमाक्षरां ॥ क्षारं च विउकृष्णभ्यां पूतिकस्यां नृयित्रीतं ॥ पिचेत्मातयेथावह्रियकृत् स्त्रीहप्रशान्तये ॥ इति स्त्रीहयकृदधिकारः ॥ अथ दृद्रोगाधिकारः ॥ घृते न दुग्धेन गुटं मसावापि वंति चूर्णककुमत्तचोये ॥ दृद्रोगजीर्णज्वररक्तपित्तं हेत्वा भवेयुश्चिरजीवितस्त ॥ पिवित्स्त्रेण संयुक्तं चूर्णं कुष्ठविटंगयोः ॥ दृदयस्य पतं त्येव कृमयो दृद्रुजावहाः ॥ नाशयणं चूर्णं देयं ॥ मूलनागवलायास्तचूर्णं दुग्धेन पाययेत् ॥ दृद्रोगस्वासकासघ्नं ककुभस्य च वल्कलं ॥ चूर्णं पुष्करजं लिष्टात्माक्षिकेन समायुतं ॥ दुग्धलस्वासकासघ्नं सवहिका निवारणं ॥ हरीतकी वचरास्तापिप्यलीनागरोभद्वं ॥ शोदिपुष्करमूलोत्थचूर्णं दृद्रोगनाशनं ॥ पुटदग्धहरिणामृगं

वे.र.
५७

पिष्टं गव्येन सर्पिषा पिवतः ॥ दत्तं दृष्टं शूलमचिरादुपैति शांतिमुकष्टमपि वातोपसृष्टे हृदये वाम
षे त्त्रिंशद्मातुरं ॥ द्विपंचमूलीकोथेन सस्नेहलवणो न वा ॥ सयुष्कराख्यं फलपूरमूलं मद्रौषधं श
घमयाचकल्काः ॥ क्षारान्नसर्पिलवणैर्विमिश्राः स्फूर्तिं दृष्ट्वा गृह्णन्त रागां ॥ हारदूराहरीतकी
स्तुत्यशर्करयोरजः ॥ पीतं हि मां बुनाहंति पित्तद्वद्गमंजसौ ॥ हिं गूत्रगंधाविश्विष्ये कृष्णकुष्ठा
भयाचित्रकया वश्रुकां ॥ पित्ते ससौ वर्चत पौष्कराख्यं वामभसा मूलं हृदामयघ्नं ॥ ककुभाघ्नं घृतम
यिहितमस्मितं ॥ तैलमूलतक्रगुर्वत्रकषायश्च ममातपं ॥ रोषस्त्रीमार्गचिंतोच्चभाष्यं दृष्ट्वा गवास्तप
जेत् ॥ शालिर्मुहौषवो मांसं जंगलं मरिचान्वितं ॥ पटोलं कारवेक्ष्णं च पथ्यं प्रोक्तं भिषग्वरैः ॥ इति दृष्ट्वा
गचिकित्सा ॥ अथ मूत्रकृष्णं ॥ त्रिकंठकारवधदुर्भकाशयवासधात्रीगिरिभेदपथ्याः ॥ तिघ्नं
तिपितामधुना शमरीचसमीपमृत्पोरपि मूत्रकृष्णं ॥ अमृतानागरंधात्रिवाजिगंधात्रिकंठकं ॥ ति
क्ष्णाप्यप्रापित्वा घ्नं मूत्रकृष्णसमन्वितः ॥ हरितकी गोक्षुरराजवृक्षपाषाणभिद्वन्द्वयवासका

राम०
५७

नो॥ क्वाथं पिवेत्माक्षिकं संप्रयुक्तं कृच्छ्रे सदा हे स रुजे विवंधे॥ कुशः काशः शरो दर्भ इक्षुश्चेति
तृणाम्बकं॥ पित्तकृच्छ्रे हरेत्यं च मूलं वस्तिविशोधनं॥ सतसिद्धपपः पीतं मेढ्रं हंति शोणितं॥
तृणाम्बकं॥ कृष्णोदस्परे सः पीतः सितयामूत्रकृच्छ्रजित्॥ एलाश्मभेदकशिलाजनुयिष्यली
नां चूर्णानि तंदुलजले लुलितानि पित्वा॥ यद्वा गुडेन सहितानि विलिख्य संम्यगा सन्नमृत्करपिज्ज
वति मूत्रकृच्छ्रे॥ अथोरजः श्लाक्षणापिष्टं मधुना सह योजितं॥ मूत्रकृच्छ्रं जयत्पाशुत्रिभिर्लेहेन
संशयः॥ सिता तु ज्ञो यवक्षारः सर्वकृच्छ्रनिवारणः॥ तिदिग्धिकारसो वापि सक्षौद्रः कृच्छ्रनाशनः॥ अ
ष्टाविंशति संख्या निपलान्यानीय मोक्षुरोः॥ विपचेत्तषड्गुणैरिक्वाथो ग्राह्योर्द्वेषितः॥ पुनः ततः प
चेत्तत्र पुनः सप्तपलं क्षिपेत्॥ त्रिकुठुत्रिफला मुस्तं चूर्णितं पलसप्तकं॥ ततः पिंडीकृतस्यास्पगुटि
कामुपयोजयेत् हि न्यात्ममेहं कृच्छ्रं वैरादं मूत्रघातकं॥ वातां स्रवांतराणां च शुक्रदोषं तथा स्मरीं॥
मोक्षुरादिगुण्युलुः॥ अजा जिगुडं संयुक्ता प्रत्येकं द्विपलोन्मिता॥ भुक्तानि वारयत्पाशु मूत्रकृच्छ्रे

वे. र.
४८

दारुणं यवक्षारेण संयुक्तं पिवित्कं च कामतः मूत्रकृच्छ्रप्रशांत्यर्थं अशमरीनाशनाय च गुदेन मि
श्रितं क्षीरं कदुस्मं कामतः पिवेत् मूत्रकृच्छ्रेषु सर्वेषु शर्करायां च नित्यं ॥ रसमस्य च भागे कंच तु
रः शुद्धगंधकात् पिष्ट्वा वण्टकाः पूयोरसपादेन टंकरां ॥ क्षीरेः पिष्ट्वा च हृद्वा स्पृभंदे हृद्वा पुटे
पचेत् ॥ स्वां गशीतं विचूरयाथ लघुलोके श्वरारसः ॥ चतुर्गुणं घृतं देयो मरिचैको न विशतिः ॥ जाती
मूलपलैकं तु अजाक्षीरेण पाचयेत् ॥ शर्कराभा वितं चानुपितं कृच्छ्रहरं परं ॥ लघुलोके श्वरः
निंबुफलरसं क्षित्वा रोपयः कामतः पिवेत् ॥ योनिदोषजरुग्दाहमेहकृच्छ्रहरं परं ॥ व्ययमं मेघ
नेतीक्ष्णमधमातपमामिषं ॥ अध्वानं च विदा सत्रं मूत्रकृच्छ्रीविवर्जयेत् ॥ मुकुशालियवाजीरा
गोधूमाश्च पिशर्करा ॥ पयश्चामलकं सर्पिसंडुलीयं कटिल्लकं ॥ पटोले च नित्यं स्पृश्यान्मूत्रकृ
च्छ्रजुषां तृणां ॥ इति मूत्रकृच्छ्रचिकित्सा ॥ मूत्राघातान्यथा देयं मूत्रकृच्छ्रहरेर्जयेत् ॥ वस्तिमुत्त
रवस्तिचदद्यात् ॥ लिग्धं विरेचनं ॥ नलकाशकुशेक्षुशिकाक्थितं प्रातः सुशीतलं सेसितं पिव

राम०
४०

तः प्रयाति नित्यं मूत्रग्रह इत्युवाच कविः ॥ मूत्रे विवंदे कर्पूरचूर्णं लिङ्गे प्रवेशयेत् ॥ घृतशितपयोना
शीचंदनेतं दुल्लं वृत्ता ॥ पिवेत् स शर्करं श्वेतं उक्ष्वाने स शोणिते ॥ स्वयुष्माफलमृद्धीकाकृष्माक्षु
रसितारजः ॥ शमीशानद्वभागानि क्षीरक्षौद्रकानि च ॥ सर्वं संप्रगविमेष्या क्षमातेलीकूप
यः पिवेत् ॥ हंति शुक्राशपोत्याश्च दौषातध्यासुतप्रदं ॥ पिष्ट्वा सुवर्चः ॥ कोष्मेन कंजिकेन प्र
लेपयेत् ॥ रुद्धमूत्रं निहंत्वा शुरं भाकंदं तथैव च ॥ पीतो गो कंटककाथः स शिलाजतुकौशिकः ॥
मूत्रक्षयात् मूत्रशुक्रात् मूत्रोत्संगाच्च मुञ्चते ॥ गोक्षुरकाथः ॥ इति मूत्राघातचिकित्सा ॥ अथ अशमरी
चिकित्सा ॥ अशमरी दारुणोष्णधिरत्तकप्रतिमो मतः ॥ औषधैस्तारुणः साध्यप्रवृद्धो भेदमर्हति ॥ वरुणास्य
त्वचं श्रेष्ठं मुटीगोक्षुरसंयुता ॥ काथपित्वा मृतं तस्यायवक्षारगुणवितं ॥ पीतवाताशमरी हंति चिस्का
लानुबंधिनी ॥ वरुणाकाथः ॥ सुठामिमं यथापाषाणमिदं वरुणागोक्षुरैः ॥ अभयारवधयुतैः काथं
कृत्वा विचक्षराः ॥ रामठक्षारलवणचूर्णं क्षित्वा पिवेत् ॥ अशमरी मूत्रकृच्छ्रचतुर्गुणं पिब

20

वै.र.
४६

तं ॥ कायः शुंयादिनामायं दीपनः पाचनः परं हंतिकोष्ठाश्रितं वातं कधूरुगुदमेठजं ॥ शुंयादिका
यः ॥ एलोपकुल्यामधुकाशमभेदकौंती स्वदंष्ट्रावृषकोरुवृकैः ॥ शृतं पिवेदश्मज्जतुमंगाटं सशर्करसूत्र
गदेश्मरीषु ॥ यवक्षारगुजे निश्रं पिवेत्सुष्यफलोद्भवं ॥ समुत्र विवंधं शर्कराश्मरीनाशनं ॥ त्रिकं
टकस्पवीजानां चूर्णं माक्षिकसंयुतं ॥ अविक्षीरेण समाहादश्मरीनाशनं पिवेत् ॥ वरुणात्वकषा
यस्तपीतो गुरुसमन्वितः ॥ अश्मरीपातयत्याशुवलिमूलं च नाशयेत् ॥ मंजिष्ठात्रापुसंवीजं जीरकः
शतपुष्पिका ॥ धात्रीफलं वदरकं गंधकं च मनः शिला ॥ एतेषां समभागानां चूर्णं टंकमितं नरः ॥
भक्षयेत्सधुना साह्यं तेन स्याश्मरी ध्रुवं ॥ पलद्वयमिते कोष्ठे कुलत्थस्य मृते तु यः ॥ लवणं सरपु
षस्य सार्द्धं माषद्वयोन्मितं ॥ क्षिप्वापिवेत्तेन स्य मूत्रेण समश्मरी शर्करासिकता वापि दृष्टुमेतदनैक
धा ॥ मुह्ययवाश्च गोधूमाः शालयः क्षीरसर्पिषीरिंशः ॥ सैधवं चेति पथ्यमश्मरीमेदनं ॥ इत्यश्मरी
विकिसा ॥ अथ महेमं ॥ वलीविशोधयः प्रथमं ग्रमेही निकुंभकुंभाक्षकरं जतैः स्निग्धस्तनोयं प्रा

राम०
४६

15

10

5

मनैविकित्प्योविशोधनानर्हद्दहदितस्त ॥ दोषावसाने समधुः शिवाभिर्दोषानिपीता जयति प्रमेहान्
॥ गौरीवरावहिकलिंगयुक्तं समाक्षिकं मेहरं प्रयुक्तं ॥ शिन्नोभवावारिसमाक्षिकं वा शिवाजलंतद्वदि
हप्रदिष्टं ॥ चंद्रप्रभावचासुस्ताभ्रविं वसुरदारवः हरिद्रातिविषादावीपिप्यलीमूलचित्रकंधान्पकं च
फलाचयं विरंगजपिप्यली ॥ सुवर्णमाक्षिकं योषं द्वौ क्षारौ स्तवरात्रयं ॥ एतानि टंकमात्राणि सं
गृहीयात्तृथकृथक ॥ द्विकर्षं हेतलोहं स्याच्चतुर्कषां मितं भवेत् ॥ शिलाजलचक्षुर्कषं स्यादष्टौ कषां
श्च गुग्गुलोः विधिना योजितैरेतैः कर्तव्या गुटिका शुभा ॥ चंद्रप्रभादिर्विख्याता सर्वरोगप्रणाशिनी ॥
भुक्ता चंद्रशुभाख्यामुषसिकिलवटीक्षौद्रसर्पिः समेतां हन्यात्मेहान् गुदार्शः क्षयमपि च राजः शुक्र
दग्दंत रोगान् ॥ पांडुकं डुं वश्लं कटिरुजमुदरानाहकृष्णाणि पूत्राघातघ्नी हं त्रवृद्धावुदकसनमहन
मेहनं प्रथिकुष्ठं ॥ अत्र चंद्रप्रभाभैषज्येकेचित्सूतगंधाभ्रं प्रत्येकपलमितं देदंति गुणात्कर्षाय ॥
इति चंद्रयुभावटी ॥ त्रिफलाजीरकंधान्पतृणामर्कटतंडुलाः वतुः पलानि स्वष्टानि प्रत्येकं कारयेद्बु

0 Ctms.

5

10

15

20

25

30

35

वै.र.
५०

धः॥सूक्ष्मैलादाहचितीचलवंगनागकेसरं॥वीजानीतुषारेराचद्विकर्षकारयेत्प्रथक्॥चूर्णकृत्वा
ततःसर्वेवस्त्रपूतंप्रकल्पयेत्॥शर्करांसघृतांदत्तामोदकान्कारयेत्पुनः॥मातःकालेततोभुक्त्वा
प्रमेहमलिलंजयेत्॥प्रमेहः॥मृतंमृतंमृतंगंधंश्चर्तुनस्यत्वचासिता॥तुल्यांशंमर्दयेत्तत्त्वत्तेशा
ल्मल्यामूलजैर्जलैः॥दिनैर्वटिकाभक्ष्यामाषमात्राप्रमेहह॥एषाचंद्रवटीनाम्नामधुमेहविना
शिनी॥बलाक्वाथयुतंलोध्रंचूर्णमधुसमन्वितं॥मेहंहंतिवच्चलंगोदंभर्जितंवाजिगंधातददु
कं॥तीपुरिःस्यात्तददंतुभुक्तंचूर्णप्रमेहनुर॥गुडुचीसत्वेत्रिफलीमृतलोहसमन्वितं॥मधुनाभ
क्षयेत्रित्यप्रमेहंदाहगंजयेत्॥सितासृगारकंचैवरेवतचीनीतथैवच॥कृत्वाचूर्णमिदंदेयंकर्षमा
त्रप्रमारातः॥प्रमेहसखीलंहतिचिरकालोभ्रवंदृशा॥पलमात्रास्यपक्वानिश्चोडुवरफलानिच
॥लवणोतसमंभुक्त्वाप्रमेहंहतिदाहगं॥रसस्यभस्मनातुल्यवंगभस्मप्रकल्पयेत्॥अस्यमाषद्व
यहंतिमेहाक्षौड्मसमन्वितेयक्वाडुवरचूर्णचमधुनाचानुपानकं॥मृत्पात्रेद्रावितेवंगेविचाफल

राम०
५०

त्वचोरजः॥क्षिप्त्वावंगचतुर्थीशमयोदर्षाप्रचालयेत्॥विंचाश्रविलीरजश्चूर्णी॥अयोदवीक
शूली॥ततोद्वियाममात्रेणावंगभस्मप्रजायते॥अथभस्मसमंतालक्षिप्त्वास्तेनविमर्दयेत्॥ततो
गजपुटेपक्वापुनरस्तेनमर्दयेत्॥तालेनदशमांशेनयाममेकंततःपुटेत्॥एवंदशपुटेष्पक्वं
वंगंभवतिमारितं॥एवंमारितंस्ववंगस्यगुणाः॥रंगंलघुसरंरुक्षंकष्टमेहकफक्रिमीनाति
हंतिपांडुंमश्वामंतेअभिषत्तुपित्तलं॥सिंहोज्जोघंतुयथानिहंतितथैवचंगोऽखिलमेहवर्गीदि
हस्यसौख्यंप्रवलेद्वियल्लंनः॥स्पृष्टंविदधातिनूनं॥अथवंगमारोभावपकाशेविधिः॥वंगो
॥हेमांभोधरचंदनंविंकटुकंवात्रीकुरुचारजामज्जानस्त्रिसुगंधिजीरकयुतंशृंगारकंवंशजजाती
कोशालवंगधान्यकयुतंप्रत्येककर्षद्वयंयूगस्याष्टपलंविचूर्णचययःप्रस्थत्रयेसर्पिषः॥दद्याद्दोः
कुर्याद्विंशतिर्कतुलाधात्रीवरीद्व्यजलीमंदाग्रौवियचोद्विषकृष्णभदितेसुखिगंधमांडेक्षियत्॥
यःस्वादेद्दिनशःप्रभातसमयेमेहांश्चजीरीज्वरं॥पित्तंसाक्षमसृक्श्रुतंगुददृशोर्वक्त्राक्षिना

वै.रं.
५१

शासुच ॥ मंदाग्निं विजित्य पुष्टिमतुलां कुर्याच्च शुक्रमदं पूगं गर्भकरं पांगदहं स्त्रीणामसृदोषजित
॥ इति पूरणपाकः ॥ चूर्णांगोक्षुरतश्चतुः कुडविकं निक्षिप्य दुग्धाठके श्रीसंज्ञोषणालोहजातिजफलां कू
पारशोषोषणाः ॥ एते दुग्धकजातिपत्ररजनीधात्रः कुवेराक्षतोवीजं सर्पजफेन इत्यखिलमप्येतत्पृथ
कार्षिकं ॥ श्रुताः सर्वसमर्द्धतश्च विजयासर्पिः पुनः प्रास्थिकं पक्वापुक्तिरतदक्षतुलितं प्रात
र्भजे मेघजं मेहस्तं भनपोषतोषकदतिप्रौढं गतासंगमोदामानेकमनोजसंगविधावत्यंततेजः प
दं ॥ इति गोक्षुरपाकः ॥ चित्रकं गंधपाघाणं चूषणं पादो विषं ॥ त्रिफलामुस्तकं चैषां श्लक्ष्णाचूरीक
तंसमं ॥ भृंगराजद्रवेताथः वटिकां कारयेभिषेकं ॥ गुंजानुमानकीतांतुप्रातरेकां च भक्षयेत् ॥ अ
ष्टादशविधं कुष्ठं वातगुल्मसशूलकं ॥ वातरोगं कफं सर्वं प्रमेहं श्मरी कृच्छ्रं ॥ स्त्रीहानं रजरोगं च
वह्निमादमरोचकं ॥ त्वरितं हंति वाभ्यासात् ॥ ज्वरघ्नी संप्रकीर्तिता ॥ पंचाननवटी ह्येषा रोगाणां क्षु
यकोरिणी ॥ इति पंचाननवटी ॥ मेहिगुल्मी वातरोगी च कुष्ठी रक्तिचापस्मारोगी क्षयिचः ॥ वयोः

राम०
५१

क्षीणा अल्पमात्रे पित्तो गे प्रोक्ता एते पस्त्येवोदरार्तिः ॥ शराविकाघाः पित्तका अपक्वाः शोफोपचारैर्वृण
वत्तुपक्वाः ॥ सिद्धांतिवस्तावुतदीपपूर्वरूपे पिचेत् क्षीरितरुदकं च ॥ इति प्रमेहविकित्सा ॥ अथ मे
हविकित्सा ॥ अश्रमचिंतायवायाध्वक्षौद्रजागराप्रियः ॥ हंत्यवश्यमतिस्थो लयवश्यामाकभोज
नं ॥ प्रातर्मुधुयुतं वारिमेविनं त्यौ लपनाशनां च राकात्रं चोष्ममंडं पथ्यं देयं कृणो भवेत् ॥ पिप्पलिम
धुना सेव्या मेदकफचिनाशिनी ॥ धनूरपत्रस्वसेनगाटमुद्धर्तनं स्थौल्यहरं प्रदिष्टं ॥ किल्वपत्रसेवा
पिदेहद्वैर्जिघ्रसाशतः ॥ निवपत्रस्वसप्रोक्षितकक्षादियो जितं जयति ॥ दग्धहोर्द्रोद्धर्तनमचिराद्दे
हदोर्जधं ॥ इति मेदेर्द्रोद्धर्तनमुद्धर्तनम् ॥ सूतं ताम्रमयोबोले मर्दयेत्सूर्यवारिणा ॥ तद्वल्लमधुना
लीलापिवेद्यजले मधु ॥ मेदुरां जयेन्मासाद्रे सोयं वडवानल ॥ इति मेदोधिकारः ॥ रुक्षात्रादिनिमि
नैस्तु क्रशेयं जितमेघजं ॥ वृंहणं बलवद्दृष्यं तथा वाजीकरं वयत् ॥ स्वभावात्कृशकायोयः स्वभावादल्प
यावकः ॥ स्वभावाद्वलोपश्च तस्य नास्ति विकित्सा ॥ इति कार्ष्याधिकारः ॥ अथोदरविकित्सा ॥ श

वे. १.
५२

स्तोविरेचनविधिर्जठरेषु पूर्वमूत्रेणावापिययसाप्युरुवृकतेलं मासंतथा द्विगुणमत्रपिवित्स्वगव्यं मूत्रं
तदिष्टमथमाहिषमन्तुहं च ॥ गोक्षिरमुभवेद्वाकारभदुधैकवर्तनो यद्वा ॥ दाहानाहपियासाचमूर्च्छा
मूलीविशेषेणा ॥ पुनर्नवादाहनिशासतिक्तापटोलपथ्यापिवुमंददारु ॥ सनागराश्चित्ररुहेति स
र्वैः कृतः कषार्याविधिना विधिजैः गोमूत्रयुगुणुलुताचयुक्तः पीतः प्रभातेनियत्तनराणां ॥ सर्वा
गशोशोदरार्श्वशूलश्चासान्वितं पांशुदंतिहन्ति ॥ इति पुनर्नवादिक्वाथः ॥ जवानिंशुद्धमादाय
चतुर्दशपलानि च ॥ द्विपलं टंकरां भृष्टं चूर्णं कृत्वा विनिक्षिपेत् ॥ कर्षमात्रं ततो भुक्त्वा जठरमयना
शनं पिप्पलीपंचपलिकांस्तु हि क्षीरं विनिक्षिपेत् ॥ क्षयाशुष्कततः कृत्वा दापयेत्पुठसप्तकं च
रां कृत्वा ततः ॥ सर्वशरामात्रं च भक्षयेत् ॥ दिनातरे ततो भुक्त्वा जठरमयनाशनम् ॥ तत्रोदं
चोत्पथ्यं नाशयेत्तत्र संसयः ॥ इति उदरमयहं चूर्णं ॥ दीप्यमौषोतमाह्नामिसिजररायुगक्षार
युद्गमाग्निराघोवाघालाखरादुधाकृमिरिपुवियुषाग्रं थिकुष्टं पठन्ति ॥ यं वैवामाजगंधासुष

राम०
५२

विसमलवं सर्वमेतविभागादंतिश्यामाविशालेद्विरपिचचतुर्भाजिकासातलैषः ॥ देयः सर्वोदरार्शोनिलरु
जिभिषजातक्रसारं बुमद्यैर्गुल्मानाहर्तिमूलेवदरजलसुराति त्रिद्रिकोदकैश्च ॥ विदुसंगे मस्तुनाथो विषक
सनागरान्मियांज्वरार्तिस्वासेदृक्कंठरोगेप्यशिशिरसलिलैश्चूर्णानारायणारव्यः ॥ इति नारायणचूर्णं ॥
सहस्रसंमितोषणास्तु हि पयोविभाविता ॥ हरीतकिचगेजलैरशेषजाठरार्तिद्वत् ॥ निकुंभोषणनागरेतुल्य
मंशद्वयं हैमवत्याविदार्द्राशयुक्तं ॥ रजाशिततोयेन पीतं नीहत्यादिति सिहगुल्मानलापाय पांशुन ॥ अन्नधू
मंसिंधुपुगभस्तुपत्रं दध्वाशीतं मस्तुनैतं पिचेद्यः ॥ दोषाकल्कोयेत कन्यारसं वातस्पस्मीहासप्ररात्राद्विन
श्येत् ॥ गुडकैवागुडनागरं वागुडाभयां वागुडापिप्लिका ॥ कर्षाभिवृद्धात्रिपलप्रमार्गाखादेन्नरः पक्षमथा
पिमासं ॥ शोथप्रतिश्यायातांश्च रोगान् सस्त्रासकासारुचिपीनसादित ॥ जीर्णज्वरार्शोग्रहणीविकारा
नहत्यास्तथात्यानकफवातरोगान् ॥ भर्निवविश्वकल्कं जग्धायेयः पुनर्नवाक्वाथः ॥ अपहरतितियतमा
शुशोथं सर्वागरां दृशां ॥ विल्वपत्रारसः पीतः सोषणाः शयथो विजे ॥ विद्वंधे चैव दुर्नास्त्रिविदध्यात्कासला

वै.र.
५३

स्वपि ॥ संभूतिर्वह्नि सादादुरजतिरुजस्तेन यदीपनि यं मेदि स्यादन्नपानं लघुवहितमतो वर्जनी पंचदत्त
त ॥ मृष्टीर्धति सार उर्वलमहा हि ध्मा विवंधश्चरश्वासभ्रांति युतातिशूननयनं रेकाहुता नाहकं ॥ आनंदं
भीक्ष्णमंत्रकुटिलोपस्थं वदूरस्थजे संल्लिक्त्राभतनुत्वं जठरिणां वैद्यो यशोयी यदि ॥ इत्युदरचिकित्सा
॥ अथ अथ ॥ यथा निशाभाद्रमृतामिदा विपुनर्नवादा रुमहोषधाश्च ॥ काथं प्रपियोदरपाणिपादमु
खे स्थितं हं त्यविरेकाशो यं ॥ यथा दिक्काथः ॥ गुडार्द्रकं वगुडनागरं वागुडभयां वागुडपिप्पलिं वा ॥ कर्षाभि
वृधात्रिपलप्रमारां स्वादेन्नरः पक्षमथापि मांसं शोथप्रतिशया यगतांश्च रोगान् संश्वासकासारुविपी
नसादीन् ॥ जीराज्वराशो ग्रहणी विकारात् हृन्मातया त्यात्कफवातरोगान् ॥ कैर्षिकं स्तगुडः पलमितेना
र्द्रकं सेनालोचयेयः शोफो नश्यति निश्चितं ॥ भूतिव विष्वक्कं जाध्यायेयः पुनर्नवाकाथः ॥ अपहर
ति नियतमाशु शोथसर्वांगान्दगां ॥ विल्वपत्ररसः पेयः सोषणाः श्वयथोत्रिजे ॥ विडुंधे चैव दुर्नाम्नि विदे
ध्यात्कामला स्वपि ॥ फलत्रिको भवं काथं गोमूत्रेणो वसाधितम् ॥ वातश्लेष्मकृतं शोथं हृन्मादृषणसंभ

रा.०
५३

वं ॥ वृश्चीवदेवदुमनागरे वादनी त्रिवृच्छूषणा चित्रकैर्वा ॥ दुग्धं सुसिद्धं विधिनानि पीतं गीतं परं शोथहरं
भिषग्भिः ॥ सिकस्तथार्कवर्धो भूतिव काथेन शोथ हृत् ॥ गोमूत्रेणापि कुर्वीत सुखो सेना वसेचनं ॥ पुन
र्नवादा रुमृष्टिशिशुः ॥ शिद्धार्थकस्तथा ॥ अम्लपिष्टः सुषोमो यंडालेपः सर्वः शोथ हृत् ॥ विभीतकानां
फलमध्यलेपः शोथेषु दाहार्तिहरः प्रदिष्टः ॥ पुनर्नवादा र्वमृतापाठा विष्वक्चंद्रिका ॥ समभागानि
संचूर्ण्य गवां मूत्रेणावापि वेत् ॥ बहुप्रकारं श्वयथु सर्वगात्रवि सारिणं ॥ हंति चाशूदरान् ह्यो वरांश्चैवोद्ध
तानपि ॥ पुचत्रवाद्यं चूर्णं ॥ मल्लातक्याहरे व्योथं सतिला कृष्णमृत्तिका ॥ महिषीक्षीरसं पिष्टे न वनी
त समन्वितैः तिलैर्लिप्तः समं याति शोथो भल्लातको भवः ॥ यष्टी दुग्धतिलैले योतवनी तेन संयुतः ॥ शो
थमारुक्षरं हंति चूर्णैः सालिदलस्पृच ॥ त्रितिलघृतमधानि गुर्वल्लवणातिच ॥ जांगलं च दिवा स्वापं
शोफवान् वर्जयेज्जुतः ॥ इति शोफचिकित्सा ॥ वृद्धावतपशानं मार्गमुपवासगुरुणि च ॥ वेगाघातपृष्टयायानं
व्यायामं सैथुनं त्यजेत् ॥ वातवृद्धौ पिवेत्तैलमांसं रंडं संभयं ॥ जलोकाभिर्हरद्रक्तं वृद्धौ पित्तसमुद्भवे ॥ चंदनं मधु

कंपयमुशीरं नीलमुत्पलं क्षीरपीठं प्रलेपेन दाहशोथरुजापहं ॥ त्रिकटुत्रिफलाक्वाथं सक्षारलवणं भवे
 त् ॥ विरेचनमिदं श्रेष्ठं कफवृद्धिनिनाशनं ॥ लेपनं केदुतिक्षोभं स्वेदनं रुक्षमेव च ॥ परिषेकोपनाहोचसर्वमु
 स्ममिहेष्यते ॥ रास्मायष्टमृतेरंडवलासवधगोक्षुरैः ॥ पटोलेन वृषेनापि विधिनापि हितं शृतं ॥ रुचुते लंनं स
 युक्तं मंत्रवृद्धिं यो हति ॥ गंधर्वहस्तैलेन क्षीरेण च युतं पिवेत् ॥ विशालामूलजं चूर्णं वृद्धिं हन्यान्न संशयः ॥
 वचासर्षपकल्केन प्रलेपः शोथनाशनः शुद्धं सूतं तथा गंधं मृता न्येतानि योजयेत् ॥ लोहं रंजं तथा ताम्रं कोस्पं च
 यविशो धितं ॥ तालकं तु त्वयं कंचापि तथा शंखं वराटकं ॥ त्रिकटुत्रिफलाचयं विटं गंधद्वंद्वं दारकं ॥ कर्चूरं मागधि
 मूलं पाठा च हृदुषा वचा ॥ एलावीजं देवकाष्टं तथा लवणं पंचकं ॥ एतानि समभागानि चूर्णयेद्यकारयेत्
 ॥ कषायेण हरितक्या वठिकां टंकं संमितां ॥ एकांतां वटिकां यस्तु निगलेद्वारिणा सह ॥ अंडवृद्धिं साध्यापित
 स्पनश्यति सत्वरं ॥ वृद्धिं विकावटि ॥ हरितकी द्वयमूनि वधनिका क्षद्वयं पृथक् ॥ लेवंगसार्द्धं कर्षं स्यात्तस्य ना
 यक्षचतुष्टयं ॥ सर्वतः सार्द्धं गुणिता सिता तावत्तथा मधु ॥ लेहं डवृद्धिना शायद्वितीयो नास्पतः परः ॥ मृतमात्रे

म०
५५

तु वैकाके विशस्ते तु प्रवेशयेत् ॥ ब्रध्नं मूढुर्न मेधावितक्षणादरुजो भवत् ॥ अस्पर्शसद्यो मारि वि शस्ते पादि
 ते तस्मिन् किंचिदुस्मे ब्रध्नं प्रवेशयत् ॥ ततो बंधः कार्यः अजा जीह पुषा कुष्ठं गोधूमवदराणि च ॥ कांजिकेन समं पि
 ष्ट्वा कुर्याद्ब्रध्नं प्रलेपनं ॥ पातालं पत्रयोगेन तैलेन वृश्चिकं संभवं ॥ प्रलेपाच्चाशयत्पेव वृद्धिं मासात्त संशयः ॥
 चिषुरिमां सस्वेदेन कुरंडो यातीति त्रिमल्लरहस्यं ॥ गोघृतं संधकोपेनं शंवूकस्य रवेः करैः ॥ पक्वं सप्तदिनं हन्या
 त् ॥ शंघं वृद्धं कुरंडं ॥ वेगरोधं पृष्ट्या नं व्यापामं मे युने तथा ॥ अत्याशने तथा क्रोधं गुरुद्रव्याणि वर्जयेत् ॥ इति
 अत्र वृद्धिं कुरंडं विकित्सा ॥ अथ गंडमाला चिकित्सा ॥ सर्वपानं शिथु विज्ञानि शरावीजा तसी यवान् ॥ मूलक
 स्पतु वीजानि तत्रेनास्तेन पेषयेत् ॥ गलगंडो न डमाला ग्रंथयश्च सुदारुणाः ॥ प्रलेपादस्पनश्यति विलयं यं
 तिसत्वरं ॥ रक्षोघ्नं तैलयुक्तेन जलकुंभिकं भस्मना ॥ लेपनं गलगंडं स्पचिरोत्थ स्यापि नाशनं ॥ यवमुद्रपला
 ठोदिकटु रुक्षात्र भोजनं ॥ वमनं रक्तमोक्षं च गलगंडे प्रयोजयेत् ॥ दापयेद्गलगंडेषु प्रश्नानि वहति च ॥
 गंडं गोपालिकां पिष्ट्वा तत्र लेपं प्रकल्पयेत् ॥ अवश्यं न स्पतिक्षि मंगलगंडं गदो मुना ॥ प्रलेपस्तनुभूतायं वृद्ध
 क्षमया पुनर्लिका सदा मधुमक्षिका ल्यस्य स पक्ष्मरिपो विदुमनो बहवो मयति मुलमाश्रु ॥

वे.र.
५५

भिर्जनैः ॥ गंडगोपालिकागंडगुआमवाटिकार्यासुलभाकीटविशेषः ॥ लवरांजलकुंभ्यास्तकराचूर्णनसं
युतं ॥ प्रभातेनित्यमश्रीयाहलगंडप्रशंतयोकांचनारत्नचःकाथःश्रुटिचूर्णनसंयुतः ॥ गंडमालाहरत्याशुचिर
कालानुबंधिनी ॥ आरवधशिफाक्षिप्रंयिष्टातंदुलवारिना ॥ सम्यक्नस्यप्रलेयाभ्यांगंडमालामयोहति ॥ गं
डमालामयाजीनंतस्यकर्मणियोजयेत् ॥ निर्गुंडास्तुसिफासम्यग्धारिणापरियेयिता ॥ हस्तिकर्णोपला
शस्यमूलेनपरिलेपितं ॥ तंदुलोदकपिष्टेनगलगंडः प्रणस्यति ॥ पित्तसर्षपकंचैवशुष्कवारहजंमलं
॥ समभागद्वयंचैवकृत्वाभस्मप्रयत्नतः ॥ वरधयूतंततः कृत्वाकदुतैलेनलेययेत् ॥ गंडमालांजयत्पुमांसा
ध्यासाध्यानसंययः ॥ गंधकंकर्षमात्रंचशिवास्यात्कर्षयंवकं ॥ द्विकर्षमाक्षिकंचैवगोघृतंचपलोत्तितं ॥
एकीकृत्वाततः सर्वकर्षकंचधिवेत्पुनः ॥ गोमूत्रेणैवसंयुक्तं गलरोगंविनाशयेत् ॥ गंधकाद्यंचूर्णं ॥ पिप्प
लिशारापंचैवंश्रुटिपंचमितंतथा ॥ सैधवंवद्वयंमाघंगुंडजीर्णं पलोत्तितं ॥ जलेनदेयंनस्यंतुगलरोगंवि
नाशयेत् ॥ इतिगलगंडहरंतस्य ॥ कांचनारगुगुलुश्वक्रमर्दकं तैलगंडमालायांभावप्रकाशादौमसिद्धं

५५

गगुंजादितैलंबोवादितैलमपयांचचंदनादितैलं ग्रंथौ हरिद्रादिलेपश्च ॥ योगतरंगिरायांतुंवितैलगंडमा
लायां ॥ निर्गुडितैलगंडमालाकंडुरोरसश्चयोगतरंगिरायां ॥ तिकात्वावुफलेपकेसमाहमुषितंजलं
॥ मधवागलगंडघ्नयानात्पथानुसेवितां ॥ सूर्यावर्तरसोनाभ्यांगलगंडोपनाहनेः ॥ सफोटास्त्रावैसमंया
तिगलगंडोतशंसयः ॥ कोशातकीनांस्वरसेननस्यंतुंयास्तुवापिप्पलिसंयुतेन ॥ तैलेनचारिषुभवे
नकुर्याद्वचोपकुल्येसहमाक्षिकेन ॥ इतिगंडमालाऽपचीमंथ्यर्बुदचिकित्सा ॥ अथस्त्रीपदो ॥ लंघनाले
पनखेदरेचनैरक्तमोक्षरौः ॥ प्रायःश्लेष्महरैरुस्मेःश्लीपदंसमुपाचरेत् ॥ सिद्धार्थसोभंजनदेवदारुविश्वो
षधैर्मूत्रयुतैःप्रलियेत् ॥ पुनर्चवत्नागरसर्षपानांकल्केनवाकांजिकमिश्रितेन ॥ श्लीपदमितिशेषः ॥
धतूरेरुनिर्गुडिवर्षाभृशिसर्षपैः ॥ प्रलेपःश्लीपदं हंतिचिरोत्थमपिदारुणं ॥ गंधर्वतैलभृष्टांहरि
तकीगोजलेनयःपिवति ॥ श्लीपदबंधनमुक्तोभवत्पसौसमरात्रेण ॥ योगतरंगिसप्पा ॥ वृद्धदारकचू
र्णपिप्पल्मधंचूर्णं ॥ कृष्णाधामोदकःसुरेस्वरघृतंविटंगाघतैलंप्रसिद्धं ॥ धतूरकस्यविजानिपिप्पलीव

20

वे.र.
५६

ईमानवत् शितोदकेन पीतानि श्लेष्मी पदं घृतिदारुणी ॥ रजनी गुडसंयुक्तं गोमूत्रेण पिवेत्रः ॥ वर्षास्यं श्लेष्मी
पदं हंति दद्रुकुष्ठं विशेषतः ॥ वर्षाभूत्रिफलाचूर्णं पिप्पल्या सह योजितं ॥ सक्षौद्रं विलिहेत्ते हं चिरात्स्यं श्लेष्मी
पदं जयेत् ॥ इति श्लेष्मी पदचिकित्सा ॥ अथ विद्रव्यं ॥ जलोकापातनं सप्तं सर्वस्मिन्नपि विद्रव्यं ॥ मृदुर्विरको
लघुत्वं स्रवः पित्तोत्तरं विना ॥ अपक्वे विद्रव्यं पुंजाद्वारा शोथवदौषधं ॥ वातघ्नमूलकं रक्तवसाते ल
घुतात्विनैः सुखोष्णो च हृल्लेपः प्रयोज्यो वातविद्रव्यं ॥ यवगोधूमसुद्रेण पिष्टे राज्येन लेपयेत् ॥ विली
यते क्षणो नैव स्रविपक्वस्तु विद्रधिः ॥ ऐति कं विद्रधिं वैधः प्रदिष्टात्सर्पिषा युतेः ॥ पयशोशीरमधुकैश्च
दने दुग्धपेषितैः ॥ पयशाक्षीरकाकोस्तीतदभावेऽश्वगंधाग्राह्या ॥ विद्रव्यैः कुशतः कुर्याद्रक्तागंतुनि
मित्तयोः रक्तचंदनमंदिष्टानि शामधुकैरैकैः ॥ क्षीरेण विद्रव्यैर्लेपो रक्तागंतुनिमित्तके ॥ इष्टिकीमि
कतालोहोसकृत्तुष्यां शुभिः ॥ मूत्रपिष्टेण सततं स्रवयेत् श्लेष्मविद्रव्यं ॥ सोभां जनकनिर्घृहो हिंयु
संधवसंयुतः ॥ हंत्सं तं विद्रधिं शीघ्रं प्रातः प्रातर्निषेवितः ॥ शिशुमूलं जले धोते पिष्टं वस्त्रेण गालयेत् ॥

र.
५६

15

10

5

तद्रसं मधुना पीत्वा हंत्सं तं विद्रधिं नरः ॥ कासीसं संधवशिलाजतुहिं गुचूर्णमिश्रिकृतो वरुणावल्क
लजः कषायः ॥ आभ्यंतरोत्थितमपक्वमजिप्रमारां नृणामयं जयति विद्रधिमुग्रशोफं ॥ इति वरु
णावल्कः ॥ इति विद्रधिचिकित्सा ॥ आदौ विम्लापनं कुर्याद्वितीयमवसेचनं ॥ तृतीयमुपनाहं च चतुर्थी
पाठनक्रिया ॥ पंचमं शोधनं कुर्यात्पुष्टं रोपणमिष्यते ॥ एते क्रमावरो प्रोक्ताः सप्तपंचैकतापहं ॥ बीज
पूरजगहिंसा देवदारुमहौषधं ॥ रास्नामिमंथलेपो यं वातशोथचिनाशनः ॥ मधुकं चंदनं दूर्वा नलमूलं
चपग्रकं ॥ शुशिरं बालकं पमं लेयो यं पित्तशोथहा ॥ त्र्यग्रोधोदुं वराश्च स्रक्षवेत सवल्कलैः समर्पिकैः
प्रदेहः स्याच्छेथे पित्तसमुद्भवे ॥ आगंतुजे रक्तजे च लेपण्योति पूजितः कृष्णापुराणपिरायाकं शिशुत्वक
मिकतामिवा ॥ मूत्रपिष्टः सुषोष्णाय प्रलेपः श्लेष्मशोथहा ॥ नरात्रौ लेपनं दद्यादतं च पतितं तथा त्वप
रुषितं शुष्पमारां तत्रैव धारयेत् ॥ रुवावपि प्रलेपस्तु विधातव्यो विचक्षणे ॥ अपाकिशोथे गंभीरे रक्तपित्त
समुद्भवे ॥ शुष्पमारां सुपेक्षेत प्रदेहपीडनं प्रति ॥ नवापि मुखमालीयेते न दोषः प्रसिध्यते ॥ सतिलासात

0 ctns.

5

10

15

20

25

30

35

20

वे.र.
५७

सिबीजादध्यस्ताशक्तुपिंडिका। सकुष्ठाकिसवलवराशस्यादुपनाहने। एकतस्तक्रियाः सर्वाः रक्तमोक्ष
 रामिकतः। रक्तादिवेदनामूलं तच्चैत्रास्तितचापिरुक्। विवरीकटिस्पावेव्रणोचात्पतवेदने। सविधेचविशेष
 राजलोकाः भिः पदैरपि। शोथगोरुपनाहंतुदघादा। मविदग्धयोः। प्रशाम्यत्पविदाधानुविदग्धः पाकमेति
 च। पुनर्नवादाहृष्टं शिशुः सिद्धार्थेणवच। अम्लपिष्टः सुखोक्षो। यमलेयः सर्वशोथह। नमरास्पति
 यः शोथः प्रलेपादिविधानतः। द्रव्याणि पाचनियानिदघातत्रोपनाहने। अत्रचोसंद्रव्येवरास्पपाचनं
 भवति। अन्नः पूयेषुवक्त्रेषुतथैवात्सगवत्स्वपि। गतिमत्सुचरोगेषुभेदनं संप्रयुज्यते। रोगेवधनमाधे
 तुपथादेशं प्रमारातः। शास्त्रं विधायदोषास्तुलावयेत्कथितं यथा। बालवृद्धासहक्षीराभिरुगांघोषितम
 पिपुरोषुमर्मजातेषुभेदनद्रव्यलेपनं। चिरविलोमिकोदंतीचित्रकोहयमारकः। कपोतकंकटधाराणामूलं
 लेपनदारणं। हस्तिदन्तो जले पिष्टो विटुमात्रप्रलेपतः। अत्यर्थकठितेशोथकथितोभेदनः परः। पूयाभोन
 बुद्धारान्द्रात्ममगतानपि। यथोक्तैः पीडनद्रव्यैः समंतात्परिपीडयेत्। यवगोधूममाषाणांचूर्णानिचसमा

र.
५७

15

10

5

सताशुक्रमारासुपेक्षेतप्रलेपपीडनं प्रति। वरास्पत्विशुद्धस्यकार्यः शुद्धिकरः परः। पषेलनिवंपत्रोः
 त्वं सर्वत्रोवप्रयुज्यते। पंचमूलद्वयं वातेत्यग्रादिष्वपेक्षिके। आरग्वधादिको योज्यः कफजे सर्वकर्मसु।
 तिलसैधवयष्ट्यादूतं वयत्रनिशायुगेः त्वदघनयुतेः पिष्टैः प्रलेपो वराशोधनः निवंपत्रोभदलियो वरा
 शोधनरोपराः। पक्वास्त्रीकाभवोर्वीजैर्लेपः शोधनस्तेपन्ताः। दाहपीडास्त्रकंडूतिहरः प्रसृपकारकः।
 निवंपत्रोभद्वोलेपः सपट्व्रंशशोधनः। वरास्त्रिशोधयेद्वर्त्यासूक्ष्मास्यात्संधिमर्मजात्। अयेतपृति
 मांसातांयांसस्थानामरोहतांकल्कस्तरोपरोदेयस्तिलजोमधुसंयुतः। कटुतैलसमंतीरं पाणिभ्यां मर्दये
 दटं। पंचशुक्तिमितं तस्मिन् रालाचूर्णंचतत्समं। खदिरं पलमातंचकंकुष्टंचपलाद्वकं। सार्द्धं कट्वयेतु
 त्वं मरिचंचतद्वर्कं क्षिमासम्पकुविनिर्मथ्य योज्यो मूलहरः परः। शोधनरोपराः सर्ववराणां तांतास्पातः
 परः। द्रविगलादिर्मूलहरः। प्रियंगुधातकीपुष्पयष्टीमधुजतनीच। सूक्ष्मचूर्णीकृतानिस्पृश्यान्पराव
 धूलतात्। यवचूर्णं समधुकंसतेलसहसर्पिषा। दद्यादालेपनं कोसं दाहशूलोपशान्तये। अर्कमूलं सो

0 Ctms.

5

10

15

20

25

30

3

20

वे.र.
५८

वंगस्तालघंकमितपृथक् **॥** समवसंयुतस्य स्पर्जसोऽस्य समाचरेत् **॥** धूपं नलिकया शुद्धो ब्रणो भवति सर्व
था **॥** रंगकंकुष्टकंपिल्लसमंसर्पिविमिश्रीतं नाडी ब्रणो दोलेयोऽयं युक्त्यातीव गुणप्रहः **॥** चूर्णकंकुष्टकंपिल्ल
रजसश्चावधूलनं **॥** मस्तकी ठंकया न हतदाडिमत्वकुसमन्वितं **॥** ब्रणो शुष्कं करोत्येतद्बधूलनमंजसा **॥**
तुल्यपटंकराकंपिल्लकंकुष्टरंगनागज **॥** मरिचंसर्पिषा चूर्णकंकुष्टब्रणानिष्टुदनं **॥** रसगंधकयोश्चूर्णितस्य
संमूर्देशं खकां सर्वतुल्यतुल्यकंपिल्ल किंचित्तुल्यसमन्वितं **॥** सर्वसंमेलयेद्वा घृतं सर्वचतुर्मुखां पितुस्तुतं प्रद
संयुष्टब्रणविशोधनैः **॥** नाडी ब्रणहरे चैव सर्वब्रणानिष्टुदनं **॥** इति शोधनो मलहरः स्वर्जिका च यवक्षारः
कंपिल्लचमेहं दिक **॥** टंकरां श्वेतखदिरस्तस्य संवृण्ये गोघृतैः **॥** मर्दयेत्प्रहृष्टं ब्रणशोधनरोपणं **॥** अथ
बुधशरीरिवृहस्पतये पुनः पुनः जापमानानां ब्रणशोथानां चिकित्सा **॥** विडंगत्रिफलाव्योषचूर्णगुग्गुल
नासमं **॥** सर्पिषा वटिकां वृत्वा खादेद्वा हितभोजनः दुष्टब्रणापचिमेहकुष्ठनाडीविशोधनं **॥** विडंगादिगुग्गुलुः **॥**
॥ अमृतापटोलमूलत्रिकटुत्रिफलाकिमिद्रानां **॥** समभागानां चूर्णकृत्वा ततुल्यगुग्गुलुर्बोजः **॥** प्रतिवास

15

10

5

रमेकैकां गुष्टिकां खादेदथाक्षपरिमाणं **॥** जेतुं ब्रणवातासृग्मुल्मोदरपांडुशोथादीन् **॥** इत्यमृताद्योगुग्गु
लुः **॥** जातिनिवपटोलपत्रकटुकादीनि शासारी वामं जिघ्राभयसिकथतुल्यमधुकेतकाद्वीजैः समैः
सर्पिसिद्धमनेन सूक्ष्मवदनाममीश्रिताः स्वाविणोर्गंभीराः सहजो ब्रणाः सगतिकाः शुद्धांतिरोहंति च **॥**
जातीनिवपटोलपत्राणां स्वरसस्तेलात्सर्पिषो वा **॥** चतुर्गुणोदयः कटुकादीनां कल्क इति विवेकः **॥** इति जा
स्यादिघृतं तैलं वा **॥** करंजारिष्टं निर्गुडीलेपो हंन्याद्राकमीन् **॥** लसुनस्याथ वलेपो हिंनुनिवक्तो यव **॥** अ
थ ब्रणो भोजनं **॥** जीरांशाल्योदनं स्त्रिधमल्यमुसंद्रवोत्तरं **॥** भुंजानो जंगले समीपैः शीघ्रं ब्रणमपोहति
तंदुलीयकवास्तकजीवंती सुनिषस्रकैः **॥** वालमूलकवार्त्ताकपटोलैः कारवेष्ट्रकैः **॥** अम्लंदधिवशाकं च मा
समानुपमोदकैः **॥** क्षीरं गुरुं शिवाचानि ब्रणानः परिवर्जयेत् **॥** ब्रणोश्च यथुरायासात् सचरणश्च जाग
रात् **॥** तोचरुक्वदिवा स्वापात्ताश्च पृक्तश्च मेथुनात् **॥** इति ब्रणशोथब्रणचिकित्सा **॥** अथ सद्यो ब्रणो **॥** बु
द्ध्या गतु ब्रणो वैधो घृतक्षोद्रसर्पान्वितं **॥** शीतां क्रियां चरेदाशुरक्तपित्तोऽस्मना शिनी **॥** कुक्षे सद्यो ब्रणो युज्या

20

वै.र.
५६

दुर्द्धवाधश्चोचनं ॥ लंघनं च वलं ज्ञात्वा भोजनवासमोक्षणं ॥ घृष्टे विदलिते चैव सुतरां मिष्यते विधिः ॥ त
 योरल्पं स्रवत्यस्त्रपाकस्तेनाशुजायते ॥ छिन्ने भिन्नतया विद्वेक्षते वा सुगतिस्त्वित् ॥ रक्तक्षयात्तत्र रुजः करोति
 यवतो मृशं ॥ स्नेहपानपरिषेकलेपस्वेदोयनादनं ॥ कुर्वीत स्नेहवस्तिचमारुतघ्नौषधैः शृतैः ॥ खड्गादि
 छिन्नगात्रस्य तत्कालपूरितो व्रणाः ॥ गंगेरुकी मूलैरसेः सद्यः स्याद्भुतवेदनः पदे सत्रेण संसीच्य निर्वी
 तं भवतस्थितः ॥ क्लिन्नाय वाजिमूत्रेणारवरमूत्रेण वा सनैः ॥ लोविकारचपित्वानुसमितायाः कवोस्मया
 ॥ तया संस्वेदयेत्सद्यो व्रणं व्रणवी शारदः ॥ मुहुर्मुहुर्यथा दुःखं न प्राप्नोति व्रणानरः ॥ अथ वा दीप्य लवण
 पोष्ट्या स्वेदयेत्शुकुः ॥ संतप्रयातमलो हपात्रसंयोगतः क्रमात् ॥ दुर्धरं कंस्थितं वापि मृग्यलाद्यादि
 भिर्हरितं ॥ सद्यश्च तं व्रणं वेद्यः स मूलं परिषेचयेत् ॥ यष्टी मधुकमिश्रेणानातिशीतित सपिषा ॥ कषाय
 मधुराः शीताः क्रियाः सर्वास्तयोजयेत् ॥ सद्यो व्रणानां सप्ताहात्पश्चात्पूर्वोक्तिमावरेत् ॥ चिकित्सितं तु त
 त्सर्वसामान्यव्रणात्तान् ॥ अमाशयस्य रुधिरविदध्याद्दमनेनरः ॥ पक्काशयस्येकायं च विरेचनमसं

१०
५६

15

10

७

शयः ॥ कायो वंशत्वगोरं उखदंष्ट्राश्च मिदाकृतः हिं गुप्ते धवसंयुक्तः कोष्ठस्यः श्रावयेत्सुक ॥ यवकोल
 कुलत्पातांति स्नेहेन सेनच ॥ मुंजीतां च यवागंवापिवेत्संधवसंयुतं ॥ शस्त्रक्षते दसनचर्वितवाणपंखा
 मूलोदवं विनिदधीतरसं प्रयत्नात् ॥ तस्मिन् पुरीषमथ वामहीवी सुतस्य माउ-निसृते भसृणचूर्णितमा
 शुद्धघात ॥ अथामिदं च विकित्सा ॥ सुष्टु स्यात्प्रतपनं कार्यमुस्मेतथोषधं ॥ शीतामुष्मां च ददंश्चैक्रियां
 कुर्यात्ततः पुनः ॥ घृतालेपमसंकांस्तु शीतानेवास्पकारयेदथवादेकेः ॥ मधूच्छिष्टं समधुकं लोघ्नं सर्जरसं त
 थाः ॥ मंजिष्ठा चंदनं सर्वापि घृतासपिषा चयेत् ॥ सर्वेषां मिदं धाना मेतद्रोपणमुत्तमं ॥ सिकथकाधं घृतं ॥
 सुधां पुरातनीं दग्धां वारिणापारयेषितं ॥ लेपनं ते तदधस्य स्फोटयाधिविनाशनं ॥ तिलतेतं पक्वदधार
 तस्त्रेपनं निश्चितं ॥ अमिदं धात्राणारोहं याति दुःखप्रशाम्यति ॥ जीरकपक्वपश्चात्सिक्त्वा कसज्जरसमि
 श्रितं हरति ॥ घृतमभ्यंगात्पावकदधजं दुःखं क्षीणाद्भुतं ॥ वाते स्त्रमसृते उष्टं मरणस्य ग्रंथितं व्रणं कुर्यात्सदाहं
 कडूद्यव्रणग्रंथिस्तु त्वस्मृतः ॥ कं पिष्ट्वा कं विडंगानित्वचंदायाः तथैव च ॥ पिष्ट्वा तेलपचवत्तु व्रणग्रंथिहरणं

0 ctms.

5

10

15

20

25

30

3

20

वै.१.
६०

रं॥ इति ब्रह्मणोऽनुष्मिदं ध्वजं विकित्सा॥ अथ भस्माधिकारः॥ भस्मानुपाचरेद्दीप्तान्ते काले पतनं धनैः॥ शी-
तले रविविधैः प्रयोगैश्च समीरितैः॥ तत्रातिशयित्वे वंधे संधिस्थे र्वेन जायते॥ गाढेनापि त्वादीनां शोचो-
रुक्पाक एव च॥ तस्मात्साधारणं वंधं भस्मे संशतित द्विदः॥ आदौ भस्मं विदित्वा तु सिंचयेत्शीतलां वुना॥ पकेना-
लेपनं कार्यं वंधनं च कुशलितं॥ भस्मे लेपाय मंजिष्ठा मधुकं चोपेक्षितं॥ शतघृतघृतोन्मिश्रं शालिपिष्टं च
लेपनं॥ सघृतं चास्थि संहारं लाक्षा गोधूम मर्जुना॥ इति भस्मे लेपः॥ संधि भस्मे स्त्रिंशं भस्मे पिवेत् क्षीरं वा वायु-
नः॥ लाक्षास्थि संहारं ककुभास्वगंधाश्चूर्णीकृतानां गवलापुरश्च॥ संभुममुक्तास्थिरुजान्निहत्यादंगानि
कुर्यात्कुलिशोपमानि॥ इषद्विदग्धगोधूमे चूर्णीयितं समाक्षिकं॥ करि संधीषु भस्मे पुभस्मे च छिषु पुजितं॥
धात्रीमिदं तिलैर्लेपः पिष्टैर्बुभरेव च॥ अस्थिभंगे संधि भस्मे घृताक्तेति प्रपूजितः॥ नृमधुसमं स्यूय वीक्ष्मली-
टं क्षौद्रेण मात्रया बुद्ध्या अस्थिना युशिरं संध्याशय भस्मानि संधयति॥ मांसं मांसं सरसः क्षीरं सविषं च॥ कल्पा-
यजः॥ घृहं चान्नपातं च देयं भस्मा यजानता॥ लवणं कटुकं क्षारं साप्तं मेथुनमातपं॥ व्याघ्रं वने सवेत भस्मा

सम.
६०

15

10

5

रुक्षात्रमेव च॥ बालानां तरुणानां च भस्मानुपाशु भवंति वै॥ शांतिं न तु वृद्धानां रुमानां च विशेषतः॥ इति
भस्म विकित्सा॥ नाडीनां गतिमन्विष्य शस्त्रेण कृष्य कर्मवित॥ सर्वं ब्रह्म क्रमं कुर्यात् शोधनारोपणादिकं॥ मुष्ट-
कं उविदसीभिर्वर्तित्वा प्रलेपयेत्॥ एष सर्वशरीरच्छांतादीह न्यात्प्रयोगराट्॥ आरग्वधनिशाकालाचूर्णा-
द्याक्षौद्रं संपुतामूत्रवर्जितं रोगो ज्ञाशो धिनी गतिना शिनी॥ नाद्याः शस्त्रेणो वदन्तं बृहन्कृत्वा प्रवेशयेत्
॥ कुशलो वस्तिविधिनलेन जात्यादिमाधितं॥ एवमन्यच्च यत्तैलं घृतं वारं वारं संतथा॥ नाद्या अभ्यंतरे वैद्यो-
लघुहस्तः प्रवेशयेत्॥ गुगुलुत्रिफलाद्यौषैः समांशैरुज्ययोजितं॥ अक्षप्रमाणां गुटिकां खादेत् शीतं वुना-
नरः॥ नादिदुष्टं ब्रह्मणोऽनुष्मिदं ध्वजं विकित्सा॥ अथ भस्माधिकारः॥ भस्मानुपाचरेद्दीप्तान्ते काले पतनं धनैः॥ शी-
तले रविविधैः प्रयोगैश्च समीरितैः॥ तत्रातिशयित्वे वंधे संधिस्थे र्वेन जायते॥ गाढेनापि त्वादीनां शोचो-
रुक्पाक एव च॥ तस्मात्साधारणं वंधं भस्मे संशतित द्विदः॥ आदौ भस्मं विदित्वा तु सिंचयेत्शीतलां वुना॥ पकेना-
लेपनं कार्यं वंधनं च कुशलितं॥ भस्मे लेपाय मंजिष्ठा मधुकं चोपेक्षितं॥ शतघृतघृतोन्मिश्रं शालिपिष्टं च
लेपनं॥ सघृतं चास्थि संहारं लाक्षा गोधूम मर्जुना॥ इति भस्मे लेपः॥ संधि भस्मे स्त्रिंशं भस्मे पिवेत् क्षीरं वा वायु-
नः॥ लाक्षास्थि संहारं ककुभास्वगंधाश्चूर्णीकृतानां गवलापुरश्च॥ संभुममुक्तास्थिरुजान्निहत्यादंगानि
कुर्यात्कुलिशोपमानि॥ इषद्विदग्धगोधूमे चूर्णीयितं समाक्षिकं॥ करि संधीषु भस्मे पुभस्मे च छिषु पुजितं॥
धात्रीमिदं तिलैर्लेपः पिष्टैर्बुभरेव च॥ अस्थिभंगे संधि भस्मे घृताक्तेति प्रपूजितः॥ नृमधुसमं स्यूय वीक्ष्मली-
टं क्षौद्रेण मात्रया बुद्ध्या अस्थिना युशिरं संध्याशय भस्मानि संधयति॥ मांसं मांसं सरसः क्षीरं सविषं च॥ कल्पा-
यजः॥ घृहं चान्नपातं च देयं भस्मा यजानता॥ लवणं कटुकं क्षारं साप्तं मेथुनमातपं॥ व्याघ्रं वने सवेत भस्मा

0 ctns.

5

10

15

20

25

30

35

20

वै.र.
६१

भेषजं सैधवंतकसंपिष्टं लेपाद्वेति भगंदरं सांजनं हरिद्रेद्वे मंजिष्ठा निवपल्लवाः ॥ तद्वृत्ते जेवती दंती क
ल्कोता डीव्रणापहः ॥ खरुधिरसमेतं भूलतायाः शरीरं दधदिसहितमस्य सारमेयस्य पिष्टं ॥ भवति स
मुपलेपादाशुभागेदरीणामपि विषमतराणामापदानाशहेतुः ॥ त्रिफलासंयुक्तं विडालास्थिप्रलेपनं
॥ भगंदरं निहंसाशुदुष्टव्रणाहरं परं ॥ विडालास्थिभवं भस्मस्त्रिभस्माथवायमे ॥ पात्रेणो मर्पिषा घृष्टा
व्रणोत्पन्नमाचरेत् ॥ एतद्भगंदरे दुष्टव्रणोत्पस्मिन् शस्यते ॥ त्रिफलापुरकस्मानं त्रिपः चैकांशो योजि
ताभुटिकाशोथनुत्माशो भगंदरविनाशिनी ॥ नवकार्षिको गुग्गुलुः ॥ समर्विशतिगुग्गुलुश्चात्रहितः
॥ शाबूकं भक्षयेत्सं प्रकारे व्यंजनादिभिः ॥ अजीर्णावजीर्णो स न मुच्यते तु भगंदरात् ॥ रसेंद्रभागहित
यं स्नेहं चतुर्गुणं ॥ काकजंधारसैर्मर्द्यं खल्वेदिवसंपंचकं ॥ तं म्रसंयुटके रुद्ध्वा सच्छिद्रे हंडिकांतरे ॥ नि
वेश्य वालुकादत्वा देयो म्रिः प्रहराष्टकं ॥ स्वागशीतं समुधृत्य मधुं ठंकरा संयुतं ॥ धमेत्सूत्रागतं तत्तद्वध
वभ्रमतीतारवत् ॥ रूपराजसौघेष भगंदरकुलांतकः ॥ वल्लमात्रममुलीद्वामधुना सह पथ्यमुक्

राम०
६१

10

5

॥ त्रिफलायाः पिवेत कायं पश्चात्पथ्यं हितं चरेत् ॥ मुक्तः स्वल्पे र्होभिः स्याद्भगंदरमहागदात् ॥ इति रूप
संज्ञाः ॥ व्यायामं मैथुनं युद्धं पृथ्यानं गृह्णीत ॥ रुढव्रणोपि यत्नेन वर्जयेद्दुसरंतरः ॥ इति भगंदरविक्रिस्ता
॥ अथोपदेशः ॥ उपदेशेषु सर्वेषु स्निग्धस्त्रिपदे हितः ॥ मधुमध्ये शिरां विधेत्पातयेद्वा जलौकसः ॥ सद्यो नि
हेतदोषस्य रुक्शो थावुपशस्यतः ॥ पाको निवार्यो यत्नेन सिस्रक्षपकरश्च यत् ॥ वटप्ररोहार्जुनजंबुलोध्र
पथ्या हरिद्रा चितः प्रलेपः ॥ अथास्तथा शोफमपाकरोति सर्वोपदेशेषु ततो हितोयं ॥ पूगी फलं हरिद्रा च
श्लक्ष्णं पिष्ट्वा प्रलेपयेत् ॥ लिंगशोथ अथाकंडुनाशनं नास्त्यतः परं ॥ दहेत्कटाहे त्रिफलांतमसीम
धुसंयुता ॥ प्रलेपेनोपदेशस्य व्रणसंघः प्ररोहेपेत् ॥ पटोलनिवन्निफलाकिरातकायं पिवेद्वासदिरास
नभ्या ॥ सगुग्गुलुं वा त्रिफलायुतं वा सर्वोपदेशोपहरः प्रयोगः ॥ भृनिंवादिघृतं चात्रहितं ॥ घृतानियानि
प्रोक्तानि कुष्ठे नाडी व्रणो व्रणो ॥ उपदेशप्रयोगानि सेकाभ्यंजनभोजने ॥ पारदं गंधकं तालं सिंदूरं च मनःशिला
॥ तान्प्रपाते तु सघृते ताम्रनेव विमर्दयेत् ॥ घमेदिनेकं मृदितं एतत्कंडूपदेशजित् ॥ इति पारदो घंसर्पिः इति

वै. २.
६२

उपदेशाधिकारः ॥ अथ शुकदेवचिकित्साहितं च सर्पिषः पानं पथ्यं वापि विरेचनं ॥ हितः शोणितमोक्ष
श्च शुकरोगे सुदेहितं ॥ उपदेशाः क्रियाः सर्वाः प्रशस्ताः शुकदोषजे ॥ इति शुकदेवाधिकारः ॥ अथ कु
ष्ठाधिकारः ॥ वातोत्तेषु सर्पिर्वसनं श्लेष्मोत्तेषु कुष्ठेषु ॥ पिशोत्तेषु मोक्षोरक्तस्य विरेचनं चेष्टं ॥ पथ्याकरं
जमिद्वार्थनिशावल्मुजसैधवेः विरंगमहितैः पिष्टैर्लेपो मूत्रेण कुष्ठनुत् ॥ इति कुष्ठलेपः ॥ सोमराजी
भवं चूर्णं संगवे रसान्वितं ॥ उद्धर्तुमिदं हितं कुष्ठरोगं कृतास्पदं ॥ चित्रकं त्रिफलाव्योषमजाजीका
रवीवचा ॥ सैधवातिविषकुष्ठं च येन यावत् शक्यं ॥ विरंगान्यजमाद्यचमुस्ताचामरदारुच ॥ वंतोतानि
सर्वाणि तावन्मात्रं तु गुग्गुलुं ॥ संक्षुध्य सर्पिषा सांक्षुटिकां कारयेत् सिषुकं ॥ प्रातर्मोजनकाले च वादेद
प्रवलतया ॥ हंस्पष्टादशकुष्ठानि कृमीन् दुष्टव्रणानि च ॥ ग्रहाण्येषां विकारंश्च मुखामयगलग्रहान्
॥ यक्ष्मीमथ भयं च गुल्मे वापि नित्यं हति ॥ व्याधिरकोष्ठगतंश्चापि जयेद्विष्मुरिवासुरान् ॥ एकविं
शतिको गुग्गुलुः ॥ भावप्रकाशोक्तो मृतभस्त्रातकावले होमहाभस्त्रातकश्चात्र हितः ॥ हरिद्रायाः प

राम०
६२

लान्यष्टौ षट्पलं हविषस्तथा ॥ क्षीराढकेन संयुक्तं खंडसार्द्धकं पचेत् ॥ व्योषं त्रिजातकं चैव कृमिघ्नं
तद्वृतातया ॥ त्रिफलके सारं सुस्तं प्रत्येकं च पलं पलं ॥ संचूर्ण्य प्रक्षिपेत् तत्र स्निग्धभांडे निधापयेत् ॥
सप्तरात्रात्परं चैव पलमेकं तु भक्षयेत् ॥ कंडुविष्फोटदुर्गन्तरागं परमौषधं ॥ प्रतप्तकां चना
भासं देहं कुर्याच्च तान्यथा ॥ हरिद्राखंडः ॥ पिचुमंदफलं पुष्पं च कपत्रं मूलमेव च ॥ पंचैतानि सुसु
क्ष्माणि समचूर्णानि कारयेत् ॥ अष्टभागावशेषिणारखदिसप्तवारिणा ॥ भावयित्वा तु संयोज्य द्रव्या
रपेता निदापयेत् ॥ चित्रकोथविरंगानि व्याधिघातकशर्कराः भस्त्रातकहरीतकौ शुंघ्यामलक
गोक्षुरौ ॥ चक्रमर्दकवाकुच्योपि प्यलेपरिचंतिषा ॥ लोहचूर्णं समायुक्तं समभागं प्रमारातः ॥ भाव
ये भृंगरज्जेन पुनः शुष्कां न्कारयेत् ॥ निवार्द्धचूर्णमेतथा मेकि कृत्य निधापयेत् ॥ विरालपदमात्रं तु सर्पि
षापयमापि वा ॥ प्रातः प्रातर्निषेवेत खदिरासनवारिणा ॥ परिहारेन चात्रास्ति पंचनिवेचतिष्ठति ॥ मास
मात्रप्रयोगेण कुष्ठं हन्ति रसायनं ॥ त्वग्दोषनीलिकाव्यंगं तथैव तिलकालकं ॥ अष्टादशविधकुष्ठं सप्तचै

वमहाक्षयान् सर्वमाधिविनिर्मुक्तोजीविद्वर्षशतं शुखी ॥ इति पंचनिवचूर्णं ॥ मंत्रिष्ठात्रिफलातिक्ताव
चादारुतिशामृता ॥ तिवधैवांकृतः काथः सर्वकुष्ठानिनाशयेत् ॥ लघुमंत्रिष्ठादिः भावप्रकाशोक्तो
वृहन्मंत्रिष्ठादिक्ताथोमरिचादिनैलेचहिते ॥ जंभीरद्रवमधेतुप्रच्छाल्यनटमंडनं ॥ दशंशुटंकरांदत्वा
खंडशः परिमेलयेत् ॥ चतुर्गुणो गटपटेतिवधप्रहरद्वयं ॥ दोलायंत्रेण संखेयं मदीपप्रमितेनले ॥ चूर्ण
तोयेकांजिकेचकुष्मांडां बुनितैलेके ॥ त्रिफलाबुनिततपश्चात्स्थालयित्वा म्लवारिभिः ॥ ततः पलाशत्व
ग्धारिपिष्टं घर्मेप्रशोषयेत् ॥ तं गोलकं शरावाभ्यां संपुटीकृत्य यत्नतः ॥ खाते गजार्थे पक्वानुखांगशीतं
समुद्धरेत् ॥ अजादुग्धैः पुनः पिष्टाशोषयेद्गोलकीकृतं ॥ आढकं भस्मपालाशं हंडिकायां दृढं क्षियेत्
॥ सम्पकुसुधायाः कुडवंदत्वा संप्रविचक्षणा ॥ स्यापयेद्गोलकं तत्र पुनश्चूर्णं च भस्मच ॥ यथा धूमो
वह्निर्वाति ततथा मुद्रयेच्चतां ॥ द्वाविंशत्प्रहरान् वह्निं भक्तवद्वापयेत्तथा ॥ खांगशीतं समुद्धृत्य संचूर्ण्य
नटमंडनं हिमकुंदप्रतिकाशं निर्धूमं कृष्णवर्त्मनि ॥ रक्तिकास्पप्रदातया पुराणा गुरुर्योगतः ॥ पथ्यं

राम०
६३

चचराकस्योक्तं षष्ठिकाकोट्योदत्तं ॥ एकविंशदिनं यावत्तवरणम्लो विवर्जयेत् ॥ अष्टादशानिकुष्ठानि
वातरक्तं चोद्धतं ॥ फिरंगदेशं जंभीरं दुस्तरं च व्यपोहति ॥ इति हरितालमारुतं ॥ पारदं गंधकं शुद्धं हरिता
लं मनः शिलां ॥ वज्राजं धूमसिंदूरं तथा च रजनीद्वयं ॥ नवकर्षाणि चैतानि सोमराजी द्वीकार्षिकी ॥
घृतेन लेपयेच्चूर्णमातये संस्क्रुतो मवेत् ॥ यामैकं यामं पुग्मं वाततः स्नानं समाचरेत् ॥ कंठं दंडुकमि
द्वं अहादेव विनाशयेत् ॥ पुनर्नवायाः खरसेतालकं तद्विमर्दयेत् ॥ दिनमेकं ततस्तन्मृगमिते स
ति ॥ कुर्वीत चक्रिकं तांतुशोषयेत्सम्यगन्तये ॥ पुनर्नवासमस्तो गक्षारेः स्थाली गलावधि ॥ पूरयेच्च
ततः क्षारं दृढयेत्पारुतेन हि ॥ क्षारस्योपरितो दध्ना तालकस्य तु चक्रिकां ॥ तत आष्टादनं दत्वा मुद्रां कृ
त्वा विशोषयेत् ॥ स्थालीचुल्ल्यां तिधाया निममं दं चालयेद्भिषक् ॥ निरंतरमहोरात्रपंचकंतेन सिद्धति ॥
खांगशीतं समुद्धृत्य दत्वा पादसमुत्तमं ॥ तालकेश्वरनामोयं भुक्तो गुजामितोरसः ॥ गुरुर्यादिकषोपेणा
गदातेनान्वितं शयेत् ॥ अष्टादशानिकुष्ठानि वातरक्तं चोद्धतं ॥ फिरंगदेशं जंभीरं दुस्तरं च व्यपोहति ॥

20

वै. र.
६४

एतद्भेषजमेवीतुलवणाल्लोविवर्जयेत् ॥ चाकंदुरसंवह्निमातपंदूरतस्पर्जेत् ॥ लवणानुपदित्यक्तुनशक्नोति
 कथंचन ॥ सतुसैधवमश्लीयान्मधुरोहिरसोहिमः ॥ इति तालकप्रयोगः ॥ मरिचं तु वृतामुस्तहरितालं म
 नूशिला ॥ देवदारुहरिद्रैद्वेमांसीकुष्ठं संवदने ॥ विशालांकरवीरं चक्षीरं मर्कसमुभ्यं ॥ गोमयस्परसंकु
 योत्प्रत्येकं कर्षयितुं ॥ विषस्यार्द्रपलं देयं तैलं प्रस्थमितं कटु ॥ पचेच्चतुर्गुणोत्तीरेगोमुत्रे द्विगुणोत्तया
 ॥ मरिचाद्यपि तैलमभ्यंगात्कुष्ठनाशनं ॥ एतस्याभ्यंगतः श्वत्रं विवर्णितस्तरागदभवेत् ॥ तैलमे
 तज्जयेत्कंदुयामां सिध्वा विचर्विकां ॥ पुंडरीकं तथा दंडुशुन्यतां नित्यसेवितां ॥ इति लघुमरिचाद्यतैलं ॥
 चित्रकगुं जोवल्गुजमलपूकल्कं प्रापिष्ठमिभमृत्रैर्लेपाद्द्विचित्रकं तिचिदहोभिश्चुरस्यमयितं ॥ पला
 शजटावलकलं संशोष्य भस्मकारयेत् ॥ तभस्मपंचविंशतिपलपरमितं तन्मध्ये प्रकुष्ठतालकं पं
 चविंशतिमाषपरिमितं षडशः कारयित्वा भस्मना सह मिश्रयेत् ॥ नूतनहृदिकायां दंडुयथा स्यादव
 रक्षयेत् ॥ हंरिकोपरिशरावदत्वा विनामुद्रां चुल्यां स्थापयेत् ॥ पामदशपर्यंतं हठाग्निना दाहयेत् ॥ सं

राम०
६४

15

10

5

मृगदंष्ट्रात्वावस्त्रपूतं कारयेत् ॥ तभस्मरक्तिकाद्वयं आदध्नी एकचूर्णमाषपरिमितं एकिकृत्य
 परीषसंडेन सह भक्षयेत् ॥ शीतलजलमनुपाययेत् ॥ पथ्यं चणकचूर्णं चणकरोटिकां भर्जितच
 णकं वादापयेत् ॥ मंडुलपर्यंतं ॥ बृहवातातयो वर्जयेत् ॥ अष्टादशकुष्ठं विविधवातशोणितविविध
 व्रणप्रमेहपिडकामवातव्याध्यादाननाशयेत् ॥ अनुभूतोयं प्रयोगः ॥ अथ विशिष्टानां कुष्ठानां वि
 कित्सा ॥ कुष्ठं मूलकवीजं प्रियंगवः शर्षपाजनी ॥ एतावल्के सरषष्टिं निहंति बृहवार्षिकं सिध्वा ॥ शिख
 रीरसेनपिष्टं मूलकविजं प्रलेपतः सिध्वा ॥ क्षारेण वा कदल्पारजनी मिश्रेण नाशयति ॥ दावी मूलक
 वीजानि तालकं सुरदाहच ॥ तां वूलपत्रं सर्वाणि कार्षिकारिणपृथक् पृथक् ॥ शंखचूर्णं तु शारां स्यात्सर्वा
 रापेकत्रवारिणा ॥ पेषयेत्तत्र लेपोयं सिध्वा नाशनाशः परः ॥ कर्षत्रयं च मरिचं गंधकं च पलार्द्रकं ॥ घृ
 तं सार्द्रपलं कोलन्यूतं मधुपलाष्टकं ॥ सर्वदिनाष्टकं भक्ष्यं कंडुर्नश्यति निश्चितं ॥ लोहभाजतपुमेन तु
 त्थपारदगंधकं ॥ क्रमेण बर्द्धयेत्सर्पिर्मिश्रकंडुविनाशनं ॥ रसगंधकयोः पिष्टीकुटुतैलमभ्यंगजेः ॥ द्वेः

0 ctns.

5

10

15

20

25

30

35

समर्धतलेपात्सर्वकुष्ठं विनश्यति **इति कुष्ठोलेपः** सलिलेत्वाप्ये शीतुर्किंचित्सेवधसंयुतः **ताम्रपा**
त्रेविनिर्घृष्टालेपाच्चर्मदलापहा सलिलेत्तु शुष्कानिघृष्टा धात्री फलानि च **कराभ्यां सुखमाप्नोति**
रश्मिदलान्वितः प्रपुत्राटस्परीजानि वा कुवी सध्यास्तिलाः **कुष्ठं निशाद्वयं मुस्तं पिष्ट्वा तत्रैराचेक**
तः प्रलेपादस्पनस्योतदु कंडविचर्विकाः पलाशभववीजानां पिष्टानां निंबुकडुवैः **लेपाच्चस्पतिड**
गदुश्चिरकालानुबंधिनी चैकैर्मर्दकसिंघृत्य रुक् सिद्धार्थजनेः कृतः **सविडुंगैरेयं लेयोदु मंडलसि**
धमत्तु यत्रागमारयधस्यायपेषदारनालकैः **लिपनाकुष्ठकिठिमदुसिधमहराणि वै** गुंजा फल
मिचुरोत्तलेपितः श्वेतकुष्ठकं **निहंत्येतन्नसंदेहः** पूर्वाचार्यमतं यथा **पारदं करं गंधं मूलकाडकं**
योडुवैः दितं मर्धयत्तत्रैपाद्यातिसिध्मारसातले **नारिकेलोदरेन संतंदलेपनीतां गतं** विपादिकां
जयेदेतल्लेपनं चिरकालजं पिवति चयः कटुतेलं गंधकं चूर्णं विलानुमानेन **रविकिरणोत्सुतसि**
दितं यामप्रमारांसः तदनुस्नातो विधिना क्षीराशीशीघ्रमालभते **शर्मशुवरांशरीरं स्मरसौंदर्यं**

राम०
६५

धिकं जतुः **दूर्वा दोषा कल्कलेपः** कंडूपा माविनाशनः **दद्रुकुमिहराः** शीतपित्तजित्परिकीर्तितः **तं**
इतं कोडवस्यायुहोत्वा सेट्काद्विकं भावयित्वा कंडूधेन श्याया शुष्कीकृतं तथा **खरमंजरिकाक्षारं**
चतुष्कर्षं विमिश्रितं अरस्यापलेकेनायसंघृष्यो गं विमर्दयेत् **तदोषधं समदीनात्राशयेदु मंडलं**
अलं चर्मदलं रक्तं चातपूर्वं नश्ये सिंदूरस्य पलं पिष्ट्वा द्विपलं जीरकस्य च **कटुतेलं पचेत्ताभ्यां इतं**
पामातिभुवेत् अर्कपत्रासैर्दोषा कल्कैस्तैलं पचेत्कटु **पामाविचर्विका कंडूनाशनं सुमिषगमतं** विभी
तकत्वडुलतयूजरातां क्राथेन पीतं शुडसंयुतेन अवल्लुजं वीजमपाकरोति **शुक्राणि कुष्ठारापि**
पुंडरीकं कुष्ठं वल्लुजं वीजं हरितालं तच्चतुर्थोऽं **मनः** शिखातालकाद्वा गुंजा फलमग्निमूलं च
सूत्रेण गंधं पिष्टं सवरांताकारं श्वित्रे तत्पटं कसयोर्भाजो द्विभागसि मराजिका **भृंगराजरसेनै**
वभावयेदित्सप्तकं श्वित्रेलेपः प्रशस्तो यमनुभूतो भिषग्वरैः **नीचरो मनखो नित्यं नित्यमौषधत**
त्परः योषित्वा समुखावर्जिकुष्टी कुष्ठं ययोहति **इति कुष्ठाधिकारः** अथ शीतपित्तजिह्वधिकारः **शीतपि**

वै. ५.
६६

तेतुवमनपटोलारिष्टवासकैः। त्रिफलापुरकृष्णाभिर्वैकश्वप्रशस्यते। यः सर्पिर्मेधवाभ्यक्तदेहश्चर
क्तकं वशी। शयीततस्यशास्यतिशीतपित्तादयोगदाः। अभ्यज्य कटुतेलेन सिंचेदुमिनवरिराग। त्रिफला
समधुचाः घादुदृष्टीतिप्रशांतये। सगुंडीप्यकं यस्तु किंचिक्कटकतेलकं। भक्षयेत्तस्यनशंतिशोदहः
कोठसंज्ञकाः। शृतगेरिकसिधूस्यकुसुमकुसुमैः समैः। उद्धर्तनं प्रसैसतिकोठोदृष्टिनाशने। आर्द्रकस्यरसः
येपः पुराणगुडसंयुक्तः शीतपित्तापहः। श्रेष्ठो वैद्विमांघविनाशनः। सिद्धार्थरजनीकल्के प्रपुत्राटतिलैः सह
कटुतेलेन समिश्रयेत्तुद्धर्तनं हिर्ज। भर्तिववासाकडकापटोलफलत्रिकाचंदननिंबसिद्धः। विसर्पदाहज्व
रवक्त्रशोषविस्फोटहृत्सावमिनुकषायः। उद्धर्तनैः सितपित्ते गोमूत्रं भस्मना जतौ। केवलं लशुनं वा यत्रि
फलां मधुसंयुतां। क्षिप्रं नश्यति समाह दुदृष्टः। प्राशनेन च। अष्टजो मोक्षरां कार्यकुष्टोक्तं चक्रमं चरेत्
। शस्त्रमूलकपूषेण कौलस्येन रसेन वा। भोजनं सर्वदा कार्यं लावति तिरजेन वा। जवानी गुडसंयुक्ता
भस्मसूतो द्विवल्लकः। शीतपित्तं निहंत्य शुकटुतेलस्य मर्दनं। आर्द्रकं प्रस्थमेकं स्याद्गोघृतं कुडवद

राम०
६६

यं। गोदुग्धं प्रस्थपुगलंतदृष्टीशर्करामता। पिप्पली पिप्पली मूलं मरीचं विप्रमेषजं। चित्रकं च
विडंगं च मुस्तकं नागकेशरं। त्कोला पत्रकं चूर्णं प्रत्येकं पलमात्रकं। विधाय याकं वि। विधिवत्खा
देदे तत्पले निमित्तं। उदं माडिकं खंडाखं प्रातर्भुक्तं अपोहति। शीतपित्तमुदहं च कोठमुत्कोठमेव च।
निंबचूर्णमा मलकीचूर्णमाषत्रयं त्रयं। गोघृतं माषयुगलं मिश्रितं खादयेत्पुनः। दुग्धोदनं चरेत्पय
मिति चात्र प्रयोजयेत्। इति आर्द्रकखंडः। इति शीतपित्ताधिकारः। अथाम्लपित्ताधिकारः। अम्ल
पित्तं तु वमनपटोलारिष्टवासकैः। कारयेत्तदनक्षौद्रसिंधुयुक्तैस्तोमिषकैः। विरेचनेन च चूर्णम
धुधात्रीफलद्रवैः। सम्प्रातर्विरिक्तस्य पुनिग्धस्यानुवासने। आस्थापनं चिरंत्य स्पंदयेत् दीषा
घपेक्षया। तिक्तभूषिष्ठमाहारं पाचनं च प्रयोजयेत्। यवगोधूमचराकमकुष्ठकमसूरकाः मुहु
टाकीयवाः पण्याः क्षीरचससितनकं। पुराणामलिलजानां सक्तुं समधुशर्करान्। घोलनपित्तास्त
पित्तातः पिवेत्तद्रेण शांतये। पूतीकरं जखगानि घृतभृष्टानि भक्षयेत्। विदग्धे भोजने कार्यं वमनं

20

वै. १.
६७

कोष्मवारिणाः अन्नं संभृष्टं तस्य सुखं निर्दयते यतः । ऊर्ध्वगं वमने विद्वानधोगरे च नैर्हरेत् । कृतवम
न विरेकस्य भिदोषोपशान्तिर्भवति यदि न कथि रक्तमोक्षोऽस्य पुत्र्या । द्राक्षापथ्यसमेकत्वात् योक्त
त्वां सितं क्षियेत् । संकुक्षाक्षद्वयमितां तत्पिंडी स्वयेदं भिषक् । तां स्वादेदं स्तपितां तोदृक्कं पृदहनापहं
तरामृष्टो भ्रममंदाग्निनाशिनी सामवातहं । द्राक्षादियुटी । व्योषवैलाभुस्तविः गंधत्रमखिलसम
मत्रलवंग । तद्वदपि सर्वद्विगुणितचूर्णासितासकलतुलितासमचूर्णा । प्रागशानं शाराद्वयभुक्तना
रिके रशीतलजलपुक्तं । नदनंतरमशानं करणीयं क्षीरसादियथाकमनीयं । जनयति तेजान् स्तवल्
वद्विहरति मलद्वयबंधसमृद्धिं । आमवातमतिमूलसमूहं आमूलपित्तमपि हरति दुष्टं । अविपत्तिह
राभिधमेतच्चूर्णं रोगविपत्तिहरं किल चूर्णं । कुटुवन्नारिकेरस्य सूक्ष्मदषदिपेषितं । शुभ्रसंडस्य कु
उंसर्वमेतच्चूर्णं रोगो । अलोडानारिकेरस्य जले मृद्वग्निना पचेत् । नारिकेरजलाभावे गव्ये पयश्चि न
त्यचेत् । धान्यकं पिप्पली मूलं चातुर्जातं विचूर्णीतं । प्रत्येकं टकमात्रं तु शीते तस्मिन् निक्षिप्येत् । प

राम०
६७

10

5

लमर्द्धस्तद्वोपि भक्षितः प्रत्यहं नरैः । नारिकेरकखंडोयं पुंस्तु निशक्न प्रदः । इति नारिकेरखंडः
। गुडपिप्पलियथाभिस्तत्त्वाभिर्मोक्षः देकृतः । पित्तश्लेष्महरः मोक्षो मंदाग्निं च नाशयेत् ।
द्राघो मोदकः । इत्यामूलपित्ताधिकारः । अथ विसर्प्याधिकारः । विरेकवमत्रालेपमेचनास्त्रविमोक्षणेऽप
चोद्यथा देवं विसर्प्यात्तद्विद्वद्भिः शिरीषयष्टीतचंदलेत्तामांसी हरिद्राद्वयकुष्ठवाले । लेपोदशंगः
घृतः प्रयोज्ये विसर्प्यकुष्ठज्वरशोथहरी । शतघृतघृतविमिश्रः कल्कस्तुष्टं चूकेऽप्यलेपेत् । बहुदा कलि
तमुच्चैरग्निविसर्प्यविनाशयति । न्यग्रोधपादो गुंदाचकदली गर्भरवच । एते ग्रंथि विसर्प्यघ्नो लियोधौतज
संयुतः शितघृतघृते निमिश्रि शिरीषत्वग्रजः कृतः लेपः शमयति क्षिप्रं विसर्प्यकर्दमाभिधं । कुष्ठामयस्फ
टमस्फुरिकोक्तिचिकित्सायाः शुद्धे द्विसर्प्यात् । जलोकापातनं शस्तवानुर्जातं वुसंचनं । प्रसेकाः परिषेका
श्च शस्यंते पंचकलेः । इति विसर्प्याधिकारः । अथ स्नायुचिकित्सा । स्नेहस्वेदप्रलेपादिकर्मकुर्याद्यथादि
ते । रामः सीतं तेषु येन पीते स्नायुकरोगानुत् । कुष्ठनागरशिग्रूणां कल्कः शुठी समन्वितनिहन्त्यास्ती पुतर

चै. २.
६८

जंलपेतः पाततोपिवधतूरकदलेः खेदस्तेलाम्भंगश्चस्पतेशो गीतंश्चावयेमदयः स्नायुकेशोयकारि
 राणी। अंगारसिद्धहंताकंतेलगमठसैधवैः संयुतं स्नायुकं हंतिमुखिवद्धं न संशयः सदाकांजिकसंसिद्धमेकैर
 पिवितशयति। तद्वद्वूलजंविजं पिष्टं हंतिप्रलेपनात्। गव्यं सर्पिस्त्रहं पित्वातिगुंडी। स्वरसंअहं। पिवेत्त्रा
 युक्रमत्पुत्रं हंत्पवश्यं न संशयः शिशुमूलदलेः पिष्टैः कांजिकेन ससैधवैः। लेपः स्नायुकरोगाणांशम
 नपरमुच्यते। विरूपनाथवामनकेपूतसूतकाटिके कियवर्द्धतः पाके फूटे पीराकरे विरूपनाथके आजा
 फुरै। अनेन साज्जेन स्नायुकस्य लेसमवारं पटिवा गुंडं भक्ष्यो प्रदातव्यं। अहिस्त्रामूलकत्केन तोयपि
 ष्टनयत्नतः। लेपात्संवधनस्तत्पुर्तः सरेत्रात्र संशयः। इति स्नायुकचिकित्सा। अथ विस्फोटे। विस्फोटे लं
 घनं कार्यं वमनं पथ्य भोजनं। यथा दोषवत्ले विक्षपयं जुषाच्च विरेचनं। जीरांशालिर्यवामुजामस्युरात्रा
 ठकी तथा। एतान् त्रानि विस्फोटे हितानि मुनयो ब्रुवन्। किरातित्तकारिष्टयद्याद्वा वुदप्यप्यटेः। पठो
 लवासकोशीरविफलाकोटजेः स्तुतं द्वादशांगंतरः पीत्वा विस्फोटे भयो विमुच्यते। विसर्प्योक्तो दशांगलेपो

राम०
६८

वातरक्तोक्तः केशोरकश्चात्र हितः। पुत्रं जीवस्य मज्जानं जले पिष्ट्वा प्रलेपयेत्। कालं विस्फोटकं सद्यो ह
 न्यात्सर्वं वेदनं। कक्षाग्रंथी शिरोग्रंथिको ग्रंथिं विनाशयेत्। अन्यच्च स्फोटकं तां ग्रंथुं जीवो विनाश
 येत्। इति स्फोटाधिकारः। अथ फिरेंगो हितं च सर्पिषः पातं पथ्यं चापि विरेचनं। हितः शोणितमोक्षश्च
 हितं च लघुभोजनं। सूतकंदरदंतुं कासीसंगंधकं समं। अथ घृष्योपदेशां क्षौते लेपः प्रशस्यते। अ
 लातांगारसिखिना खेदनं कार्यं ते बुधैः। समरात्रादयं योगः सुखितं कुरुते नरे। सूतकाद्यो लेपः शिशु
 एकोत्तरशतं धौतनवनीतप्रलेपनं। स तु स्य सिक्कमथ वा घृतं पक्वं निहंतितं। पलमाजिकटुते
 लेह्यक्षंसिकस्य च कर्षमेव पृथक्। कंथिह्नकविहरेजासिंदूरं स्फोरकं चैव। मुरदासं खंचेति पित्तलपा
 त्रविद्या चितं शिखिना। मंदेनाथो न्मेथ्य स्या। पाणिनो द्वे स तसिद्धे। सितवस्त्रो संलिप्य ब्रणोपरि स्याप
 येत्सम्यक्। क्षतमुपदेशं सर्वशूकदोषं फिरेंगजं हन्यात्। शस्त्रकृतं नखजातं वृत्तजमायुवरां शिखिजं
 दृष्ट्वा प्रत्ययमेतप्रकांशितं बालवोधाय। इति सलहरं। सेठकस्याष्टमो भागः। सिंदूरः सेठमात्रकं। गोस

20

वे.र.
६८

पिः सम्पगमर्धयश्चात्संलेपयेत्तनो॥ फिरंगिनां विदिवसात्कोद्रवोत्थपलालकेः॥ संवद्ववपुषां पप्पे
 उष्णोदननिषेविगां॥ वराविस्फोटकाः सर्वस्वयंसंश्रुष्यसर्वतः॥ पतत्पंगात्रसंदेहो गोपालकृतनिश्रुय
 :॥ रसनागोसमो शुद्धो सम्पकखत्वे विमर्दयेत्॥ गोधूमवत्कलविचाफलनिवदन्ततथा॥ आगारधूमसं
 मर्द्यतिवुफलस्येतनु॥ शाराद्वयेन गुटिकां वदिरंगोरकेक्षिपेत्॥ वस्त्रेणाद्याते तपश्चात्सम्पधूमं च पा
 ययेत्॥ समरात्रप्रयोगे सा सर्वविस्फोः नाशनः॥ क्षीरं सार्वपादने देयमेकविंशतिवासरात्॥ त्रिफला
 खादिरं सारं जातीपत्रं समं शकं॥ निःकायपक्षात्तयेदास्यधूमव्यापतिनाशनं॥ कालाजाजीचकं कुंठ
 टंकत्रयमितंष्टयक॥ उभयो सार्द्धगुणितं गुडं जीर्णं विनिक्षिपेत्॥ संचूर्णसर्वमेकत्र गुटीः पंचदशाचरे
 त॥ प्रातः सायं च भोक्तव्या गुटिका सप्तवासं रंगो धूमरोटिका सपिथुक्ता भक्ष्या तु केवला॥ फिरंगजनिताः स
 र्वोपद्रवायान्ति संक्षयं॥ नास्पनेन समो योगः फिरंगजनितादे॥ इति फिरंगजके शरीरसः॥ वसमायमि
 गुलं च वठं करां दशमाधिकं॥ आकारकरभं सिक्कं दशमांष्टयकंष्टयकं॥ प्रोक्तसिक्केन वटिका वदरीवी

राम०
६८

15

10

5

जसं त्रिभा॥ धूमपातापदेयैकप्रातर्वूलजाग्निना गोघृताक्तायवस्येवरोटिकाऽलवणाऽश्ने॥ फिरंगी
 राप्रदातव्याऽनिरांता वूलवीटकं॥ यस्तुवायु फिरंगार्तेः सनरः सुखभागभवेत्॥ चतुर्दशादिने रेवतात्रसं
 देहदरितः॥ सोमं ज्ञानमहातिं वजावुकारिष्टभृंगगट्ट॥ शरपुंखाकं टकारी काचनारत्नचासमा॥ एतेषां स
 त्वचो ग्रह्यास्समभागास्तथुक्ताः॥ मृतमष्टावशिष्टं तत्पलं हंति फिरंगकं॥ वातमंतर्गतं व्याधिसमरा
 त्रात्र संशयः॥ अनुपाने प्रयोक्तव्यं चूर्णं मूषरासंभवं॥ शाराग्निं गुलकं शारां कुतद्याः पवचूर्णकं॥ शा
 राद्वादशकं च ध्वावटी वंदरसन्निभा॥ वदरि मूलशिस्विनि प्रक्षिप्येका वंटी प्रगे॥ सायं धूमं गुदे दद्याद्
 त्रिसापि फिरंगकं॥ वातं न चात्र संदेहो नुर्निर्वीता श्रितस्पच॥ परित्यक्तपटोः समदिता द्वद्विगुणावधेः॥ इ
 ती गुलादिर्धूमो गुदे देयः॥ दरदं टंकमात्रं स्याद्यवचूर्णं त्रितो लकं टं करां कर्षमेकं चाष्टयेत त्रितयं क्षरा
 त॥ आवध्य वटिकां वारावदरि प्रमितं बुधः॥ तस्याधूमं प्रगे दद्यात्पातुं कोलाग्निना स्पतुः॥ आद्यादितं गि
 नः सायं गोदुग्धोदनसेवितः॥ चतुर्दशादेनाज्जोतोस्ता वूलखादिराशिनः॥ सोपि मुक्तो भवेद्रोग फिरंगानिल

0 ctms.

5

10

15

20

25

30

35

वे. १.
७०

तोदुतं गोधूमचूर्णसत्रीयविद्व्यात्सूक्ष्मकृपिका। तन्मध्येरसकर्पूरचतुर्गुणामितं क्षियेत। ततस्त
दुष्टिकां कुर्याद्यथा न स्यात्सोवहिः। लवंगसूक्ष्मचूर्णानतां वटीमवधूत्नेयेत्। दत्तं स्पर्शयथा न स्यात्तथात्ता
ममसागिलेत। तां वृत्तं भक्षयेत्पश्चात्तन्कास्तलवरां त्यजेत्। अममोतपमध्वातं विशेषात्स्त्रीनिषेवणं
किं रंगसंतको रोगः सर्वथा प्रशंस्यते। भक्षिते तेन विधिना मुखशोचनं विंदति। कर्पूररसः। अथ प्र
संगात्पारदोत्पन्नमुखपाकचिकित्सा। यं वल्ककषायेराजदण्डकारये भिषककल्कल। तेनैवोपशमं
याति मुखपाकं सुखरं। कार्श्यं वल्कक्षयेत्तस्मात्संगो वद्रेश्च मेदत। अस्थिशोषोस्त्रिवक्रत्वकिं रंगोप
श्वाश्चमी। वहिर्भवेत्साधोत्ततोतिरुपद्रवः। आभ्यन्तरस्तकष्टेन साध्यः स्यादपमामयः। इति
रंगविकारः। अथ मसूरिकाधिकारः। एलाहिगुरसोनैश्रुध्ययेत्तामसूरिकाः। क्रमयेत्तपतं तत्र जातः
शाम्यति ते लघु। इति मसूरिधूपनं। आर्द्रकं किंचापलाद्द्वज्जीरकं चैव खदिरं कर्षमात्रकम्। ज्वलेन पेष
यित्वा तु कवलं कारये भिषक। खरसं दद्यात् आर्द्रकं वापि भक्षयेत्। कफप्रकोपे घृघुरके कंठरोधे व

राम०
७०

सत्वरं। मसूरिकायां कुष्ठे काले पनादिक्रिया हिता। पित्तश्लेष्मविसेर्पिता क्रिया चात्र प्रशस्यते। ख
दिरत्रिफलारिष्टपेलासृतवासकैः। क्वाथोष्टभागोज्ञयति रोमांतिकमसूरिकाः वभाभ्यां हृतदोष
स्पविशुष्यति मसूरिकाः निर्विकापश्चाल्पपूयाः पच्यंते चाल्पवेदनाः। निवर्प्य टंकं याटा यटोत्तंक
टोरोहिणी। वासादुरालभधात्री सुशीरं चन्दनद्वयं। एष निवर्दिकः ख्यातः पीतः शर्करया न्वितः।
मसूरी सर्वजाहंति ज्वरं विषं संभवं। रुक्षिता प्रविशेद्यात् पुनस्तं वाहतो नयेत्। श्वेतचंदनकल्काद्यं
हिलमोदी भवद्रेवां पिवेत्तमसूरिकारं मेनैवं वा केवलं सं चंदनं वासको मुस्तगुरुचीद्राक्षया सह। एषा
शितकषायास्तु शीतला ज्वरनाशनाः तासां मध्ये यदा काश्चित्पाकगत्वा सवन्ति च। तत्रावधूत्नं कुर्याद्
नगो मय भक्षयेत्। निवसत्यत्र शाखाभिर्मक्षिकामपसारयेत्। तत्र च पठेत्। इति मसूरिकाशीतलाधिकारः।
अथ क्षुद्ररिगिषु। ऐतिकं स्पविमर्षं स्यात् चिकित्सा प्रकीर्तिता। तथैव भिषगो तां च चिकित्सेदिरिवेत्त्रिका
भिषक्यनसिकां पूर्वस्वेदयेदथ लेपयेत्। कल्केर्मनः शिलाकुष्ठनिशातालकदारुजैः। पक्वां विज्ञाय

वे. १.
७१

तांभित्वात्रावत्समुपाचरेत्। लोध्रधातुवचालेपस्तारुपपिउकायहः। तद्वद्वोरोचनायुक्तं मरिचमुपले-
पितं। सिद्धार्थकवचालोध्रसैधवैश्चप्रलेपनं। वमनं च निहंत्वा शुपिउकां योवतोभ्रवां। किं वलापयसापि
घ्रास्तीक्ष्णाः शाल्मलिकंठकाः। आलिप्तं ग्रहमेतेन भवेत्पद्मापमं मुखं। शिरावेधैः प्रलेपेष्टतयाभ्यं
गैरुपाचरेत्। व्यंगं च नीलिकां वापि न्यष्टं च तिलकालकं वदं कुरामसूराश्च प्रलेपाद्वांगनाशनाः मू-
र्दासं खहरिद्राभ्यां रक्तचंदनकैस्तथा। पेषयित्वा जलेनैव लेपं कुर्यात्ततो मुखे। मुखकार्श्यं शमयति नी-
लिब्यंगादिकं जयेत्। तंदुलीयत्पयामार्गं समूलं च समाहरेत्। दग्धाक्षरं प्रकुर्वीत पादांशं सर्जिकां क्षि-
पेत्। युक्तिचूर्णिततः क्षिप्वा वस्त्रपूतं समाचरेत्। स्तुरेण प्रच्छदं चालेपं कृत्वा प्रयत्नतः। मांसवृद्धिं रु-
रत्येषा चिरकालो भवन्तृणां। कक्षारोहिणी प्रभृतिषु दशांगलेपः प्रवकार्यः। विषं रुधिरमोक्षेण शोधने
नायुपाचरेत्। काष्मयोः सप्तभिः पत्रैः कोमलैः परिवेष्टितः। अंगुलिवेष्टकः पुंसां ध्रुवमायुप्रशा-
म्यति। नरकोटिप्रविष्टेन टंकारेण नशा म्यति। कुनखं च तदा शैलेः सलिलेन सवतेपि च। सज्जो वृद्धे

राम०
७१

सैधवसीतसिद्धार्थैः प्रकल्पितो योगः। उद्धर्तनेन नियतं शमयति वृषणस्पकं रुतिं। पद्मिन्याः काम-
लेपत्रयः सादेष्टकं रान्वितं। एतन्निश्चित्य निर्दिष्टं तत्स्युदनिर्गमः मूषकानां विसाभिर्वागुदधंशे
प्रलेपनं। सुखित्रमूखिसंसेनायवास्वेदयेद्गुदं। यदभ्यंशे। रजनी मार्कवं मूलं पिष्टं शतितनवारिणा। त-
द्वैयाद्वंतिवी संप्रवाहदृशनाद्वयं। शकं रदं। क्षुद्रास्वरसिद्धेन कटुतेलेन लेपयेत्। ततः कासी-
सकुतटी तिलचूर्णैर्विचूर्णयेत्। अलसे। सज्जो वृद्धे सैधवयोश्चूर्णं मधुघृतक्षुतं। निर्मथ्य कटुतेला-
क्तं हितं यादप्रमार्जनं। मधुसिक्कं कर्णैरि कटुतगुदं। माद्वेषाक्षसालेनिर्यासेः। शिलाजतुसहितं लेपः
यादस्फुटनायहः सिद्धः। विषादिकायां। दहेत्कदरं मधुघृतं तेलेन दहनेन वा। श्यामजीरे च कषैकं द्वि-
कं नवसादरं। त्रिकषं युक्तिचूर्णं च वतुः कर्षं च तत्पकं। जयंती पुष्पसरसैः भंजरे स्तथा। मर्दयि-
त्वा प्रयत्नेन शोषयेदातपेन च। ततः वत्सतरी सूत्रेण गुटिकां कारयेद्बुधः। शोषयित्वा ततः सर्ववत्सम-
त्रेण धर्षयेत्। लेपनादस्पनशंतिचिरकालो भवन्तृणां। वर्मकीलां जतुमणिमसकं सिलकालकां।

वै.र.
७२

दरुं भर्जितं तु त्वं प्रत्येकं कर्षं समितं । कर्षाद्वैवसिंदूरं रालचूर्णं त्रिकार्षिकं । गोघृतं षट्पलं दत्त्वा कांस
पात्रे थलो हजे । ताम्रदेतेन संघृष्य कज्जला भस्ममाचरेत् । लेपनादस्पृशाम्पतिकं डविस्फोटकोदयः । लो
हभाजतु युग्मेन मगंधरस तु त्वकं । अंत्पात्सं वद्धयेद्विमात्सपिः कंडुहरं परं । इति शुद्धेणाधिकारः । अ
थ शिरोरोगे । वातिके कशिरोरोगे स्तेरुखिदावसेचनम् । नावनान्युयनो ह्यश्वकुर्याद्वातामयापहान् । येति
केतत्र शिशिरं लेपयाजात्र भेषजम् । श्लेष्मिके स्तंघनं रुक्षलेपखेदादिकारयेत् । रक्तजेतत्र पित्तघ्नो वि
विश्वामविमोक्षरामः । सत्रिपातसमस्ये वधृतं तैलं च वंसयः । धूपनस्य शिरोरुक्लेपखेदाद्यमाचरेत् ।
विकटुकपुष्करजनीरास्त्राकरदारुक्करगंधानां । काथः शिरोर्निजालं नसापीतोः निवारयति । नृग
रकल्कविमिश्रं क्षिरं तस्येन योजितं नृगाम् । नानादोषोद्धृता शिरोरुजं हन्ति तीव्रतराम् । संक्षुब्धशर्करा
धौशादादिमीकलिकाशुभाः घृतिस्त्रिसतस्य तस्यो मूढरुजं घृथम् । कुष्ठमेरुमूलं च लेपात्कांजिक
पिषितं । शिरोर्निजाशयस्याश्रुपुष्पं तमुचुकंदजम् । देवदारुनतं कुष्ठं वल्तदं विश्वभेषजम् । लेपः कांजि

राम०
७२

कसं पिष्टुं स्तेलपुतः शिरोर्निनुत । मधुमधूकविडंगैस्सभृंगराजनागैरेघृतं सिद्धं षट्पलं दत्त्वा तादे
तच्छुषीयामयान्ति । षट्पलं घृजम् । एरुडमूलं तगरं शताक्षी जीवंतिरास्त्राभपि संधवंच । भृंगं विडंगं म
धुयाष्टिकावविश्वामधूकस्य तिलस्य तैलं । आजं पयस्तेलसमातमेव चतुर्गुणं भृंगरसं च दत्त्वा पुक्ता
विपक्वं लघुनाऽसिनेत त्रयं दिंदुनाम प्रभवेत्तैले । यद्विंदवानामिकया स्पयोऽप्याः शीघ्रं निहत्युः शि
रोरोगं हन्ति । चूर्णं शुद्धं तान्पलितं श्लेष्मिके शान्तुर्वद्वमूलं शुद्धं टीकरोति । सुपर्णावक्षुमतिमंचे चक्षु
वीक्षोर्वस्त्रं चाप्यधिकं करोति । इति षट्पलं दत्तेन । निशुलस्योपविष्टस्य तैले रुद्धोऽप्रपूरयेत् । शिरोवस्ति
शिरः पीडापरीतस्य तस्य हि । धारयेद्दारुजः शान्तेर्वा मयामाद्रुमेव वा । शिरोवस्तिर्ज्योत्येव शिरो
रोगं मरुभवं । हनुमन्माक्षिकर्णातिमर्दितं मूढं कंपनं । तैलेनापूर्य मूढानं पंचमात्राशतानि च । तिष्ठे
तश्चेत्तस्मात्पित्तोऽष्टोदशवाते शिरोरोगे । विनाभोजनमेवाप्यं शिरोवस्तिः प्रशस्यते । पंचाहं षडहं वापि
सप्तहं चैवमाचरेत् । इति शिरोवस्तिविधिः । क्षयजेतु शिरोरोगे कार्त्तमाहं हरो विधिः । पोतेवस्तिच

वे.र.
७३

पि स्यादातथमकारैः शृतम् । क्षयकासापहं चान्नसपिः पथ्यतमं मन्तं । कमिडितु शिरोरोगे व्योषनकाक्क
शिम्भुजे । अजामूत्रेण संपिष्टे त्र्यम्बकमिहरे परं । विडंगस्वर्जिकादंती हिङ्गुगोमूत्रसंप्रतं । विपक्वं सार्ध
पतैलं कमिष्टं न स्पतः स्मृतं । इति विडंगधतैलं । सूर्यावर्तशिपवे धोनावतं क्षीरसर्पिषोः । हितः क्षीर
शृताभ्यामस्तम्भं सह विरेचनं । भृगराज रसः क्षीरक्षीरतुल्यो र्कतापितः सूर्यावर्तं निहन्त्या शुनस्य
नैष प्रयोगराट् । सशर्करं कुंकुममाज्यभृष्टं न स्पं विटैयं पवनसृग्गुच्छे । भृशं स्वनासाक्षि शिराद्रुषले
दिनाभिवृद्धिप्रभवे पिरोगे । कुंकुमयोगः । सिक्तो पलायुतं घृष्टं मदनं गोपयोनितं । न स्पतेः शुद्धिते
षये निहन्त्येवार्द्धमेदकं । पीत्वा शशमुंडरसं मरिचैरवचूर्णितं । भोजनादौ तु सप्ताहात्सूर्यावर्तद्विभेदको
हंति सर्वात्मको शीघ्रं दुस्वदो भृशदारुणो । अनन्तवाते कर्तव्यो रक्तमोक्षः शिरावधेः । आहारशुवि
धातयो वातपित्तविनाशनः । मांसी कुष्ठं तिलाः कृष्णाः सारिवा मूलमूत्र्यलं । सक्षौद्रक्षीरधिष्ठानिके
शसंवर्द्धनानि च । मार्कवस्त्ररसभा वित्तुं जावीजचूर्णपरियाचितं तैलं । मिश्रितं चुटिजटासुं कुष्ठैः

राम०
७३

शेशभारजननं जनतायाः । मांसिवत्लावकुलजामलकेः सफुष्टैः पिष्टैः प्रलिप्तशिरोनयनं तिके
शाः । स्निग्धायताति कुटिलाकृतयो भवन्ति ये मच्युता अपि मिलंदकुलप्रकाशः बृहती फलरसपि
ष्टुं गुं जायाः फलमथापि वामूलं । हेमनिघृष्टं निमग्नपतयति महेद्रुमाख्यं । नीलोयलाऽक्षफल
मज्जुमति लाजगंधाः सार्द्धं प्रियंगुलतया समधुककल्काः । संपिष्ययः प्रकुरुते बहुशः प्रलेपं स्वाति
समम्यतपदं विदधाति मूर्द्धि । पुराणमथ पिरापाकं पुरीषं कुक्कुटस्य च । मूत्रपिष्टः प्रलेपो पंशीघ्र
हंत्वा दुर्लभिको । विल्वस्यमज्जापिष्टेन सह दध्ना हयद्विषः स्नायात्प्रलिप्य मूर्द्धनमरुंधी विति वृत्त
योदग्धो योऽनुदितं मर्त्यो मूर्द्धनमभुलिं पति । अहंषिका सर्वथा स्पनस्पत्येस्तवासरैः पियालवी
जमधुककुष्ठमधिः समैवं वैः कार्यादारुणा के मूर्द्धि प्रलेपो मधुसंयुतः । आम्रवीजस्य चूर्णं तशिखाचू
र्णं समं कृतं । दुग्धपिष्टं प्रलेपेन दारुणं हंति दारुणं । रसस्तिक्तपटोलस्य पत्राणां तद्विलेपनात् । ददलुसं
शमयति त्रिभिरेव दिनैर्ध्रुवं । इंद्रलुमापहं लियामधुना बृहती रसः । गुं जामूलं फलवापि मल्लार्तके रसो

वे.र.
७४

पिवा। योगचतुष्टयमिंद्रलुते। हस्तिदन्तमधीकृत्वाशागीदुधंरसाजनालोमान्यनेनजायंतेलेपात्पारि
तलेष्यपि। चतुःपदानांत्वग्रोमनखपुंणस्त्रिभस्मभिः। तैलेनसहलेयोयंरोमसंजननःपरः। तिलेतैले
नभृष्टगोणीखंडयंत्रितमाज्जफलव्यक्तिः४नवसादररति४तुत्थरतितामुपत्रस्त्री४एतच्चतुयंलोह
मर्दकेनैवलोहपात्रेआमलकीरसंदत्वायावन्नखकपिशताभवतितावन्मर्दयित्वातेनकल्केनश्वेतात्
कचानंगुलाद्विमानेनसमर्धल्लिपेत्। पश्चादेरुपत्रैरावेष्टुमुप्यात्। प्रातस्तैलामलकाभ्यांस्त्रात्वाभ्र
मरसदृशकेशोभवति। सावुनशुष्कटंकशोकाविपासिंदूरटंकरकलीचूनाटंकरएतदोषधत्रयंघृष्ण
गुल्फा। यावन्नखकायिश्यंभवतितावन्मर्दयेत्। ततोरुक्षेपुकचेयुगाढमंगुल्फाघर्षणपूर्वेल्लिपेत्।
घटिकाधंस्त्रापयित्वातेलामलकाभ्यांस्त्रायात्। मरसदृशकेशोपिभ्रमरसदृशकेशोभवति। इति
शंकरिकृतिः। मुरदाशखटंक४क्षारुटंक४एतद्वयमाहिपाभ्नातकैरानखकायिश्यंयावत्स्वल्पेसं
मर्धतेनकल्केनरुक्षान्कचाताल्लिप्यवाताथूरिपत्रैरावेष्टुमहरतिष्टेत्। ततस्तत्रकल्केशुष्केतेला

राम०
७४

मलाभ्यांस्त्रात्वाशंखपांडुरकुंतलोपिभिन्नाजनसदृशकेनरोभवति। माज्जफलमोलाइहरुतो
अचरातोलासुखयरतेला। नीलाथोयातोला। स्त्रीलवरीतोला। नवसादरतोला। रलोहचूर्णीतोला।
रफिटकरितोला। ताम्रविटतोला। भृंगद्रवैःपिष्ट्वाऽराःपात्रेत्रिदिनसंधितेनानेनरुक्षान्केशाना
लिप्यवातारिपत्रैरावेष्टुमुप्यात्। ततःप्रातस्तैलामलैःस्त्रात्वायितकेशोसितकेशोभवति। इति
नैलकंठीकृतिः। निंवतैलेःपूतितैलेरिंगुदीतैलतोपिवा। भल्लीतैलेःक्षारमृदलेयोवायोकना
शनः। तावारम्पपलान्यष्टौदात्रिंशच्चगुडादपि। घृतंगुडःसमंदत्वाक्षीरंदत्वाचतुर्गुणां। पचेन्मृ
च्छमिनासंम्यकयावत्त्यक्तोभवेधनः। भक्षितोनाशयत्पाशुशिरःप्रूलंतथादितं। सूर्यावर्जहनुः
कंपंमत्पेस्तभंगेलमहात्नाशयेद्वातरोगेचकफसंसर्गजात्यपि। लवंगमेकंसंगुष्ठमरिचत्रित
यंतथा। चणकप्रमितंहिंगुसंघृष्येकत्रवारिरा। सतच्छीर्षयथाहस्यात्रावनान्नात्रसंशयः। प
थ्याक्षधात्रीभूर्निवनिशोनिवामृतायुतेन। कृतःकायःषडंगोयंसगुडःशीषशूलदृत्। भृशंस्व

वे. र.
७५

गोशूलान्तिथार्द्रशिरोरुजं। सूर्यावर्तशंखकंचदंतपातंचतदुजं। नकांध्यपलंशुक्रंचक्षुःपीडंय
योहति। पथ्यादिक्वाथः। इति शिरोरोगाधिकारः। अथ नेत्ररोगाधिकारः। लंघनालेपनवेदशिरोरुजं
रेचनेः। उपाचरेदभिष्यंदमंजनश्रोतनादिभिः। अक्षकुक्षिभवारोगाः प्रक्षिप्यायवृणाज्वराः। पंचैतेयं
चरात्रेण शुद्धिमायांति लंघनात्। अंजनं पूरणां क्वाथपातनामेतदस्यते। अचतुर्थदिनादममभिष्यं
दिविलोचनं। नतः सपक्वदोषस्य प्राप्तमंजनमाचरेत्। हेमंते शिशिरचापिमध्याह्ने जनमिष्यते। पूर्वा
हेचापरान्हे च ग्रीष्मेशरदि चेष्यते। वर्षा खनभेनात्पुक्ष्मेव संतेतु सदैव हि। अंजयित्वा वाममक्षि पश्चा
दक्षिणमंजयेत्। सेतुभिर्वस्त्रसंटेन वेद्वैः काशी सवाः स्तुतैः। अक्षगोराश्रोतनं शस्ताभिष्यंदे मुहुर्मुहुः
। आश्रोतने सत्रिफलासलोद्रासचंदनादारुनिशप्रशस्ता। अलेपने संधवगौरिकंच सताक्षपश्रीलाः
भयमेतदिष्टं। अष्टौ देशा द्वादशविदवस्तु संलेखनस्ति हनरोयगोषु। आश्रोतनेषु क्रमणो विधेयमात्रा
स्तुतिस्त्रोतनमयेषु। आश्रोतनमात्रा। शोथंचदाहेराणंच क्तेदकं इंतथा रुजं। अक्षगोरश्रुप्रसेकंच

राम०
७५

क्षिप्रमाश्रोतनं हरेत्। इति जाश्रोतनगुणाः। जात्याः पत्रैर्घृते भट्टैः चक्षुष्पमुपनाहतां। अथ वानिं वप
त्रैः स्यादुपनाहोक्षिरोरुजं। इत्युपनाहो। पक्षिगुद्वीत्रिफलाः सदावीनिः क्वाथपातक्वाथमथप्रभाते। ति
पीयनेत्रे चतिषिच्यते न सद्योक्षिकोयं विजहति जंतुः। श्वेतलोभ्रं घृते भट्टं चूर्णितं वस्त्रगालितं। उष्णं बुना
विष्टदितं सेकादक्षिरुजोजयेत्। वासाघनं निवपयेत् न पत्रेति क्वा मृतासकचंदनंच। कलिं गदावीदहनंच
शुटी। मूनिं वधात्री विजयाविभीतं। यवांश्च निक्वाथपातमष्टशेषपूर्वद्विसंस्थापितमग्निमेहि। प्रातः पिवेद
बुदशुक्रं कंडूतैर्मिर्पदाहव्रणपित्तरोगान्। परिपनाहोपलान्तिनेत्ररोगान् शोषान् परांश्च हन्यात्।
इति महावासादिकार्यः। वातरिपत्रेपुटपाचितानां द्रवदलानां वारमस्तिकायाः। संमर्दयेत् सिंधुफलेन कां
स्यते तां जनेतां जितलोचनस्य। सद्योक्षिनिष्यंदमकांडकंडूस्तथा धिमंथानपीहंति सत्यं। इति अश्लिकांज
नं। वटक्षीरिणसंयुक्तं श्लक्ष्णं कर्पूरतरुजः। क्षिप्रमंजनतोहंति शुक्रंचापि घनोत्रतं। किंशुकवरसभा
वितं मुहुर्त्रक्तमालतरुवीजं रजः। वर्तियोगविधिना विनाशयत्पाशुनेत्रगतपांडुतां परां। यस्त्रे फलंचूर्ण

वै. १.
७६

मपथ्यवर्जीसायंसमश्रातिसमाक्षिकाजं। समुच्यतेनेत्रमवैर्विकारैर्भृत्येयेयाक्षीणाधनोमनुष्यः॥ इति
त्रिफलायोगः॥ शिवोषणाकरणावचामयशिलाऽन्मज्जावजैरतास्तनजमदितैर्भवतिनामचंद्रोदया
हरतिमिभिरकाचकंदुर्वुदाधिर्मासकुसुमादिकानपिगदान्जलेनोजनात्॥ चंद्रोदयवर्तिः कलितरुफ
मज्जास्त्रिषयदेप्रयिष्टोहरतिनयनपुष्पस्तपयोगांजनेनश्रवणमलसमेतमारिचंपकमक्षरगोः क्षय
यतिकलितैशीमधतंस्त्रीमयोक्तं॥ हिरुनाद्राणपुष्पावारसेतंजितलोचनः॥ अचिरात्कामलोत्पन्नापी
ततोहंतिनेत्रयोः॥ पिप्पलीत्रिफलालाक्षालोध्रसैधवसंयुतं॥ भृंगराजरसेष्टुष्टुगुटिकांजनमीष्यते॥
अस्मैसतिभिरकाचकंदुपुक्तंथार्जुवं॥ अंजनंनेत्रज्ञातरोगात्रिहंत्येतन्नसंशयः॥ इतिगुटिकांजनं॥
होरणुकंसैधवसंप्रयुक्तंस्त्रोतोजयुक्तासुपकुल्यपाच॥ पिष्ट्वाजमूत्रेणकृताचवर्तिर्नक्तंध्यविध्वविध्वंस
करीनराणांनक्तंध्यकेतुः॥ निर्वोपयेत्रैफलकेकषायेनागविधिजः शतधादुताशे॥ संताप्यसंताप्यततः राम०
शलाकाकृत्वाः स्पृष्टुदेनरसेनलियेत॥ तथाजिताक्षोमदुतः क्रमेणसुपरादिष्टिर्भवतिप्रसूजयेद॥ ७६

मिष्यंदमथाधिमंथमस्मार्जुनैवेतिमिराणपिष्टान्॥ इतिनागाजुनीशलाका॥ त्रिफलाकाथकल्का
भ्यांसपयस्कंदृतंसृतेतिमिराणयचिरद्वयासीतमेतन्नसंशयः॥ इतित्रिफलाघृतं॥ त्रिफलाश्रूषणाद्रा
क्षामधुकंकटुरोहिणी॥ प्रयोदुरीकंसूक्ष्मेलाविदुंगनागकेसरं॥ नीलोत्पलसोर्गिवेदेचंदनंरजनीद्वयं॥ का
षिकैः पयसातुल्यं द्विगुणं त्रिफलारसं॥ घृतप्रस्थपचेदेतत्सर्वेनेत्ररुजापहं॥ तिमिरंचजलस्तावंकोमला
काचमवुद॥ धिसंप्यपटलकंदुतोदंश्चपुष्टं॥ अन्त्यातपिबुह्नुरोगात्रेवजांवर्तमानपिनिहंतिसर्पि
रतनुभास्करास्तिमिरंयथा॥ नवैवोस्यात्परंकिंचिन्मेषजंकाश्यपादिभिः॥ दष्टिप्रसादनंदष्टंतदेतत्रैफलंघृ
तं॥ इतिमध्यमंत्रैफलघृतं॥ प्रत्येकंत्रिफलाऽमृतावृषवरीभृंगामनकषुनातुल्येनाजययः समंचहविष
पात्रंपचेत्कल्कितैः क्षुद्राक्षीरधरावरोत्पलकरायाष्टीमधूकैः सिताद्राक्षाम्भावसमस्तनेत्रगदजित्सर्पि
र्महोत्रैफलं॥ इतिमहोत्रैफलघृतं॥ सर्वशाकमचक्षुष्यचक्षुष्यंशाकपंचकंजीवंतीवास्तमत्पाक्षी
मेघनादपुनत्रैवं॥ माषारनालकुटुनेनजलावगाहक्षुद्राक्षुरेश्वसुरेतैर्निशिजागरेष्व॥ शाकात्कृम

वै. १.
७७

त्सदधिकृताशितवेसवोरैश्चक्षुःक्षयं व्रतति सूर्यविलोकनाच्च। शालितंदुलगाधूमसूहसैंधवगोघृतं॥
गोपयश्च शिताक्षौद्रं पथ्यत्रेव गदे स्मृतं ते त्रेवभिहते कुर्यात्सीतमाश्वातनंहितं॥ पुनर्नवा मूलकल्क
पिरिलेपे कुचंदनं॥ अंतः स्त्रीस्तन्यसेकश्चरक्तमोक्षश्च शस्यते॥ शिलायां रसकं पिष्ट्वा सम्प्राप्य वा
रिणा॥ गृहीयात्तज्जलं सर्वतश्च सीतदधोगतं॥ शुष्कं च तज्जलं सर्वपर्यटी सन्निभं भवेत्॥ विचूरय भा
वयेत्सम्पकं त्रिवेले त्रिफलारसैः॥ कर्पूरस्पर्जस्तत्र दशमांशं विनिक्षिपेत्॥ अंजयेन्नयनं तेन तेन चासि
लगदछिदा॥ सैंधवगैरिकपथ्यादारुनिशाद्वारसंजनैरेतैः॥ कल्की कृतौ विदुः श्लोक्तौ नेत्रामयं हंति
॥ त्रिफला जीरसो राष्टिका दोषाः सुरुचंदनं॥ विंचिनी फलतोये च पिष्ट्वा मंदोष्णमेव च॥ सरसं वहिरा
लेपन्नवाक्षिजं रुजं हरेत्॥ ससैंधवं सावरमाज्यभृष्टं सुकांजिकापिष्टमथांशुके सिते॥ चर्द्धतदाश्चोत्तिन
मस्य कुर्याद्वाहार्तिकं दूरविरेराहत्यात्॥ विल्वपत्ररसः पूतः साज्यः सुलवणां चितः॥ शृल्वे वराटिकां घृष्ट्वा धू
यिते गोमयाग्निना॥ यये सालोडितश्चाक्षरगोः पूरणाक्षराय प्रलनुत्॥ अभिषेदेऽधिमंथे च रक्ते सौवचश

राम०
७७

स्पते॥ अशीतितिलपुष्पाणि ट० षष्टिपिप्पली तंदुलाः जाती पुष्पाणि पंचाप० स्मरिचानि चषोडश एषाको
सुमिका वत्तिर्गतं च क्षुर्निर्वर्तयेत्॥ त्रिफलायाः कषायेण प्रातरक्षणेः सुधावनात्॥ जातरोगा विनश्यंतित चो
त्पत्रा भवंति ते॥ तिकस्य सूर्यिषः पानं बुद्धेश्च विरेचनां॥ अक्षरोरपि समं ताश्च पातनं राजलोकसां पिता
भिष्यं दशमनेरिधिश्चायं निदृष्टिः॥ कुट्टैलं सलवरां कं स्पपात्रे सकांजिकं॥ अवधृष्य कपदे न्यधूयितं
गोमयाग्निना॥ अजादुग्धवसिक्तं तदा तैलं कोत्पितं रुजाने त्रयोः त्रावरो यो च रक्तं हंत्य संशयः॥ शुद्धना
गेहुते शुद्धं स्तं तुल्यं विनिक्षिपेत्॥ कृष्मांजनतयोक्तं सर्वमेकत्र कारयेत् दशमांसेन कर्पूरं तस्मिंश्च
रौ प्रदपयेत्॥ एतत्प्रत्यंजनं नेत्रे गदजित्रापतामृतं सूर्यिः पूरणा माहन्नात्सर्वं नेत्रामयं नृणां॥ वृक्षा
स्तविल्वामस्तकरसासकीक्षिराधराः॥ विभीतकारिष्टुषठालधात्री वा सो शिवाभिः शृतं मंथयेयं॥ सुगु
ग्गुलुह्मात्रा माद्यशोथपाकाक्षिशुक्रवराणे गजितस्पात्॥ षडंगकाथः॥ तुलस्या विल्वपत्रस्पर्शो
ग्राह्यो समासको॥ ताभ्यां तुल्यं पयो नार्यास्त्रितयं कां स्पभाजने॥ गजवत्स्मादृढं मर्धत मित्राग्रहरे पुनः कु

वै. र.
७८

ज्जलत्वं समुत्पाद्यते न जितविलोचनः। सघोनेत्ररुजं हंतिसशूलं पाकजामपि। इति नारायणं जने। शुं
हीहरीतकी वन्यकुलत्याः। धर्परतथा। स्फटिकं सेतुखदिरं पृथक् माज्जफलं समं। कपूरं मृगनाभिश्च मोक्ति
कं स्यात्तद्वर्कं। प्रत्येकं निंबुकद्रवैः। स्वस्वे मर्धं दिनत्रयं। पश्चात्तु वटिकां कुर्यात्तलेन तिमिरं हरेत्। सत्येन
पुष्पपठलं मधुना कांजिकात्मलं तेन त्रावरं सोतेन तत्कांध्यं भृंगयोगतः। गोमूत्राच्चिप्यटं मोमवृद्धिं भाज
लेन तु। इति नयनासुतवटी। हरिद्रा निंबपत्राणि पिप्पली मरिचानि च। मद्रमुक्ताविडुंगं च समं विष्ट
भेषजं। गोमूत्रैर्गुटिकाकार्याश्चागमूत्रेण चाजनात्तृचराश्च निखिलात् हन्याद्भूतावेशं तथैव च। वा
रिरातिमिरं हंति मधुना पटलं जयेत्। नत्कांध्यं भृंगराजेन नारिक्षीरेण पुष्पकं। इति हरिद्रादिवटी। अ
यामार्गस्य पत्राणि मूखायां प्रक्षिपेद्बुधः। सूक्ष्माणि जसदपत्राणि धारयं चोतरात्तरे। मुद्रां कृत्वा ततो धी
मातशोषयेदातयेन च। स्वर्णागरे ततः क्षिप्वा ध्यापयेच्च मयन्नतः। अग्निवर्गानि भोज्यात्वा ततस्तस्मा
त्तमुद्धरेत्। मृधपत्राणि निःकास्य सूक्ष्मचूर्णानि कारयेत्। तद्वर्कं स्वर्परं दत्वा सम्यक् चूर्णं समाचरे

राम०
७८

तत्तु अंजतं कारयेत्तेन पक्ष्मसंजतं तं परं। गोरिकं कांस्पदं तेन कांस्पपात्रे विधर्षयेत्। जलेन कज्जलामं
तदज्ञात्वा त्वेन माचरेत्। तेन त्रावरं चरागं च पीडं जयति दुस्तरं। ववूलदलजकां थषोरुसाशावशेषितं।
वस्त्रपूतं पुनः पक्वागुटिकाः। संप्रकल्पयेत्। तिमिरं पटलं काचं कंडुं तपति चो जनाद। रासभिपातुया
दंष्ट्रातया त्वजतमाचरेत्। शीतलज्जतितं पुष्पं नाशयेत्त्रात्र संशयः। वासा विष्टामृतादावैरिक्तचंदनचि
त्रकैः। भूतिं वनिं कटुकापटोलनि फलंबुदैः। निशाकलिंगमकुटजैः। काथः सर्वाक्षि रोगनुत्। वैस्व
र्यपीतसंस्वांसं काशं नाशयेत्क्रवं। इति नेत्ररोगाधिकारः। अथ कर्णरोगे। करोमूले कर्णनिदि
वाधिर्यक्षेडु एव च। चतुष्टेपि घोरोगेषु सामान्यं भेषजं स्मृतं। मृगवेरं च मधुचर्मै धवं तैलमेव च। क
टुक्ष्मं कर्णयोर्द्वयमेतत्पाद्वेदनापहं। अको कुरान्मूत्रपिष्टात्सतैलांस्त्रवणान् चितान्। संनिदध्या
त्सुधाकांडे कोरिते मृत्तनया वृते। पुरपाकक्रमस्ति त्रपीडयेदारसागमात्। मुखोस्मेतद्रसं कर्णं प्रक्षिपे
द्यूलशान्तये। अर्कस्य पत्रं परिणामपीतमाज्येन लिप्तं शिखियोगतमं। आपीयतस्यां बुमुखो ह्ममेव क

वै.र.
७८

लोनिषिक्तं हरतेऽतिशूलं तीव्रशूलानुरेकरोशशवेत्केदवाहिनि ॥ अगममृत्रं प्रसंसंति कासं सैधवं
युतं शिखरिधारजवारतक्तकल्केन साधितं तैलं ॥ अपहरतिकर्णनादं वाधिर्यं चापि स्नानात् ॥ गार्ग्य
मूत्रेण विल्वामिषिष्ठा तैलं विपाचयेत् ॥ सजलं च सद्युधं च तद्वाधिर्यं हरं परं ॥ क्षीरमाजं गार्ग्य ॥ कुष्ठं हिंयुव
चादारुशताङ्गुलिं विष्णुसैधवं ॥ पूतिकर्णपहं तैलं वस्त्रमूत्रेण साधितं ॥ कुष्ठं तैलं ॥ मूलकस्पर्शतैलं
कटुक्षौद्रं टं ससं ॥ कर्णे निक्षिप्तमखिलं वाधिर्यं परमौषधं ॥ वाधिर्यं तैलं सितैलाचूणं मप्युदं कर्णे वा
धिर्यं नाशनं ॥ नागरमागधिसैधवकुष्ठं हिंयुवचालशुनं तिलतैलं ॥ अर्कसुपक्वसुपत्रं सनकर्ण
रुजं शतधा विनिहंति ॥ ससैधवं कटुतैलं अर्कपत्रं सलिप्यतमलोहशलाकया संवेष्टुं तैलं पातयेत्
॥ तैलं प्रक्षेपेत् ॥ कर्णरुद्धं नश्यति ॥ शंवुकस्य तमो सन कटुतैलं विपाचयेत् ॥ तस्य पूरणमात्रेण कर्ण
नाडी प्रणाशयति शंवुकं संप्रधाक्षं हिंयुं रुद्रुत्थैधवं सकुष्ठं चैव कर्णशंकल्काद्यैषधैः पला
वांससंकुर्वात्कटुतैलं प्रयत्नतः ॥ सूर्यावर्तस्य चरसैः पचत्तैलं ससैधवं कर्णधराकर्णनादं कर्ण

राम
७८

स्यंतरं जंचयत् ॥ पूतिगंधतथायाकंहन्याष्टीघ्नं न संशयः ॥ चूर्णितगंधकशिलारजनीभवेन मुष्टं शकेन क
टुतैलपलाष्टकं तु ॥ धतूरापत्रं सतुल्यमिदं विपक्वं नाडी जयेच्चिरं भवामपिकर्णजातं ॥ स्वर्जिकामूलकं
शुष्कं हिंयुं कृष्णमहौषधं ॥ शतपुष्पाचैतैस्तैलं पक्वं शुक्रं चतुर्गुणं ॥ प्रणादशूलवाधिर्यं प्रावाश्राशुभ
यो हपि ॥ स्वर्जिकेतैलं ॥ प्रत्येकं पलमिलैः सूर्यभक्तशेफाली रसोनखैः कर्षमितैश्च शतपुष्पावचाकु
ष्ठयोषतकं कल्के ॥ चतुःपलं नखाक्षीक्षीरेण चतुःपलं मृद्वभियक्कं कटुतैलं वाधिर्यकर्णनावघ्नं भ
वति ॥ द्रुतभुजितरितसात्किंचिदप्योनलिसात्करतलपरिपिष्टाद्दुदुसेहं उपचात् ॥ गलितममलसंभः
श्रोत्रयोर्न्यस्तमसंगमयति पृथुपीडां शूलमप्यंजसैव ॥ समुद्रफेनचूर्णं तु तप्तं श्रवसिसस्त्रवे ॥ पूयस्त्रा
वं व्रणं संहंति ध्यातमिवां शुमान् ॥ सूर्यावर्तक ॥ खरसंवासिकवारजं ॥ लंगलीमूलतोयं वाश्रुषणं वापि
चूर्णितं ॥ एते योगाश्च चत्वारः पूरणात्कृमिकर्णके ॥ कृमीन्निर्मूलयन्त्याशुशतपद्यत्तपादिकान् ॥ कृमि
कर्णे योगचतुष्टयम् ॥ हलिरविभक्ते एकीकृत्य बुधोगालयं दृढं शुभं ॥ वसनं ततद्रसेन श्रवणोपरि श

वे.र.
२०

येभ्यः शंयुक्ताकर्णजलौकानिपतं क्रिमिकीटपिपीलिका तथा न्येपि निपतंति निरवशेषाः कारंडाश्च
 पिमुंडस्थाः प्रलेघधमाततैलेन गूथं जघाच्छन्ना कया **इति कर्णमलहरणोपायः** ॥ शतावरी वा
 जिगंधापपशैरंडवीजकैः तैलेन विपक्वं सक्षीरं पालितं पुष्टि कृत्यं **धूपनं कर्णादौ रोगेषु गुणुः** ॥ अथ
 ठस्यते **चिकित्सा कर्णशोथानां तथा कर्णाशंसामपि** ॥ कर्णविदानां कुवीतशोथाशोर्विदवत्तभिषकः
इति कर्णरोगोपधिकारः ॥ **अथ नासार्गजैः** ॥ गुडमरिचविमिश्रणीतमाशुप्रकामं हरति दधिनगरापीन
 संदुर्निवारं **अथ ग्रावलेहिका चूर्णां क्वाथं वा द्रव्यैः** ॥ पीनसेखरभेदे च तमके सहली मलके **सन्निपा**
 ते कफे वा ते कासे सासे च शस्यते **योषाम्लवेतसंचयंताली संजीरकं तथा चित्रकं त्रितीकं च प्रत्येकं क**
र्षमात्रकं ॥ त्रिशरांघ्रिसुगंधं स्याद्गुडः स्यात्कर्षविंशतिः **शूषणादिगुटी सामपीनसस्वासकासजित्** ॥ रु
 विप्रस्वरदास्मात्प्रतिष्ठाप्य प्रणाशनी **योषादिरेगुटी** ॥ व्याघ्रीदंती वचा शिशुसुरसा योषसिंधुजैः **सिद्धे**
 तैलेन सिद्धिं संपूतिना सागदापहं व्याघ्रीतैलेन **हिंनु योषविटुंगकटूफलवचारुक्तीक्षराजंधायुतैलीक्ष**

राम०
२०

खितपुनर्वाकुकटजज्ञैः पुष्पोभ्यवैसौरसैः **इत्येभिः कटूतैलमेतदनलेमंदे समूत्रं सृतं पीतं नासि**
 कयापथाविधिभवेत्तासामयेभ्योहितं **कटुफलं शृंगवेरंचपिप्पली मरिचानि च** ॥ सटीपुष्करमूलं च
 भागीमधुरसावरी **अथ यारुहमलेवरां शृंगी कर्कटकस्पच** ॥ एतच्चूरीवरं प्रोक्तं क्वाथो वा मूत्रमूर्च्छित
 : पीनसेखरभेदे च तमके सहली मके **सन्निपाते त्वतिकफे कासे सासे च शस्यते** ॥ **इति कटुफलाद्ये** ॥ य
 : पिबति शयनकाले कवोक्षममर्दशतं पुरुषः **सलिलं पीनसयुक्तः समुच्यते तेन रोगेण** ॥ शय्यारुटोजलं
 शीतं निद्राकाले पिबेत्तु यः **तस्य पीनसजंडुः संशमं याप्ति दिनत्रयत** ॥ अजाजी घृतघंडा स्नानं स्यात्तस्मा
 वं नियच्छति शृंठी कुष्ठकणाविल्वद्रक्षा कल्ककयापवत् **साधितं तैलमाज्यं वा नश्यं क्षवथुरुक्प्रणु**
 त **इति नासार्गोपधिकारः** ॥ गंडूयोदशमूलवारिभिरुभिस्रैर्हरेयैतच्छतैः स्नेहैर्मोक्षिकसंयुतैश्च कुलस्यै
 छंतथा चर्वरांशीतोष्णतिलकप्रक्कवारिचष्टतंगंडुयश्छंचलद्वैते हर्षमरुद्वास्पतरुजासूक्तं भिषगुभि
 सतथा **रजः खर्जिका कुष्ठकासी सहिगुक्रिमिघ्नैश्च कंठसोमवल्कानुयातैः** ॥ पटस्थं रदातिघ्नमेतद्धृतं च

20

वै.र.
८१

इदं वैराग्यं पुंस्वाकषा पंचतद्वत् स्निहंस्तयोष्मापरिवेकलेपान् घृतस्पयानं रसमोजनं च ॥ अम्यं जनसेद
नलेपनं तदोष्ठे विदध्या तव नाभिभूते ॥ तैलं घृतं सज्जु रसं ससिंदुरास्त्रांगु सेंधवोरिकं च ॥ पक्कासमांसदश
नश्च दानां त्वभेदं हंत वरासपरां च ॥ रालासधुश्चिष्टगु डनपक्वं तैलं घृतं वा विनिहंतिलेपान् ॥ त्वभेदपाहृष्य
जोषारस्पृशास्त्रसंज्ञावमपि प्रसह्य ॥ वेधां शिराणां वमनं विरेकं तिक्तस्य पानं रसमोजनं च ॥ शितात्प्रदे
हात्परिषेचनं च पितापसृष्टेष्ठधरेषु कुर्यात् ॥ रक्तपित्तोत्थचातोत्थान् जलौकभिरुपाचरेत् ॥ अष्टमयान
त्रहितापित्तविद्रधिक्त्रिया ॥ शिरोविरेचनं धूमः स्वेदः कवलधारणं ॥ हृत्तेरक्ते प्रयोक्तव्योष्णपाकेऽकफात्म
के ॥ त्रिदोषजे वाप्यथ दुष्टमांससमुद्भवे चोष्णदेप्रशस्ता ॥ रक्तश्रुतिश्चात्रहितः प्रलेपस्तकपंचकस्यापि मृदू
कृतस्य ॥ प्रियंगुत्रिफला लोध्रचूरां पिके धरे हितं ॥ प्रक्तित्रशीर्षा मासेच किंवा श्रेष्ठामधूकजं ॥ इत्योष्ठरोगोपक्र
मः ॥ करणासिंधूत्यजरेणां चूर्णां हर्णां व्यपोहसि ॥ घर्षणाद्वृत्तं चाल्पव्यथा शोयास्तसंज्ञवान् ॥ करणांधचू
र्णां ॥ जस्नात्त्ववरापय्याशां ललीकं टकारां मनुदिनमुपघृष्टं दंतमूलेषु चूर्णां ॥ व्रशादराराहग

राम०
८१

15

10

5

सस्त्रावचांचल्पशोयातपनपतिविवस्वानंधकारानि वाशु ॥ जीर्णादिचूर्णां ॥ मद्रमुस्ताभयाव्योषवि
डंगारिष्टपक्त्रवे ॥ गोमूत्रपिष्टेष्टुटिकां छायाशुष्कां प्रकल्पयेत् ॥ तानि धाय मुखे सुप्यात् ॥ न दंतावरो नः
नातः परतरं किंचिच्च लट्टं तस्य भेषजं ॥ इति मद्रमुस्तादियुटी ॥ फिटकरी ॥ नीलायाश्चा ॥ खदिरपपरांते
जवल्नकचीलाः ॥ वंशलोचन ॥ आवरां मजीरु ॥ रुमी मस्तकी ॥ बोलशरीत्वक् ॥ सेंधव ॥ प्राज्ञफल ॥ सो
पारीदक्षिणी ॥ एतेषांचतुर्दशानां चूर्णां वस्त्रपूजं कृत्वा तिर्गुडी रसेर्वुडुशोभावयित्वा मालती रसेर्विभा
व्यातयेपरिशोष्य चूर्णां पित्वा दंतघर्षणं विधेयं दंतचांचल्पादीन् विकारान्दाशयत्येतत् ॥ इति दंतरोगे ॥ का
चनारत्नचः काथः प्रातरास्पृष्टतः सुखः कुर्यात्सखदिरोजिक्कादरणोत्थूलनस्पृहः ॥ जवाग्रजं जवती स
पाटारसां जनं दारुतिशां सकृदंश ॥ क्षौद्राकुर्यादुटिकां मुखेन तां धारयेत्सर्वगलमलायेषु ॥ मुखपाकह
रंभूयो जाती पत्रस्य चर्वणं ॥ जाती पत्रमृताअक्षायामदावी फलत्रिकेः ॥ काथः क्षौद्रयुतः शीतो गंडुषा
मुखपाकजित ॥ खदिरस्य तुलान्तोयेद्रोणपक्काष्टशेषिते ॥ जाती कोशंडुपूयाऽस्त्रचातुर्जातमृगांडुजेः ॥

0 ctns.

5

10

15

20

25

30

3

वै.र.
२

थक्कर्ममिहैः पिष्टैर्मलयित्वा चणोयमां गुटी कृत्वा मुखे धृत्वा तानि हंत्यसिलानादान् जिह्वोष्ठदंत
वदनगलतालुखमुद्गवान् तुल्यं सदि सारस्य तत्र चूर्णी विनिक्षिपेत् जाती कंकोलकर्पूरकमुका
नां विचक्षणाः गुटिकास्तप्रकर्तव्या मुखे स्थाप्याः सदैव हि इति द्वितीयास्वादिवीवटी लोधाखदिर
मंजिष्ठा यष्टा द्वैश्चापि साधितं तैलं संशोधनं हत्वा दंतनाडी गतिं क्रमात् जिह्वागतविकाराणां प्राप्तिं शोणि
तमोक्षरां ततो मृत्नाकराणि वकुट्टका कवलोहितः कुष्ठोषरा वचा सिंधुकणा पाठा स्रवैः समैः सक्षौ
द्रैर्भिषजा कार्यं गलशुंघ्रां प्रघर्षणे गृहधूमोयवक्षारः पाठा व्योषं संजतं तेजो द्वात्रिफलान्नो ध्रं चित्रकश्च
तिवृर्षितं सक्षौद्रं धारयेत् स्यात्तल्लोहं परं कालकं नाम तच्चूर्णं दंतास्पृशत्तरोऽनुत् इति कालकं
चूर्णं मत्तः शिलायवक्षारो हरितालं सैंधवं दावी च क्वेति संचूर्ण्य माक्षिकेन समन्वितं मूर्च्छितं घृतं
देन कंठरोगेषु धारयेत् मुखरोगेषु च श्रेष्ठं पीतं कंठामतः स्मृतं इति पीतकं चूर्णं सैंधवं खदिरं कुष्ठं धातुम
रिचतागरं जीरकं भर्जितं तु स्यं देता स्रचलता हरं जाती पत्रा मृत्ना द्राक्षा पाठा दावी फलत्रिकैः कायो

राम०
२२

मधुघृतः शीतो गंडुषो मुखपाकनुत् दावी गुडची सुमत्तः प्रवाल द्राक्षा यवानी त्रिफला कषापिः गंडुषक
चैव मुखस्य पाकं प्रणासययेत्तु दग्धरूपं इति मुखरोगाधिकारः तंडुलीयकमूलं हि पिष्टं तंडुलवोरिण
सोषणं पीतमात्रं तु निर्विषं कुरुते नरं भूलता मरिचं चानुपिष्टं दष्टं न भोजितं पीतमात्रं हरेत्तूरो विषमं
विषमं जसा घृतमधुन वनीतं पिप्पली मृगवेरं मरिचमपि च दद्यात्सप्तमं सैंधवेन यदि भवति सरोषं
तक्षकेनापि दष्टो गदमिह खलु पीत्वा निर्विषस्तक्षरो न आरक्तं तापामार्गपत्रं भुक्तं तदैव हि वृश्चि
केन तरं विद्वं कुरुते सुखितं भृशं पानीयपिष्टं जैयालकल्कलेपेन सर्वथा विषं वृश्चिकविद्वस्य भस्मी
भवति ततक्षणात् तवसा दरहरिताले पिष्टे तोयेन लेपनादेशे तक्षरा मेव हि जपतो वृश्चिकविद्वस्य
दुर्दंष्ट्रं अंजा क्षीरेण संपिष्टा सिरीषफलमिश्रिता उपकुल्पा विषं हंति वृश्चिकस्य न संशयः म
त्तः शिला कुष्ठकरंजवीजशिरीषकाश्मीरभवैः समासैः गुटी कृता स्पे विधेता चलिता संहारिणी वृश्चि
कवैकृतस्य अवतारपत्तयो नीतमृद्धं मारोपितं तु वर्द्धयति वृश्चिकगारलं विधिवत्सायकं पुंसां भवं मू

वै.र.
८३

लं॥ द्विदपुरीषसमुत्पद्यत्राकवहुवारफलकृतागुटिका॥ वृश्चिकविषस्य कुरुते संक्रमणं नैव पाणिश्रुता
 ॥ नृत्वादिपरथवेगेन विष्णुवाहुवलेन च॥ सुपर्णपक्षपातेन धूम्यां गच्छ महाविष॥ उपाक्षियोगपदाज्ञाश्री
 शिवोत्तमप्रभुपादाज्ञाभूम्यां गच्छ महाविष॥ इति मंत्रमवृश्चिकविद्वकरोत्रिसमवारं जयेत्॥ सर्वथा नि
 विषो भविते॥ इति वृश्चिकविषप्रतीकारः॥ काष्ठोदं वरिका मूलं धूतूरफलसंयुतं॥ पीतं तंडुलतो
 येन सारमेयविषापहं॥ केसरं तगरं शुद्धी मरिचं हंतिलेपतः॥ मक्षिकाया विषं यद्वा घृतं सैधवलेपतः॥ वृक
 वा घृष्टगुलानां तारक्षुद्धी पिवा जितं॥ हर्षिरं त्रावयेद्वंशे देहे ह्यो ह शलायाक॥ धूतूरस्पर्संदुग्धं पलं च
 शुद्धसर्पिषि॥ कुक्कुरस्य विषं हंति पातान्मत्तस्य दुः सहं कनकस्य फलैर्लेपः॥ सर्पि जैस्तंडुलां भसा॥ शुनक
 सविषं हंति गो जिह्वा मधुनाथवा॥ वटनिं वशमी वृत्के कषायो हंतिलेपतः॥ निःशेषजीवजातीनां नखदं
 तविषं दुतं॥ एका वा हंति गो जिह्वा निःशेषप्रशि संभवं॥ विषं मधुसमायुक्ता पिष्ट्वा तंडुलवारिणा॥ नागरं गृ
 हं कयोतपुरीषं वीजपूरकरसो हरितालं॥ सैधवं च विनिहंति विलेपादा पुष्टं गजनिं विषमेतत्॥ भ्रमरवि

राम०
८३

षे॥ आगारधूममंजिष्टरजनीलवणोत्तमेः॥ लेपो जपत्पाखुविषं कोशात कपवाऽशिता॥ मूषकविषे॥ शि
 रिषवीजैः कुलिशदुमस्य क्षीरेण पिष्टेः कृतलेपनं॥ विषं विनाशं व्रजति क्षणो न संदुकदंशप्रभवन्न
 राणां म॥ मराठकविषे॥ लेपः प्रदीपते लस्य खर्जूरविषनाशनः॥ हरिद्राद्वपलेयो वासगौरिकमनःशि
 लः॥ स्यावोरा विषेणार्तेन रपलेन वा मयेत्॥ वमितं सेचयेत्पञ्चाव्यतीतलेन जलेन च॥ एकनिं वृफले
 सप्तजैपालास्थिपेदुधः॥ सप्तमे हि स मुद्रुत्पातये शुष्की कृतं तथा॥ पुनर्निवृ फलेन्यस्मिन्त्रकारेणो
 वमुक्षियेत्॥ सप्तवारानतः सिद्धपुंसो लालाभिरंजितं॥ क्रियते सर्पदंष्ट्रासमूहोर्ते पुंसि बोधनं॥ भवेत्स
 तमिदं प्रोक्तं योगितो लब्धमोषधं॥ इति जयपालांजनं॥ भजाक्षीरेण संपिष्टा शिरीषफलमिश्रिता॥
 उपकुल्या विषं हति वृषिकस्य न संशयः॥ विषं त्रिंदु फलं सेव्यं क्रमं दृष्टे दिने दिने॥ त्सारमेयविषं हंति
 मांसं न हि संशयः॥ द्विदोषा गौरिकैर्लेयो न रदं विषं जयेत्॥ इति विषाधिकारः॥ अथ स्त्रीरोगास्त
 त्रमदरे॥ दावी रसांजनं वा साहकरावृकिरातकं॥ सविल्वघृतमेतेषां मधुना सह वापि वेत्वा माति वलमा

वै. १.
८४

हन्वाप्रदं स्वेतपीतकं ॥ सभूलं नीलवर्णं च तस्यास्तत्स्फुटं इति ॥ दारुहरिद्रादिः ॥ ३ ॥ दृष्टपकुशमूलं च पि
ष्टुतं तुलवारिणा ॥ पीतैव त्रिदिना वारी प्रदरात्परिमुच्यते ॥ आलोः पुरीषं पयसा निपीपयत्वे वृत्तौ देकमहर्द्व
हं वा ॥ स्त्रियं पत्रं हं वा प्रदरात्वनघाः प्रसृष्टपां परमाशु वन्ति ॥ अशोकवल्कलं पिष्टुता सताक्षरं तं तुलाभसा ॥
समक्षौद्रं तद्वसं पीत्वा प्रदरात्मुच्यते गता ॥ भूम्यामलकमूलं तु पीतं तं तुलवारिणा ॥ द्वित्रैरवादेनैर्त्रीर्याः
प्रदरं दुस्तं जयेत् ॥ धात्रीरसं सितायुक्तं यो निदाहापहं पिबेत् ॥ सौरभेयं पयोवापिसं सितं स्त्रीयथावलं ॥
मुंटीतिरीटयोश्चूर्णं भुक्तं सद्युतशर्करं ॥ प्रवलं प्रदरं हंति नार्यावाकट्याष्टकं ॥ जीरकं प्रस्थमेकं
तुक्षीरं द्याठकमेव च ॥ प्रस्थाद्वं लोभ्रद्युतयोः पचे कंदं न वद्विना ॥ लेहं भूतेयशीतेऽत्र सिताप्रस्थं वि
निःक्षिपेत् ॥ चातुर्ज्जातिकरणा विश्वमज्जली सुस्तवालकं ॥ दोरिमं सधोकपूरं न्यं च रजनी पटवासकं वं
शजं त्वनवक्षीरं प्रत्येकं युक्तिसंमितं ॥ जीरकस्यावलेहं यं प्रदरापहरः परः ॥ ज्वरावल्याह चिश्चासत्
स्मादहक्षयापहः ॥ इति वृहत्तुलुनीयादिकं जीरकावलेहः ॥ तं तुलुनीयकमूलं च लाक्षारसमयाजनं ॥

राम०
८४

संपिष्टा जेतपयसामधुना क्तेन वापिबेत् ॥ असृग्दरं निहंत्य स्यात्प्रवश्यं सप्तवासरात् ॥ इति वृहत्तुलुनी
यादिकं ॥ दध्नासोवर्चलाज्जीमधुकं नीलमुत्पलं ॥ पिबेत्क्षौद्रयुतं नीरीवातासृग्दरनाशनं ॥ धानि
कीकुसुमं बोलं मूषकस्य मलं समं ॥ चूर्णं टंकप्रमाणेन देयं प्रदरनाशनं ॥ लाक्षाशुक्तिमिता पीतगो
रुधेपलपंचके ॥ कल्कीकृता स्रप्रदरं रक्तयित्तं च नाशयेत् ॥ संगंधं सीसं मृतमीतिसंमते स्तुस्मजं स
मानं सर्वैः स्यात्तुलितमपिलोद्वं वृषरसेः ॥ दिनं पिष्टुना स्रप्रदरं रिपुरेषोपहरति द्विवल्लः क्षौद्रेण
प्रदरमतिदुःसाध्यमपिब ॥ इति प्रवक्ष्यामि ॥ पंचमूलं कदल्याधात्री चूर्णं न संपुतं समितं ॥ मधुसंपु
तं निहन्वात् प्रदरं तद्वसं मणदं ॥ अश्वगंधाचमुसली विदारी कंदयवच ॥ कहेली मातृकालोधा
तकी पुष्पमेव च ॥ यथा त्रिषोषा मंजिष्ठा निर्यासः शालमलीभवः होहवेरस्तथामाजूफलं पूगीफ
लं तथा ॥ टंकयटकमितान्येतां न्याहरेत्समभागतः ॥ निर्यासः पंचपलिको ववूलतरुसंभवः ॥ तदेद्वेवि
टतिर्यासः संप्यग्गोद्युतभर्जितः ॥ पलपंचमितं ग्राह्यास्तृणमर्कटतुलाः ॥ गोधूमसलतनुल्ये सर्व

वै.र.
२५

म्योद्विगुणासिता॥ पल्लुगुटीविधातयासोमप्रदरनाशिनी॥ पत्नीद्वेमानानारीणां योनिशोधकरीम
ता॥ वटमात्मलिनिर्घासपूगमातृकनीरदैः॥ सूक्ष्मचूर्णीकृतैः कार्ययोटलीकर्षसंमिता॥ स्थापना
द्योतिसेधिल्यजलस्रावहरीभवेत्॥ वार्त्तिकेनीलतगदैः सिंधुतदेवाद्यैः सिद्धातातेलात्पिचुः प्रयुक्तै
योतिरुजांनशयेन्नियतं॥ जंघाससारयष्टीकटफलकासीसतंदुकांभोजे॥ मातो जरोध्रकांक्षिदादि
मज्जत्तु॥ मदासहितैः॥ सोदुंबरेः सधात्रीपत्रैः कर्षोन्मिरेरजामूत्रैः॥ तैलप्रस्थं विपचेद्विगुणितदुग्धं
प्रयुक्तं भत्॥ अभ्यंगसेकपिचुभिपूतोत्तानोन्नतस्तद्धाः॥ पिष्टिलसस्तुतिमूलस्फोटपुतायोनिजम्
जो जयति॥ कासीसकांक्षिमदनीयहेतुजंघास्रजास्थित्रिफलंमुपिष्टं॥ क्षौद्रेणपैष्टिल्यहं प्रयुक्तं
चैशघक्छोनिरुजायजगिरिजंघपत्नीशमज्जामोचस्मैः सर्जधातकीसहितैः॥ दौर्गंध्यापिष्टिल्य
त्केदेषुसंभतश्चूर्यः॥ गौरिकास्रास्थितंतुघ्नरज्यंजनकटफलाः॥ पूरयेद्योनिमेतेषाचूर्णैः क्षौद्रसम
चितैः॥ त्रिफलायाः कषायेणसक्षौद्रेणचसेचयेत्॥ प्रमदोयोनिर्कंदेनमाधिनापरिमुच्यते॥ मोघ

राम०
२५

चूर्णोचमधुकंविदारंमधुशर्करां॥ यपसापाययेत्प्रातर्यांधारणमुत्तमं॥ इति सोमरोगप्रदुग्धौ॥
हृपरांधाश्रुतैः कल्केः साधितं सपयोद्युतं॥ सुसिद्धं सुदिनेवालाच्यतुस्नातापिवेतुतत्॥ गर्भधत्ते सु
युत्रस्पर्शयुः संपुतस्यच॥ अथगंधाद्युतं॥ करोभकेसंस्तुंगवेरंमरिचमेवच॥ धूतेनापिष्यपात
व्यं ध्यापिलभते सुतं॥ इति गर्भोत्पादनविधिः॥ अथगर्भवत्याशचिकित्सा॥ द्वीवेराऽल्लुरक्तचंदन
वलाधान्याकवत्सादनीमुस्तोशीरयवासपर्वटविषाक्काथं पिचेद्गुर्भिरा॥ तानायाधियुतातिमारग
देकेत्यस्तमुतोवाज्जरेयोभावंमुनिभिः पुराणिगदितः शूलामयेप्युत्तमः॥ समधुष्णगुग्धेनकुत्ताल
करमदिता॥ सुत्तनासंस्थापयद्गर्भं चालितं तत्र संशयः॥ वस्त्रेण सवतस्याथ पिष्टांतं दुलवारिणा॥ त्या
पयेद्गुर्भिरा॥ गर्भोत्प्रावेशो गीतशातेये॥ धात्याकामृतवल्लीभ्यां श्रुतं चरमुदस्यति॥ गर्भिरायामतिश
यः॥ कुशरंडककाशानां मूलेर्गोक्षुरकस्यच श्रुतं दुग्धं सिताद्यंतं तं गर्भिरियाः शूलतनुभवेत्॥ अण्ण
धूमगृहवारिणावापीत्वाऽवलाशीघ्नतरं प्रसूते॥ एतत्तद्यंत्रं समालिख्य दर्शनेनार्याः कार्यंशीघ्रं प्रसूय

20

वै. १.
८६

तोऽद्वचक्रमूहयंत्रं॥ प्रसवस्य विलंबे तु धूपयेदभितो भोजं॥ कृष्णसर्पस्य निर्मोके स्तथा पीडनीतकेन
वा॥ इति प्रत्यवकरां॥ कटुतुल्यहिनिमो ककृतवेधनसर्पयैः॥ कटुतैलात्बितैर्धूपयेत्तैः पातयते परं॥
इति तपरायातनं॥ संचूर्णितं पवक्षारं पिवेत्कोष्णेन वारिणा॥ सर्पिषा वा पिवेत्तारीमकक्ष्णस्य निवृत्तये
॥ त्रिकटुकचातुर्जातककुस्तंबुरुचूर्णसंयुतं॥ खादेद्गुरुं पुराणं नारीमकक्ष्णदरणा य॥ पिप्पली पिप्पली
मूलं च वैशुंठी जवानिका॥ जीरेके द्वे हरिद्वे विडंगे सौवर्चलं तथा॥ एतैरेवौषधैः पिष्टैः लनालं विपाच
येत्॥ आमवातहरं वृष्यं कफघ्नं वृद्धिदीपनं॥ कक्ष्णशूलशमनं परं क्षीरविवर्द्धनं॥ इति वज्रकांति
कं॥ इति मकक्ष्णोपक्रमः॥ अथ मसूतिकारोगे॥ लोहनिर्वोपितं मधुगोरेण्यं पयोधवा॥ हेमनिर्वोषि
तं सूतिका मयेदीयते बुधैः॥ दशमूलं शृतं तोयं कवोष्मपिप्पली पुतं॥ पीतं तत्सूतिकारोगमदुग्मपि
कृतं ति॥ संयोजितो दलितया कण्ठ्या कवोष्मो निर्गुडिकालशूलनागरजः कषायः॥ पीतो निहति वृक्
मारुतकोपजातं सूत्या मयसवकले मेव स दस्तश्च॥ निर्गुड्यादिकाथः॥ सुरदारुविश्ववचामृताधनं

राम०
८६

15

10

5

कर्कटत्रिकटाभया॥ कटुकाकिरातविषाजवासनिदिग्धिकायुगधान्यकैः॥ गदपिप्पली द्वपक्ष्म
जीरकटुफलैश्च शृतो जयेद्विधिवत्संयुजं रामठानवसूतिका सकला मयं॥ इति देवद्वारिः॥ नाग
रस्य पलान्यष्टौ घृतस्य पलं विंशतिः॥ क्षीराठकेन संयुक्तं खंडुस्याध्वं तुलां पचेत्॥ शताक्षी जीरकयो
षत्रिमुगंधियवानिकाः॥ ग्रंथिकं कृष्णजीरं च मधुकंच विडंगकं॥ लवंगं धान्यकं वासाताली संतागके
सरं॥ कारवी मिश्रिचाम्बिसुस्तानां च पलं पलं॥ लेही धूतमिदं सिद्धं घृतभांडे निधापयेत्॥ तद्यथा मि
बलं खादेत्सूतिका तु विशेषतः॥ कन्यं च रं पितथा पुष्पवली पलीतनाशनं॥ वयसः स्थापनं दृढं मंद
मेदीपनं परं॥ आमवातप्रशमनं सौभाग्यकरमुत्तमं॥ मकक्ष्णशूलशमनं सूतिकारोगनाशनम्॥
इति शुंखावलेहः॥ एकेन्दुचंद्रानलवार्द्धिकभिकलौकभाणंक्रमशो विमिश्रं॥ सूताभ्रगंधोषणालोह
शंखं न्योपलाद्रस्मविषं च पिष्टं प्रसूतिवर्तिनिलदत्तवंधे प्याद्री भसा वक्ष्मपुष्पलिघात॥ वातमये
श्लेष्मगदेशे सिंस्यात्पुरामृतद्रविफलायुतोयं॥ समृगवेरद्वरवहंति स संनिपातज्वरमुग्ररूपं॥ इति

0 ctms.

5

10

15

20

25

30

3

वे.र.
८७

प्रतापलंके श्वरोरसः ॥ इति सूतिकारो गोपक्रमः ॥ शतावरी क्षीरपिष्टा पीतास्तन्यविवर्द्धनी ॥ कवोष्मं कर
पापीतं क्षीरं क्षीरविवर्द्धनं ॥ लेपो विशालामूलनरंति पीडांस्तनोस्थितां ॥ निशाधत्तं पत्राभ्यां लेपः प्रो
क्तस्तनार्तिहा ॥ पिष्ट्वा गोपवधुर्दुग्धेनांस्तनलेपनं ॥ कृत्वा प्रोतिकुचोत्तध्वोचोन्नतोपतितावयि ॥ हरि
तालभाग एकोरालाचूर्णो क्रमात् द्विगुणो श्लक्ष्णं चूर्णं कृत्वा जलेन लेपात्कचानः स्युः ॥ तालं रत्नाचूर्ण
मेकद्विचतुर्भागं मंजुना ॥ अथावेत्यात्पक्वमेतल्लेपोऽलोमाक्षणा र्धतः ॥ इति प्रकारांतरं ॥ फलं कंद
वस्य समाक्षिकं चतुर्षोदकेन त्रिदिनं सकृदा ॥ स्नानावसानेन नियमेन पीत्वा वंध्यामवश्यं कुरुते हठेन
॥ त्रैहायनं यागुडमत्तिनित्यं पलप्रमारां वनितार्द्रमांसं ॥ जीवांततो निश्चितमेव तस्या वंध्यात्वमुक्तं क
वियुगेवेन ॥ तालिसौरिके पिते विडालपदमात्रके ॥ शीतां वुना चतुर्थे हि वंध्याः स्त्रीः कुरुते भृशं ॥
तैला विलं सैध्वं वंडमादौ निधाय रानि ज्योति मध्ये ॥ नरेण माद्वं तरमातनो नियासात् न गभंलभते
कदाचित् ॥ इति वंध्या करणं ॥ गुंजनस्य च बीजानि तिलकारविके अपि ॥ गुडेन धुत्वा मेतनुगभं पातय

राम ०
८७

ते ध्रुवं ॥ इति गर्भपातनं ॥ मोचरससूक्ष्मचूर्णोक्षसंयोती स्थितं प्रहरं ॥ शतवारं सूतायाश्च पियोनिः
सूक्ष्मं ध्रास्यात् ॥ वधूलकुसुमं लोभ्रं दाडिमी मूलं वल्कलं ॥ चूर्णं कृत्वा क्षियेद्योतौ यो निसंकोचनं
यं ॥ माजुफलं चक्रिफलं रवदिरो नत्तनी तथा पटवा संचसौराष्ट्री पूगं चैव समं समं ॥ जलेन गुष्टिकां
कृत्वा योतौ स्याप्या घटि द्वयं ॥ संकोचनं ॥ माजुफलदाडिमफलं वल्कलचूर्णं भगंतरे क्षिप्तं ॥ अपि
नवप्रसूता तरुणी लभते योति च संकीर्णा ॥ कासी सचूर्णमावध्यवस्त्राणां तर्भगे क्षिपेत् ॥ तत्संकीर्णं
भगं कृत्वा तारीणां सुदमावेहेत् ॥ वोलधात किं सौराष्ट्री कामाद्र्चूर्णं कं क्षिपेत् ॥ पोनी वस्त्रेणानुनारी
घ्नं संकीर्णं तानयेत् ॥ चूर्णं मुराके सरकुष्ठकांतां प्रातेदिनोते परिले टिपास्त्री ॥ अथाद्र्मासेन मुखस्थ
वासः कर्पूरतुल्यो भवति प्रकामं ॥ याकुष्ठचूर्णं मधुना घृतेन पिकाखवीजान्वितमत्तिनित्यं ॥ मासैक
मात्रेण मुरवंतदीयं गंधायते कितकी पुष्पतुल्यं ॥ इति कुष्ठादिचूर्णं ॥ तिलप्रसूनं सह गोजुरेण ससार
घंगमघृते वपिष्टं ॥ समाह्वये राशिरः प्रलेपाद्र्वांति दीर्घाः प्रचुराश्च केशाः ॥ इति केशवर्द्धनम् ॥ माजु

20

वै.र.
८८

फलकरानीलीसैधवैः सारनालिकैः ॥ पिष्टैः शिरोरुहालिमाः श्यामवर्णाः भवंत्परमः ॥ इति स्त्रीरिगा
धिकारः ॥ अथ बालरोगः ॥ भैषज्यं पूर्वमुद्दिष्टं महतां यः ज्वरादिषु ॥ देयं तदेव बालेषु मात्रा किंतु कनि
यसी ॥ विरुंगफलमात्रं तु जातमात्रस्य भैषज्यं ॥ मासि मासि युक्तं विरुंगानां विवर्द्धनं ॥ अथादूर्ध्वं
कुमाराणां दधात्कोलास्थिमात्रकं ॥ क्षीराद्विशिशोकोऽसमन्नादेतदुत्तुवरं ॥ क्षीरादस्योषधं धात्र्याः क्षी
रादस्य चोभयोः ॥ यथायोगं स्तनौ लिखा भैषज्यं पाययेच्छिशुं ॥ मात्रपालं घयेत्तथा त्रींशिशोर्ना
त्रविंशोषणं ॥ सर्वं निवार्यते बाले स्तन्येनैव निवार्यते ॥ स्तन्याभावे ययश्चूगं गम्यं वातदुरागं भवेत्
॥ बालो योऽचिरजातः स्तन्यं गृह्णाति नो तदा तस्य सैधवधात्रिमधुघृतपथ्या कल्केन घर्षयेज्जिह्वं
॥ भद्रमुक्ताभयानि वपटोलमधुकैः कृतः ॥ कायः कोष्मः शिशोरमुनिः शेषज्वरनाशनः ॥ विरुंगा
न्यजसादाचपिप्पली तंडुलानि च ॥ एषामालोच्य चूर्णानि सुखतमेन वारिणा ॥ श्वासि प्रवृत्ते तीक्ष्णे
कुमारं पाययेद्विषकं ॥ लोजाः सपष्टी मधुकशर्कराक्षौद्रमेव च ॥ तंडुलोदकयोगेन क्षिप्रं हन्ति मवाहि

राम०
८८

10

5

कां ॥ लाजाचूर्णं प्रवाहिकायां ॥ क्षीरमिक्तेन मृत्पिडेना मितमेन शोषिणा ॥ स्वेदनं क्रियते नाभाव
स्थितेभिः ॥ जामुद्रः ॥ शोथस्तेनोपशाम्येत न मित्रः शीघ्रमेव च ॥ वातिकः कफजो कपिपित्तजो वा
शिशोः परं ॥ मृत्पिंडस्वेदनं ॥ नाभिपाके निशा यष्टी मधुलोध्रप्रियंगुकैः ॥ श्रुतमभ्यंजनेनैलंशस्तवा
घृतिं तं शिशोः ॥ रुग्णब्राह्मिकायथ्या कनकं मधुसर्पिषा ॥ दाययेत्तवालकस्यान्मावर्णायुष्कान्ति
रेधते ॥ भृंगराजसेनैवाक्ते वस्त्रे कृतवर्तिके ॥ तिलतेलां किनेकज्जलं तेन वांजनं ॥ क्रियते क्षिमुगे
बालस्याक्षिणी सस्त्रिवर्णकि ॥ विमले स्त्रिधके सूक्ष्मदर्शने घृतपक्ष्मणी ॥ सुदर्शनामूलचूर्णं
जनंशस्तंकुराके गोरचनं गोरिकं च वह्निगलेपनं हितं ॥ भृंगविश्वनिशा कल्कपुटपाकः सैध
वः ॥ वह्निगलेपनं हन्ति शिरोर्नत्रामया तवहन ॥ तद्रसाश्रुतं नशस्तंकुराक्षिगोदशिशोः ॥ अजा
दुधेन सैधवैः मुस्तदावी सगोरीकैः ॥ मुलीपके ल्यामं जिह्वाशृंगीचूर्णं समाक्षिकं ॥ बालस्य ज्वरकासघ्न
मतीसारवर्मा प्रणुतः ॥ चातुर्भद्रिका ॥ धान्याकधातकी विल्चवारी द्रव्यवसावरी ॥ लेहोयं मधुना वा

लेज्वरं हंत्यति सारजितं ॥ मृगं वृद्धोपकुल्याति विषाचूर्णं शिशोर्मधुना ॥ दद्यात्तकासवलासच्छर्दिज्वरजितम्
 वेदेतत् ॥ चोहदी ॥ पकंतागलतादलं सुखदिरं पूगं सुचूर्णं ल्यकं पिष्टाय द्रसमुज्जलांशुककृतं शुद्धं समा
 दायतत् ॥ तस्मिन्मूर्जदेशजातयवकक्षारस्पचूर्णं क्षिपेदल्पानविधानतो हरति बालातकनिनामि
 काः ॥ जातमात्रेयवादेयावालेयातापरक्तिका ॥ तन्मेनाद्युष्णदुग्धेन कस्तूरीहिमेकंकुमं ॥ दोहदेभूतनि
 नामिकामयेयिदितत्रयं ॥ बाह्याभ्यंतरगायस्पतिर्नामनीयातिनाशनं ॥ सैधवाम्रास्पिहाजामिलेहः क्षौ
 द्रेणाच्छर्दितुत् ॥ अथवात्रिफलाचूर्णमेकं छर्दिजयेच्छिशोः ॥ उपकुल्योषणार्जोमधुशर्करामिश्रितं ॥
 मातुलुंगसेतस्याद्विकाच्छर्दिनिवारणं ॥ नागरातिविषामुस्तावालकंद्रयवैः शृतं कुमारपाययेत्प्रातः स
 र्वतीसारनाशनं ॥ गुदपाकेशिशोः कुर्यात्पित्तध्नीसकलाक्रियाः ॥ संजनं विशेषणपानालेपनयोर्दितं
 उपकुल्योषणक्षौद्रसूक्ष्मेलासैधवैः सहसितामिलेहः पुक्तः शिशूनां मूत्रनिग्रहः ॥ सक्षौद्रशर्करातिका
 लीढावालज्वरं जयेत् ॥ भद्रमुस्ताभयानिवपटोलमधुकैः कृतः ॥ क्वाथः कोष्मस्तवालानां सकलज्वरा

राम०
 २६

शनः ॥ तुगाचक्षौद्रसंलीढाकासत्वासौशिशोर्जयेत् ॥ चूर्णं कटुकरोहिण्यामधुना सहयोजितं ॥ हि
 क्रां प्रशमयेत्क्षिप्रं शिशोश्छर्दिचंडुस्तं ॥ पठोलत्रिफलाः रिष्टहरिद्राकृथितं पिवेत् ॥ दोहविस्फे
 टवीसर्पज्वराणां शान्तये शिशोः ॥ रसगंधसमं शुद्धं तयोः कृत्वा च कज्जली ॥ लोहदायोघृताक्तायामा
 धापकदलीदलैः ॥ छादयेदुपरित्यक्तमोमयेर्वदरीधनात् ॥ शिखितः कोमलदेवविधेयारसपप्यष्टिः
 ॥ पर्याघादिगुरोर्जीरस्तर्थाशोरामठः स्ततः ॥ दीपते मधुना चैषा शिशोर्गुजाचतुष्टयं ॥ श्लेष्मापित्तमि
 लश्वासकासपीनसपांदुताः ॥ प्रीहाग्रिसादशूलानिहन्त्यादस्पज्वरं जवात् ॥ पीतं पीतं वमेघुः स्तस्तन्यं
 तं मधुसर्पिषा ॥ द्विवार्त्ताकीफलरसपंचलेहयेत् ॥ क्षीरच्छर्दि ॥ ह्रीवेदरशर्कराक्षौद्रलीढं तस्माद्वारं परं
 ॥ मुस्तकुष्मांडवीजानि भद्रदाहकलिंगकांन ॥ पिष्टान्नोयेन संलियेत्क्षेपोयः शोथदृच्छिशोः ॥ गृहधूमनि
 शाकुष्टं राजिकेंद्रयवैः शिशोः ॥ लेपस्तुक्तेराहं न्यासुमिधुपामाविचर्चिकाः ॥ पिप्पलीत्रिफलाचूर्णं
 घृतक्षौद्रपरिप्लुतं ॥ बालोरोदितपस्तस्मै लुद्धं दद्यात्सुखावहं ॥ दंत्यालितुमधुना चूर्णानि प्रतिसारयेत् ॥

वै.र.
६०

धातकीपुष्पापिप्पल्लोद्भिः। त्रिफलरसेनवा। दंतोत्पानमवारीगाः पीडयंतीन्वाल्कं। यष्टीमधुचूर्णदंतस्य
नेघर्षयेत्सुखेनदंतोद्भुमोभवति। सूक्ष्मेलावीजकस्तूरीवंशलोचनतीक्षुरी। संगजराहिलश्चेतकरवदीर।
एतेषांचूर्णमुखेक्षिप्तंवाल्कानांमुषयाकटुहंभवति। सर्पचर्मसुतंमूर्खीसर्षपादिष्टपल्लवाः। विहालविज्जा
लोममेषशृंगीवचामधु। धूपः शिशोर्ज्वरघ्नोयमशेषग्रहनाशनः। दावीयाठामयाजातिपत्रक्षौद्रैस्तथा
वतं। मुखपाकस्यनुप्रेष्टोलेपस्तस्वस्ववल्कलः। इतिबोलरोगाधिकारः। अथरसायनाधिकारः। सि
धूतयशर्कराशुंठीकराणामधुगुडैः क्रमात्। वर्षादिष्वभयासेव्यारसायनगुरौविणा। मंडुकपर्णाः स्वसः
प्रयोज्यः क्षीरिणायष्टीमधुकस्यचूर्णं। रसागुदुच्चात्तसमूलपुष्पाः कल्कं प्रयोज्यः खलुसखपुष्पाः। आ
युः प्रदात्यामयनाशनाशिवलाग्विवर्गस्वरवर्द्धनानि। मेध्यानिचैतानि रसानिरसायनानि मेध्याविशेषे
रातुशंखपुष्पी। येमासमेकंस्वरसंयिवंतिदिनेदिनेभृंगरजः समुत्थं। क्षीराशिनस्तेबलवर्णीयुक्ताः स
माः शान्तजीवीनमानुवति। अस्मिततिलविमिश्रान्पल्लवान्मक्षयेद्यः सततमथययोशीभृंगरजस्य

राम०
६०

मासं। भवति सचीरजीविमाविभिर्मुक्तदेहो मरसदृशकेशः कामचारी मनुष्यः। मुशलीमूल
मुद्गपुष्पाशुक्लसूचूर्णितंमधुसर्पिर्युतंभुजं देहशुभेदिने। जीर्णक्षीरिणामोक्तंमवात्तलात्रं विवर्ज
येत्। पलितैर्वलिभिर्मुक्तो मासयोगेनयायते। घृतेवमधुनायुक्ता सर्वकुष्ठविनाशिनी। विगतघननि
शीयेप्रातरुस्यापनित्यं पिवति खलुनरोयोघ्राणार्धेनवारि। सभवतिमतिपूर्णाश्चक्षुषाताक्षर्यतुल्यो
वलिपलितवीहीतः सर्वरोगैर्विमुक्तः। क्षंभसंप्रसृतीरघोरवैष्वनुदितेषिवेत्। वातपित्तगदान्तिजी
वेद्वर्षशतंनरः। इतिरसायनाधिकारः। अथवाजीकराणं। वस्तारुः सर्पिषामृष्टः कणासंधवमिश्रितः।
भक्षयेत्सततंयस्करमतेसांगताशतं। अश्वगंधादशपलातमात्रोवृद्धदारकः। कर्षिकं पयसा पीत्वा ना
रीभिर्नैवतुष्यति। गोक्षुरक्षुरकाभीरुवीतयतिवलाः। एतच्चूर्णीकृतंयेयपयसापुष्टिकारकम्। स्वयं
गुल्लेक्षुरकयोवीजचूर्णसशर्करम्। धारोक्ष्मेननरः पीत्वापयसातक्षयं व्रजेत्। कर्षममधुकचूर्णस्यघृ
तक्षौद्रसमन्वितम्। पयोनुपातं योलिहान्नित्यविगः सनाभवेत्। पलंगोक्षुरवीजस्यद्विपलंवृषिकषु

20

वै. २.
६१

रा॥ पलंतागवलावीजं पलमेकं शतावरी॥ विदारीकंदचूर्णं स्पपलद्वयमथोपरं॥ पलद्वित्रापुसंवीजं वा
जिगंधाय तत्र पंचासाचतान्मूलानि च पुट्टीरक्तचंदनं॥ त्रिसुगंधिकराधात्रीलवंगं तागकेशरं॥ एता
निकर्षमात्राणि सूक्ष्मचूर्णानि कारयेत्॥ वालशात्मलिमूलं च भवेत्॥ कर्षेकविंशतिः॥ कुशकास
शिफासप्तशर्करासमयोजितं॥ दुष्टशुक्रं ठीर्यहानिं मूत्रकृच्छ्राणि याति च॥ सूत्राघातं सूत्रदोषं जयेद्यु
क्तविवर्द्धनं॥ शतं गच्छति च स्त्रीणां हयतुल्यपराक्रमः॥ कामदेवाभिद्वंद्वं चूर्णं धत्तं तरिनिहपितं॥ इति
कामदेवचूर्णं॥ कुडवंतारिकेलस्पृक्षमंदषट्पेसितं॥ शुभ्रपंडस्पकुडवं सर्वमेतच्चतुर्गुणं॥ आलो
यतारिकेलस्पृक्षमंदमृद्वभिनापचेतनारिकेलफलाभावे गमेपयसितत्पचेत्॥ धान्यकं पिप्पलीम्
लं च तु जीतं विचूर्णितं॥ प्रत्येकटकमात्रं तु शीते तस्मिन् विनिःक्षिपेत्॥ पलमात्रस्तद्वीपिभक्षितः
प्रत्यहं नरैः॥ तारिकेलं च विडोयं पुत्तुनिद्रावलम्वदः॥ इति तारिकेलखंडः॥ चक्षुरो यो ममागास्तदनुच
गदितं भागपुगमलकां भागैकं शभुवीजं त्रितयमयि मृतं तत्समा सिद्धमूली॥ चतुर्जातं सजातीफ

राम०
६१

10

5

लमरिचकुरातागरं देवपुष्पं जाती पत्रं च मागद्वितयमथ पृथक् सर्वमेकत्र चूर्णं॥ सर्वघ्नं शासिता स्यात्तद्वृत्त
मधुसहितं मोदकी कृत्यं चेतस्वादेदमिंसमीक्ष्य प्रसभमभिनवानंदं संवर्द्धताय॥ यो गोवाजीकराख्यो यमिह
निगदितो भैरवानंदनाम्नानिः शेषवाधिहंता दलितवृद्धवधूमकंदर्पदर्थः॥ इति मदनमंजरीवटीका
॥ गोक्षुरिक्षुरवीजातिवाजिगंधाशतावरी॥ मुशली वानरी विजं यष्टी तागवलावला॥ एषां चूर्णं दुग्धसि
द्धं गमेना ज्येन भर्जितं॥ सितयामेदकं कृत्वा मक्ष्यवाजीकरं परं॥ चूर्णद्वयगुणं क्षीरं घृतं चूर्णं समं स्मृतं॥ स
र्वतो द्विगुणं खंडं स्वादेदं प्रवलयथा॥ इति वर्द्धनो मोदकः॥ पूगंदक्षिणादेशं जंटाशयलोत्मानं भृशं कर्तये
त्तच्छिन्नं जलयेभते मृदुतरं संकुच्य चूर्णं कृतं॥ तच्चूर्णं पटशो धितं वसुगुणं गोशुद्धदुधे पंचेह व्याजं जलि
संयुतेति निविडे दधातुलाद्वीसितं॥ पक्वंतज्वलनात् क्षितिं प्रतिनयेत्तस्मिन् पुनः प्रक्षिपेद्यत्नेन दुदाहरा
मिव दुलादद्व्यादरात्संहिताः॥ एतानां गवलावलासचपलाजाती फलालिगिताजाती पत्रकमत्रपत्रक
युतं तत्तत्त्ववासंयुतं॥ विश्वावीरावारिवादिदवरावंशीवरीवानरीद्राक्षोसिद्धरगोक्षुरो यमहतीस्वर्ज्जुरि

20

चै.र.
६२

काशीरिका ॥ धान्याकंसकसेरुकंसमधुकंशृंगाटकंजीरकंपृष्ठीकाथमवानिकाचरटिकामांसीमिसिमेषिका
कंदेष्टत्रविदारिकाथमुशलीगंधर्वगंधातथाकचूरंकरिकेसरंसमरिचंवास्पवीजातिच ॥ वीजंशालूमली
संभवकरिकागंधीजंवाजीवजंश्वेतंचंदनमंत्ररक्तमपिचमामंश्रीसंज्ञपुष्पैःसमं ॥ सर्वचेतिपृथक्पृथक्
पलमितंसंचूरणतत्रक्षिपेत्तुतंवंगधुमुजंगलाहगगनंसत्मारितंस्वेष्टया ॥ कसूरीघनसारचूर्णमपि
चमामंयथात्रक्षिपेत् ॥ पश्चादप्यचमोदकात्त्रिचयेद्विषममाणातथ ॥ तान्भुत्कानिसदायथातलवजं
भुंजीतनालंरसपूर्वस्मिन्नशितेपरिसातिमागभोजनाभक्षयेत् ॥ नित्यंश्रीरतिवस्त्रभास्याकमिमंयःपूग
पाकंभजेत्सस्याद्वीर्यवृद्धिदृढमदनोवाजीवसक्तोरत्नौ ॥ दीमाघिर्वलवान्वलीविरहितोदृष्टःसुपुष्टःसदा
वृद्धोयोपिपुवेवसोपिरुविरःपूर्णादुवसुंदरः ॥ इतिरतिभवस्त्रभःपूगपाकः ॥ सतस्मिन्नरतिपल्लवेयदिपु
नःसम्पकषुराणानिकाधनूरस्यचवीजमर्ककर्मभःपाधोधिशोषस्तथा ॥ सत्माजलकंतथास्वसफलं
त्वक्चायिनिःक्षिप्यतेचूर्णाद्वीजयातदासहिभवेत्कामेश्वरःसंक्षया ॥ इतिकामेश्वरः ॥ जातीफलं

राम०
६२

10

5

वसौराष्ट्रीकृष्णधनूरवीजकं ॥ जातीपुष्पमहीफेननागंहिंगुलमेवच ॥ एतानिसमभागानिखसक्वाथेन
मर्दयेत् ॥ गुंजामात्रावटिकासितयासहभक्षयेत् ॥ ताम्नाकामेश्वरःप्रोक्तोरमतेकामिनीशतं ॥ सो
राष्ट्रीअकरका ॥ इतिकामेश्वरः ॥ वज्राभ्रचंद्रवारीभकरागजगदत्वग्दलंचोचमंसीतालीसंज्ञातिका
शंभुरकुममदापारदचेतिशारां ॥ शाराद्विषकृष्णोषणाशिवत्रिफलापृतनाक्षयंक्षिशांसांगंधंमैलंजा
तीफलंनष्टयगयविधिनमेलयित्वाभसैव ॥ वधःकार्यःपरुषाद्वदितवदनेभक्षयेत्तत्प्रःसादे
यरांचेतोयंतदनुपरिहरत्यग्निमांधामरोगात् ॥ शृंगाराभ्रप्रमेहक्षयकफकसनश्वासशूलाम्लपित्तकृपि
तश्छर्दिपांडुश्वसनगदत्वगोहंतिवृष्योविशेषात् ॥ इतिशृंगारीभ्रकं ॥ हेमोदत्तानिसुतनरतिपलोत्तितानि
नेभ्योमतोयगुणितोहरजोविशुद्धः ॥ गंधस्ततोद्विरविलंपरिमर्द्यशोराकयासपुष्पजामैरथकन्यका
दिः ॥ काचोस्पृष्टविलिप्तसुगाटभांडेनिक्षिप्तममिदिवसंसिकताखयंत्रे ॥ पक्वंप्रगृह्यनिरविलंपलए
रितदीयजातीफलंदुसुरसूतसमुद्रशोषात्तच्चित्त्वारिदेव्यधरणाप्यराहृधमेतच्चंद्रोदयाख्यमहिर्वस्त्रिद

0 ctns.

5

10

15

20

25

30

35

20

वे.र.
६३

लेनवह्मं अस्मिन्महर्षि शतस्य दक्षः क्षीणोपि जायत इत्येतैरुत्तमः ॥ इति चंद्रोदयोः ॥ द्वाक्षाव
 लामुपादाय जलद्रोणे चतुष्टये ॥ पाक्वा चतुर्थशेषं तु तक्षायमुपाहरेत् ॥ दत्वा गुडतुलां तत्र धातकी प्र
 स्थमेव च ॥ तिखायस्यापये ३ भूसौपावत्या शो वरो भवेत् ॥ ततस्तस्मादद्याद्वाहणीयं ततः शनैः ॥ पुनः
 संवाहणीयं त्रेसमारोप्य ततो हरेत् ॥ एवं तु दसधा सारं पौनः पुन्येन संहरेत् ॥ ततस्तस्मिन् शतुर्जातं जातं
 कोशं लवंगकं ॥ कर्पूरं कुंकुमं चापि यथा लाभं त्रिंशजयेत् ॥ तेषां शिवं लं मत्पाः पिवेत् सर्वक्षपापहं
 मांसेन सह वा त्रेन स्त्रिंशेन मधुरेण च ॥ नरो न वति वधी यो यनेन दशकामिनिः ॥ प्रत्यहं मयत्पेव पुवे
 वत च हीयते ॥ इति पंचसायकः ॥ दर्पकं कर्पूरं संयुक्ता मुखोदुलितं तु जाः ॥ कंटकारी फलरसैर्वती सूक्ष्मा
 प्रकल्पयेत् ॥ संभोगसमये लिङ्गस्थिद्रेष्वाप्याघटी द्वयं लिङ्गं स्पृशं प्रजयत संभनं च ततो भवेत् ॥ आर्द्रकं स्व
 रसश्चैव पलादुस्वरसस्तथा ॥ मेथिका स्वरसश्चैव गोघृतं क्षौद्रं संयुतं ॥ स्वामकु कुटमं ज्ञा च प्रत्येकं कृषं
 मितं ॥ प्रत्यहं भक्षयेत् सर्वसमाहं वलपुष्टिकरं ॥ आमिषं तु कुलीरस्य तिलैर्लेपुपाचयेत् ॥ ध्वजस्तनोप

राम०
६३

15

10

5

लिप्तस्तु मैथिल्यं परिमुंचति ॥ वृद्धदारस्य मूलाति सूक्ष्मचूर्णं कृतानि च ॥ शतमूलीरसेनैव सप्तवारं विभा
 वयेत् ॥ तच्चूर्णं मर्पिषा लिट्वा कर्षमात्रं प्रमाणातः ॥ त्रिंशदिनं प्रयोगेन जायते धातुवर्द्धनः ॥ शुद्धं सूतं द्वि
 धागंधं लोहपात्रे मिसं स्थिते ॥ आर्द्रं न्यग्रोधं उत चालयेत् भस्मना नयेत् ॥ रक्तिका द्वितयं मुक्तेतः पु
 ष्टिकरं परं ॥ इति रसभस्य ॥ शुद्धं सूतं मिषु मत्तोलकमिति गंधं तथा शुद्धि मस्य चाक्षं परिगृह्य संयुत
 मुखां शुक्तिं समुत्पाद्यते ॥ तत्कटिं परिहृत्य शुक्तिजटसदृशं दंतक्षिपेद्दधसाक्तं स्पार्द्धं मथात्तरे विनि
 हितं सूते समस्ततः ॥ सूतस्योपरि शिष्यगंधकरजः संक्षिप्य तन्मध्यं सूतं शुक्तिकपात्पयोपरि गथा संसु
 घमद्वस्तकैः ॥ तां शुक्तिं परिशोष्य सूर्यकिरणं संधियते मिस्तयैः धान्यानां गजसंज्ञके वरपुटे तत्स्वांग
 संशीतं ॥ संचूर्णं न्युककगालितं किल भवेद्दुजोत्मितं पुष्टिकनद्रेतस्तं भनकृत्य यो नुचयिवेत्सावशि
 ता संयुतं ॥ इति रसभस्य ॥ शुद्धे वलिगोपयसात्रिभाष्यस्ततश्चतुर्जातगुडचिकाभिः पथ्याक्षधा
 योयधभृंगराजैः भाव्योष्ट्वारं दृथगाद्रं केरा ॥ सिद्धे सितं योजयतु ल्यभागां रसायनं गंधकसंज्ञकं भवेत् ॥

0 ctns.

5

10

15

20

25

30

35

वे.र.
६४

जातीफलंलवंगंचजातिपत्रंसकुंकुमं॥सूक्ष्मेलाद्याहिफेनंचआकारकरभंतयां॥प्रत्येकंकर्षमात्रा
शिकपूरंशारामात्रकं॥नागवल्लीदलरसैर्वटीचराकसन्निभा॥वीर्यसंस्तंभनीद्येवावलवर्णमि
दीपनी॥उत्तमक्षोभविजयाजातीपत्रंचाखखसं॥नुत्तमपंचकंचैतत्तजवातीपंचभिःसमा॥दुश्चनि
र्वापितादस्मादर्कप्रस्योयथोक्तिः॥खादेतिशाचवृक्षतोरमेच्चरमशीशतं॥जातिफलार्ककरह
टलवंगशुंठीकंकोलकुंकुमकराहरीचन्दनानि॥एतेस्समानमहिफेनमनेनतुल्यांशेतानिधाप
मधुनावठकंनिदध्यत्॥माषद्वयोन्मितमिमंनिमिमक्षयित्वाभृष्टंपयस्तदनुमाहिषमाशुपीत्वा॥कु
र्वतिका मुकजनानेतुविंदुपातंचेतांसिचापिचकितानिकलावतीनां॥त्वक्पिप्पलीलवंगैलाचंदनंच
शिवापलं॥सारःसर्द्धपलोभंगसर्द्धद्विपलसंमिता॥कर्पूरीष्टगताभिश्चदशमाष्टमितःष्टयक॥स
र्वतुल्यासिताचूर्णमानसोद्धाससंज्ञकं॥वृष्यंवद्विप्रदंचैतद्राजाराप्रकाशितं॥शतावरीचमुशली
गोक्षुरत्त्वत्तवंगकं॥सर्जरमेलारुक्ष्माचशिवाकमलचंदनं॥कपिकथूभववीजंपत्रमुस्ताचनागरं॥

राम०
६५

कोकिलाक्षश्च धनिकाशुक्तिः पूगं पलद्वयं ॥ विंशत्यलसितादर्प्यः कर्पूरश्चार्द्धकार्षिकः ॥ विजया
सार्द्धपलिकाप्रमेहघ्नो रसायनः ॥ ज्वरघ्नः युष्टिजननः पाकोपकामसुन्दरः ॥ कर्पू सवीजमज्जाहिफेनं
जातीफलं विषं ॥ तथार्ककरभंसर्वपलाद्वै सुक्ष्मचूर्णितं ॥ पलपंचमिताग्राह्यावसासूकरसंभवा ॥ सं
मर्दयेत्केलियत्वाद्वा त्रिंशत्प्रहरावधिलिङ्गलेपं विधायाथ नागवह्व्रीदलेन च वध्व्रीयान्न नश्यति
क्षिप्रं ध्वजपाकियद्विनैः ॥ त्रिप्रक्षालितमोहीनीदलरजसंशेषितं सूर्यैः सम्पूज्य कृतकदुग्धभर्जितं दृढय
टसंचूर्ण्य संमर्दितं ॥ सम्पूज्य खसकोठरां वुनिचतुर्भागे वियक्तं गवांदुग्धे चाष्टगुणो गहंति संकलान्दोषान्
पाशाहितं ॥ इति विजयाशुद्धिः ॥ जात्याः पुष्पफलं च कलवंगैः पंचरसैर्युतं ॥ शक्राशतं त्रिभिस्तल्पयथासा
त्पं विनिःक्षिपेत् ॥ दोलायंत्रविधानेन दुग्धे यक्त्वा शनैः शनैः ॥ तदुद्वृत्य पययेयं समितं चार्द्धं सेवितं ॥ शुक्र
संभकरं वृष्यभेषजं नास्त्यतः परं ॥ गोदुग्धं विजयकल्कयं सिद्धं माशृतं तव ॥ रतिवर्द्धनकृष्णां उखंडादौ तदि
तिः क्षिपेत् ॥ मात्रयेत त्परं वृष्यं शुक्रं संभकरं भवेत् ॥ जले प्रक्षालिता शुद्धा विजया समितो पला ॥ गिरि मृ

वै. १.
६६

कंचपलार्द्रकं चंदनायुरुकस्तरीकर्पूरं शारंगमात्रकं पलार्द्रमक्षेपेदेन नक्रमाद्वीर्यवलप्रवं इति कपि
कषूपाकः ॥ समुद्रशोषवीजातिभागैकं धूर्तवीजकं भागत्रयं जातीपत्रं भागमेकं चतुष्फलं यवानी
स्तोत्रदेशस्याभागत्रयसमन्वितं भागार्द्रमहिफेनं च महिषीक्षीरशोधितं विजयातत्फलं क्रायेर्द
शवारं विभावयेत् ॥ धूर्तवीजतैलेन मद्दयेत्तदनंतरं बदरास्थिपुमारोनवटिकाः संप्रकल्पयेत् ॥ म
दनातं दजनतीवीर्यस्तभकरीपरं ॥ उत्तमतातातर्तकीनामतिगर्वहराकलौ ॥ इति सभनगुटि ॥ भागैको
मृगताभिष्वप्रत्येकं कुंकुमे तथा ॥ जातीफलं लवंगं च प्रत्येकं भागयुग्मकं वक्तुं भागाहिफेनं च विज
याभागयुग्मकं ॥ मक्षयेत्तन्धुना सार्द्धं मते कामिनीशतं ॥ चराकाभावटीकार्यवीर्यवीर्यस्तभकरीमताक
ज्जलीकृतसुगंधकं भोक्तुं भागकनकस्य च वीजं ॥ मर्दितं कनकतैलेन पुनस्मात्कामिनीमदविक
ननोरसः ॥ अस्पवत्तयुगले ससिजं चेत्सेचितं हरति मेहगणैश्च ॥ लिंगदार्ढ्यकरां कमनीयं द्रावरां
निधुवने वनितातां ॥ इति कामिनीयदनविधूननोरसः ॥ इति वाजीकरणाधिकारः ॥ कैरातां बुदपथ्यं

राम०
६६

ज्वरगृहेतुं ग्रहणाय याती सीरे कुटजः क्रिमोक्तिमिरिपुः दुर्गमकेरुकरं पांडौ किट्टमथक्षये गिरिजतुष्टा
सेतुभाष्याषधं मेहेत्वा मलकं क्षयेत्तद्विजलं संतप्तमाहेत्तितं ॥ १ ॥ शूलैर्हिंशुकरं जमामयवते तैलेन रुवोर्द
त्रपुकं श्रेष्ठं ॥ लीहिकरणाविषे शुकतरुः कसेतुकं टाकारिका ॥ वातमाधिषुगुगुत्तुश्च लशुनं स्याद्रूपिने
वृषोपस्मारे तु वचासवागयगरे हेमोदरे रेचनं ॥ २ ॥ वातास्त्रे तु गुडचिकार्द्रातगदे मासटरी मेदसि क्षौद्रं भ
प्रदरे तीरीटमरुचौ लुंगो व्रणो ग्मापुरं ॥ शोके मधमथास्तपितरु जितुद्राक्षाय कृष्णवरी कृष्णं शिवुद्राणा
मये तु त्रिफलोन्मादेपुराणं घृतं ॥ ३ ॥ कुष्ठे खादिरसारवार्प्यथ पयोनिद्राक्षये माहिषश्चित्रे वा कुचिकावजी
रारुजितुस्वायाभयोपोषणं ॥ छर्दोलाजमधूर्द्ध्वजत्रुविकृतौ न स्पृशती क्षणौषधं शूलपार्श्वभवे तु पुष्करज
रामृच्छा सुशीतो विधिः ॥ ४ ॥ काश्ये मांसरसोष्मरीषु गिरिभिर्दुल्मेषु सेतुवचामोक्षो सस्पतुविद्रवो जतुर
सैर्हिंक्षा सुनस्पदितं ॥ दाहे स्त्रीतदिधिर्मेदरगदे तैल्लतास्वास्थिनी घृष्टे रासमलोहितैः स्वरगदे मध्वनि
तं योष्करं ॥ ५ ॥ दीर्घे दीर्घोः सुवहवो ग्रंथाः संतितथापि मे ॥ सांप्रदायिकयोगानां संग्रहार्थं मयंकृतः ॥ ६ ॥ चतुः

श्रीगणेशायनमः

पथमज्वराधिकार १

षडंगपाणि २

आमलक्यादि २

पर्यतादि ३

हिरेरादि ३

द्राक्षादि ३

भूतिंगादि ३

माहाद्राक्षादि ४

पंचमद्र ४

इत्यष्टांगवलेह ५

श्वहृदभैरवोरस ५

शृगपादि ५

इत्यष्टादशगा ५

पंचवक्रोरस ५

अथनवज्वरेसामन्यरस ६

इत्युदकमंजरीरस ६

माहाज्वरांकुशोरस ६

जयरसोय ६

अथसामान्यज्वरे ६

इत्यग्निकुमारोरस ६

भूतभैरवोरस ७

द्वितीयभूतभैरवोरस ७

चिंतामणिरस ७

आरोग्यरागीरस ७

निम्बादिचूर्ण ८

इतिषट्पतक्रतैलं ८

माहेश्वरोधूप ८

त्रिकंठककाथ ८

द्राक्षादिधाथोजीर्णज्वरे ८

इतिदुर्जलजेतारस ८

इतिकिराततिक्तादिचूर्ण ८

अथज्वरेतिसारचिकित्सा ८

॥१॥

अथज्वरेविद्रुहचिकित्सा १०

अथज्वरेकासस्यचिकित्सा १०

अथकर्णमूलस्यचिकित्सा १०

अथमुखशोषवैरस्यचिकित्सा १०

निद्रातासे १०

अथसिरोक्तोचिकित्सा ११

अथतंद्राचिकित्सा ११

जयपालाद्यंजनं ११

नालीसाद्यचूर्ण ११

इतिज्वरचिकित्सा ११

अथानिसारचिकित्सा ११

वत्सकादि १२

धान्यपंचक १२

मधुहरितकी १२

शुद्धीपुटपाक १२

आमानिसारचिकित्सा १२

वत्सकदाडिमादिक्वाथ १३

इतिगंगाधररस १३

दाडिमीवटी १३

जातिफलादिवटी १३

इत्यतीसारचिकित्सा १३

अथज्वरातिसाराधिकार १३

रुहरगुड्यादि १४

उशीतदि १४

इतिवित्वादि-इतिज्वरातिसाराधिकार १४

अथसंग्रहरापधिकार १४

लाइचूर्णम् १४

जातिफलादिचूर्णम् १४

कामेश्वरोमोदकं १४

इतिकपित्थाष्टकचूर्णम् १५

इतिदाडिमाष्टकम् १५

इतितंत्रांतरेदाडिमाष्टकम् १५

इत्यभ्रकादि १५

इतिगृहणीकपाठरस १५

द्वितीयगृहणीकपाठ १५

इतिग्रहणीचिकित्सा १६
 अथार्श्विकित्सा १६
 इतिकंकायनगुदः १६
 बृहत्क्षूरामोदक १६
 कल्याणसवराम् १६
 धारतैलम् १७
 इतिनित्योदितोरस १७
 इत्यर्शुकुष्ठारोरस १७
 इतिदुर्गमकुष्ठारोरस १७
 बृहत्सहस्रोदकोयम् १७
 चंदनादिसर्वादिक्वाथ १७

कुटजलेह १८
 इतिबोलवक्षोरस १८
 लघुमालिनीवसन्त १८
 नागार्जुनयोरस १८
 इत्यर्श्विकित्सा १८
 अथाग्निमांघ्र्ये १८
 इत्यग्निमुखचूर्णम् १८
 संजीवीनीगुटिका १८
 हिंवादिचूर्णम् २०
 लोलिम्बराजचूर्णम् २०
 लवणभास्करचूर्णम् २०

इत्यजीर्णारिरस २०
 अग्नितुंदीवटी २१
 अजीर्णकण्टकोरस २१
 चिंतामणिरस २१
 कन्यादद्रव २१
 शुधासागरवटी २१
 इतिअमृतहरीतकी २२
 इतिलवंगामृतगुटीका २२
 इतिहुतासनोरस २२
 इतिअजीर्णचिकित्सा २२
 अथकिमधिकार २२

॥२॥

इतिकुमिचिकित्सा २३
 अथपाण्डुरोगचिकित्सा २३
 मंदूरवज्रवटक २३
 इतिनवायसचूर्णम् २३
 इतिपाण्डुरोगचिकित्सा २३
 अथरक्तपित्तचिकित्सा २३
 धातुकादिहिम २४
 नस्य २४
 खंडकुष्माण्डावलेह २४
 इतिवासाकुष्माण्ड २४
 सलादिगुटिका २४
 इतिरक्तपित्तचिकित्सा २४

अथराजयक्ष्मचिकित्सा २४
 सितोपलादिलेह २४
 राजमृगांकोरस २४
 इतिकुमुदेश्वरोरस २४
 इतिराजयक्ष्मचिकित्सा २६
 अथकासचिकित्सा २६
 मरिचादिगुटीका २६
 ककलादिचूर्णम् २६
 शृगपादिचूर्णम् २६
 बोधादिगुटीका २६
 लवंगादिचूर्णम् २६
 कासकेसरीरस २६

कफघ्नीवटी २७
 इतिसोमनाथताम्रम् २७
 इतिकासचिकित्सा २७
 अथहिक्का २७
 इतिचंद्रशेखररस २७
 इतिहिक्काधिकार २७
 अथस्वासाधिकार २७
 इतिघोडाचोलीरस २८
 शृगपादिचूर्णम् २८
 इतिश्वासकुष्ठारोरस २८
 इतिअमृतार्णवरस २८
 इतिश्वासचिकित्सा २८

अथस्वेदचिकित्सा २८
 इतिगोरक्षवटी २९
 इतिस्वरभेदचिकित्सा २९
 अथारोचकचिकित्सा २९
 दाडिमाघचूर्ण २९
 इतिअरोचकाधिकार २९
 अथहृदिचिकित्सा २९
 आमाश्याधिकार ३०
 इतिहृदिचिकित्सा ३०
 अथविषासाधिकार ३०
 इतिदृषाचिकित्सा ३०

इतिमूर्च्छाधिकार ३१
 अथमदात्ययाधिकार ३१
 इतिमदात्ययाधिकार ३१
 इतिदाहचिकित्सा ३२
 अथोन्माद ३२
 इतिउन्मादगजकेसरीरस ३२
 इत्युन्मादचिकित्सा ३२
 अथअपस्मारधिकार ३२
 इत्यपस्मारचिकित्सा ३२
 अथवातव्याधिचिकित्सा ३२
 कल्याणकावलेह ३३

राह्यादि ३४
 माहानाराचोरस ३४
 विजयभैरवतैल ३४
 इतिरुहदिजयादिवटी ३४
 त्रयोदशंगोगुग्गुलु ३६
 राह्यासप्तककाथ ३६
 पथ्यादिगुग्गुलु ३७
 इतियोगराजोगुग्गुलु ३७
 रसोनाष्टकं ३८
 इतिवातरोगोवातारिरस ३८
 इतिसमीरगजकेसरीरस ३८

॥३॥

इतिवातव्याधिचिकित्सा ३९
 अथोन्माद ३९
 इत्युन्मादचिकित्सा ३९
 अथआमवातचिकित्सा ३९
 राह्यादिकाथ ३९
 इतिसौभाग्यशुण्डिका ३९
 इतिरसोनाष्टकं ३९
 इत्यामारिवटी ४०
 इतिमेथिपाक ४०
 इत्यामवाताधिकार ४०
 इतिलघुमंजिष्ठादि ४०

गुड्यादि ४१
 इतिकेशोरगुग्गुलु ४१
 अमृतमह्वातकावलेह ४१
 वातरत्नेलेप ४१
 इतिवातरोगचिकित्सा ४२
 अथशूलधिकार ४२
 जवन्त्यादिचूर्ण ४२
 सौवर्चलादिगुटिका ४२
 इतिपंचसमचूर्ण ४२
 शूलनाशनचूर्ण ४२
 इतिशूलनाशिनीवटि ४३

इतिकुवेराक्षवटक ४३
 इतित्रिदोषशूलहरोलेह ४३
 इतिशूलदावानलप्रतापले ४३
 केश्वरोरस ४३
 इतिसंघट्टावरस ४३
 गंधकरसायन ४४
 नारासंडुरगुड ४४
 इतिशूलगजकेसरीरस ४४
 इतिशूलचिकित्सा ४४
 अथोदावर्तचिकित्सा ४४
 तृतादिगुटिका ४४

इति नाराचरस — ४५
 इति वचाचूर्ण — ४५
 इति उदावर्तनाहचिकित्सा — ४५
 अथ गुल्म — ४५
 क्षाराष्टक — ४५
 वज्रक्षार — ४५
 इति गुल्मे गुटिका — ४५
 कांकायनवटि — ४६
 विद्याधरोरस — ४६
 इति गुल्मकुठारोरस — ४६
 इति गुल्मचिकित्सा — ४६

अथ स्त्रीहचिकित्सा — ४६
 अथ यकृद्दोगचिकित्सा — ४७
 इति स्त्रीहयकृदधिकार — ४७
 अथ हृद्दोगाधिकार — ४७
 इति हृद्दोगचिकित्सा — ४७
 अथ मूत्रकृच्छा — ४७
 लघुलोकेश्वर — ४८
 इति मूत्रकृच्छ्रचिकित्सा — ४८
 गोक्षुरादिगुग्गुलु — ४८
 इति मूत्राघातचिकित्सा — ४८
 अथाश्मरीचिकित्सा — ४८

वरुणकाथ — ४८
 श्रुंवादिक्काथ — ४८
 इत्यश्मरीचिकित्सा — ४८
 अथ प्रमेहे — ४८
 इति चंद्रप्रभाववटी — ५०
 प्रमेहारि — ५०
 एवमारितस्य वंगस्य गुणा — ५०
 अथ वंगमारणे भावप्रकाशे विधि — ५०
 वंगेश्वर — ५१
 इति पूगपौक — ५१
 इति गोक्षुरपाक — ५१

॥४॥

इति पंचाननवटी — ५१
 इति प्रमेहचिकित्सा — ५२
 अथ मेदश्चिकित्सा — ५२
 इति मेदुर्गंधनाशनमुहत्तन — ५२
 इति मेदोधिकार — ५२
 इति कास्योधिकार — ५२
 अथोदरचिकित्सा — ५२
 इति पुनर्नवादिक्काथ — ५२
 इति उदारामयहरचूर्ण — ५२
 इति नारायणचूर्ण — ५३
 इत्युदरचिकित्सा — ५३

अथ श्वपथ — ५३
 पथादिक्काथ — ५३
 श्रीद्वार्थकस्तथा — ५४
 पुनर्नवादिचूर्ण — ५४
 इति शोफचिकित्सा — ५४
 रुद्धिवाधिकादिवटि — ५४
 इति अत्ररुद्धिकुरंडचिकित्सा — ५५
 अथ गंडमालाचिकित्सा — ५५
 गंधकाद्यचूर्ण — ५५
 इति गलरोगहरनख — ५५
 इति गंडमाला — ५६
 अथ श्लीपदो — ५६

इति श्लीपदचिकित्सा — ५६
 अथ विद्रुधौ — ५६
 इति वरुणकाथ — ५७
 इति विद्रुधिचिकित्सा — ५७
 इति रालादिर्मलहर — ५८
 विडंगादिगुग्गुलु — ५८
 इत्यमृतादिगुग्गुलु — ५८
 इति जात्यादिघृततैलेवा — ५८
 इति वृणशोथवृणचिकित्सा — ५८
 अथ सद्योवृणो — ५८
 अथाग्निदग्धचिकित्सा — ६०

इति व्रणागंतु अग्निदग्धव्रण
 चिकित्सा ६०
 अथ भग्नाधिकार ६०
 इति भग्नचिकित्सा ६१
 सप्तगो गुग्गुलु ६१
 इति नाडिव्रणाधिकार ६१
 अथ भगंदरे ६१
 इति रूपराजरस ६२
 इति भगंदरचिकित्सा ६२
 अथोपदंशे ६२
 इति पारदाघसर्पिणी ६२

इति उपदंशाधिकार ६२
 अथ शूकदोषचिकित्सा ६२
 इति शूकदोषाधिकार ६२
 अथ कुष्ठाधिकार ६२
 इति कुष्ठलोप ६२
 एकविंशतिकोगुग्गुलु ६२
 हरिद्रारवंड ६३
 इति पंचनिंवादिचूर्ण ६३
 इति हरितालमारण ६४
 इति तालकेश्वरोरस ६४
 इति लघुमरिचादितैल ६४

अथ विशिष्टानां कुष्ठानां
 चिकित्सा ६५
 इति कुष्ठलोप ६५
 इति कुष्ठाधिकार ६६
 अथ शीतपित्ताधिकार ६६
 इति शीतपित्ताधिकार ६७
 अथास्रपित्ताधिकार ६७
 द्राक्षादिगुटी ६७
 इति नारिकेरवंड ६७
 इत्यास्रपित्ताधिकार ६८
 अथ विसर्प्याधिकार ६८

॥५॥

इति विसर्प्याधिकार ६८
 अथ स्नायुचिकित्सा ६८
 इति स्नायुकचिकित्सा ६८
 अथ विस्फोटे ६८
 इति विस्फोटाधिकार ६८
 अथ फिरंगे ६८
 इति मलहर ६८
 इति फिरंगगजकेशरीरस ६८
 इति फिरंगाधिकार ७०
 अथ मसूरिकाधिकार ७०

इति मसूरिकाशीतलाधिकार ७१
 गुडभंश ७२
 शूकरदंष्ट्रे ७२
 अलसे ७२
 विषाकाया ७२
 इति शुद्ररोगाधिकार ७२
 अथ शिरोरोगे ७२
 इति षट्पिंडुतैल ७३
 इति शिरोवस्तिविधि ७३
 इति विडंगादितैल ७३
 कुंकुमयोग ७३

योगचतुष्टयमिंद्रुले ७४
 इति शोकरीकृति ७४
 इति नैलकंठीकृति ७५
 इति शिरोरोगाधिकार ७५
 इत्युपनाहो ७६
 इति अस्मिकांजन ७६
 इति त्रिफलायोग ७६
 चंद्रोदयावर्ति ७६
 इति गुतिकांजनम् ७६
 नक्तान्धकेतु ७६
 इति नागार्जुनीशलाका ७७

इतित्रिफलाद्युतं—११
 इतिमधुमन्त्रैफलाद्युतं—११
 इतिमहात्रैफलाद्युतं—११
 षडंगकाथ—१८
 इतिनारायणंजनं—१८
 इतिनयनामृतवटि—१८
 इतिहरिद्रादिवटी—१८
 इतिनेत्ररोगाधिकार—१८
 अथकर्णरोगे—१८
 कुष्ठादितैलं—१८
 सर्जिकातैलं—१८

इतिकर्णमलहरणोपाय—१८
 इतिकर्णरोगाधिकार—१८
 अथनासारोगे—१८
 व्याधादिगुटी—१८
 इतिकटुफलाद्युतं—१९
 इतिनासारोगाधिकार—१९
 जीरकादिचूर्णं—१२
 इतिभद्रमुस्तादिगुटी—१२
 इतिदंतारोगे—१२
 इतिद्वितीयास्यादिवटी—१२
 इतिकालकंचूर्णं—१२

इतिपीतकंचूर्णं—१२
 इतिमुखरोगाधिकार—१३
 इतिवृश्चिकविषप्रतिकार—१३
 इतिजयपालांजनं—१४
 इतिविषाधिकार—१४
 अथस्त्रीरोगास्तत्रप्रदरे—१४
 दारुहरिद्रादि—१४
 इतिरुहंतंडलीयादिकं—१४
 इतिप्रदरादि—१५
 इतिसोमरोगप्रदरादौ—१६

॥६॥

अथगंधाद्युतं—१६
 इतिगर्भोत्पादनविधि—१६
 अथगर्भवत्याशयिकित्सा—१६
 इतिप्रत्यवकरणं—१६
 इतिसपरायातनं—१६
 इतिवज्रकोजिकं—१६
 इतिमकक्षोपक्रम—१६
 अथप्रसूतिकारोगे—१६
 इतिदेवदार्वदि—१९
 इतिशुंघावलेरु—१९

इतिप्रतापलंकेश्वरोरस—१९
 इतिसूतिकारोगोपक्रम—१९
 इतिप्रकारांतरं—१९
 इतिबंधाकरणा—१९
 इतिगर्भपातनं—१८
 संकोचनं—१८
 इतिकुष्ठादिचूर्णं—१८
 इतिकेशवर्द्धनम्—१८
 इतिस्त्रीरोगाधिकार—१८
 अथवालरोगे—१८

लाजाचूर्णप्रवाहिकायां—१८
 मृसिंडुस्वेदनं—१८
 चानुर्भद्रिका—१८
 चौहदी—१८
 इतिवालरोगाधिकार—१८
 अथरसायनाधिकार—१८
 इतिरसायनाधिकार—१९
 अथवाजीकरणां—१९
 इतिकामदेवचूर्णं—१९
 इतिनारिकेलखंड—१९

इतिमदनमंजरिवटीका त२
 इतिवर्द्धनोमोदक त२
 इतिरतिवल्लभपूगणाकत२
 इतिकामेश्वर त२
 इतिकामेश्वर त३
 इतिशृंगाराम्रक त३
 इतिचंद्रोदयोरस त३
 इतिपंचसायक त३

इतिरसभस्म त४
 इतिरेतस्तंभकपारद त४
 कामसुंदरणाक त५
 इतिविजयाशुद्धि त५
 अभ्ररसायन त५
 आम्रखंड त५
 इत्याकरभादिचूर्ण त६
 इतिलक्ष्मीविलास त६

इतिकपिकट्टुपाक त६
 इतिस्तंभनगुटी त६
 इतिकामिनीमदनवि
 धूननोरस त६
 इतिवाजीकरणाधिकास्त६

॥१॥